

XII. Türkiye’de İnternet Konferansı 8-10 Kasım 2007, Ankara

ANKARA MİKRO ÖLÇEĞİNDE İNTERNET KAFELER KULLANIM BİÇİMLERİ*

Mutlu Binark ve Günseli Bayraktutan-Sütcü

Başkent Üniversitesi İletişim Fakültesi

binark@baskent.edu.tr

bayrakt@baskent.edu.tr

Anahtar Sözcükler: Yeni medya kullanım biçimleri, İnternet kullanım etiği, İnternet Kafe

ÖZET

Bu çalışmada İnternet kafelerin teknotoplumsal uzam olarak gençlerin gündelik yaşamlarının ayrılmaz bir parçası olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda, çalışmanın ilk bölümünde, dünyada ve Türkiye’de İnternet kafelerin gelişmesinin kısa tarihçesi sunulurken, bu mekânın değişen anlamı tartışmaya açılacak; ardından, İnternet kafe kullanım biçimlerine ilişkin mevcut araştırmaların bulguları irdelenecek ve Ankara mikro ölçeğinde gerçekleştirilen nitel bir alan çalışması üzerinden, bu mekânların gençlere ve çocuklara zararlı etkilerine ilişkin ana akım medya ile siyasal aktörler tarafından üretilen kalıpyargılar tartışmaya açılacaktır. Bu serimlemeler aracılığıyla, burada Türkiye’de İnternet’in ve İnternet kafelerin denetlenmesi ile çocukların ve gençlerin korunması şeklindeki yeni muhafazakâr teknopolitikalara karşı, kullanıcılara ve eğitim sürecinin kendisine sorumluluk veren eleştirel pedagojiye ve eleştirel medya okuryazarlığına temellenen yeni medya okuryazarlığının geliştirilmesi önerilecektir.

ABSTRACT

THE USING PRACTICES OF INTERNET CAFÉS IN ANKARA:

We think that Internet Cafés are inseparable part of young people’s everyday life as technosocial spaces. In this context, in the first part of the study, the alteration of the meanings, attributed to Internet Cafés will be analyzed through a brief history of Internet Cafés both in the world and in Turkey, and then, the findings of the previous studies about the uses of Internet Café will be evaluated. Lastly, here the stigma mostly produced by the mainstream media and political actors on the negative effects of these places on children and young people will be discussed on the basis of qualitative field study, conducted in the Ankara province at micro scale. In conclusion, the development of new media literacy approach stemming from both critical pedagogy and critical media literacy theory, which

* Bu çalışma TÜBİTAK-SOBAG tarafından desteklenen 107k039 projesi kapsamında Ankara mikro ölçeğinde devam etmektedir.

gives responsibility to the user and the education process itself, will be suggested against the conservative technopolitics that aims to protect children and young people through controlling the content of the Internet and Internet Cafés.

Giriş

İnternet kafeler, dünyada 1990'ların ikinci yarısından itibaren İnternet alt yapısının gelişimine koştur olarak ilk olarak gelişmiş Batı ülkelerinde açılmaya başlamıştır. Bu mekânlar ilk açıldıklarında yeni bir iletişim teknolojisinin ve iletişim ortamının bireyler tarafından en ucuz maliyetle denenebileceği ve hoş vakit geçirilebilecek mekânlar olarak tasarlanmıştır. Bu mekânlar önceleri büyük metropollerin en işlek ana caddeleri üzerindeydi ve olası kullanıcının hemen gözüne çarpacağı, bir anlamda yol üstünde kolayca girip-çıkabileceği dikkat çeken, gösterişli tasarım özelliklerine sahip yerler olarak düşünülmüşlerdi. Örneğin Londra'da 1999 yılında açılan *EasyInternet Kafe*'de 400 bilgisayar hizmet vermekteydi. Bu kafe dünyanın en büyük İnternet kafesi olduğunu iddia ediyordu (Liff ve Lægran, 2003:308). Ancak zamanla İnternet kafeler bir yandan merkezin dışındaki yerleşim alanlarında (örneğin banliyölerde ve küçük kentlerde) birbiri ardına açılmaya başladılar, bir yandan da merkezdeki görünürlüklerini yaygınlaşmalarıyla çelişik bir biçimde yitirip, ya bodrum katlarında ya da çok katlı binaların üst katlarında hizmet vermeye devam ettiler. Bir diğer deyişle, merkezden çevreye çekilme sürecinde, saatlik kullanım ücretleri de bu mekânsal ayrışmayla birlikte farklılaşmaya başladı. Bugün herhangi bir kentte farklı sosyo-ekonomik gelir gruplarına göre hizmet veren, saatlik erişim bedeli, mekân tasarımı ile sunduğu hizmetler farklı İnternet kafeleri görmek sıradan bir durum haline gelmiştir.

İnternet kafeler sadece bilgisayar ağı dolayımı ile bireylerin siber uzama bağlandıkları ve bu uzamın onlara sunduğu bir takım olanaklardan yararlandıkları mekânlar değildir, İnternet kafeler teknolojinin ve kullanıcıların belli bir ekonomik, toplumsal, kültürel deneyim temelinde buluşmasını sağlayan *teknoplumsal uzamlardır* (Lægran ve Stewart, 2003:359). Bu çalışmada İnternet kafeleri bu şekilde adlandırmamızın nedeni, küresel ve yerel akışların eş anlamlı olarak bu mekânlarda ağ dolayımıyla buluşabilmesi, farklı aidiyet tasarımlarına sahip kullanıcıların değişik şekillerde tecrübe ettikleri siber uzama erişim olanaklarının farklı özelliklere sahip İnternet kafelerde değişebilmesi ve çeşitlenmesi; tüm bunların da bir takım kültürel, toplumsal ve ekonomik örüntülerden beslenmesidir. İnternet kafeleri, yukarıda kısaca açıkladığımız şekilde *teknoplumsal uzam* olarak ele alırsak, bu mekânların toplumsal etkileri ve kullanım biçimleri hakkında yeni araştırma sorularının, mevcut sorunsallaştırmalardan farklı şekilde sorulması gerekmektedir. Burada da bu farklı sorular ortaya atılacak ve farklı bir paradigmadan düşünme yolunda çeşitli önermelerde bulunulacaktır.

Bu çalışma Ankara mikro ölçeğinde gerçekleştirilecek bir alan çalışmasının bulguları üzerinden İnternet kafelerin kullanım biçimlerini açıklayarak, bu *teknoplumsal uzamların* kültürel, toplumsal örüntülerle ilişkisini ortaya koymaya çalışacaktır. Bunun için öncelikle, Türkiye'de çocukların ve gençlerin İnternet kafe kullanım biçimlerine ilişkin mevcut lisansüstü çalışmalar değerlendirilecektir. Daha sonra nitel araştırma yöntemleri içerisinde yaygın olarak kullanılan odak grup görüşme tekniği ile Ankara mikro ölçeğinde İnternet kafelerin mekân olarak düzenlenişi ve kullanıcı profili üzerine gerçekleştirilen alan çalışması üzerinden, gençlerin ve çocukların İnternet kafeleri nasıl kullandıkları örneklerle açıklanacaktır. Haluk Geray, yeni medya incelemelerinde niteliksel araştırmanın önemini şu şekilde açıklar: "İletişim teknolojilerinin metinsel içerikleri yanında fiziksel varlıkları, bunlara

zaman ayrılması ve toplumsal kullanımları niteliksel araştırmalarda ele alınmaktadır. Böylece, hem iletişim kurumlarını hem de izleyicilerini ele alarak iletişim araçlarının görgül olarak nasıl anlamlar ürettiklerini çalışmak mümkün olmaktadır” (2004: 66). Ankara mikro ölçeğinde gerçekleştirilen nitel alan çalışmasının temel varsayımları ise şunlardır:

- Bireylerin İnternet kafe seişleri yaşa, cinsiyete ve sosyo-ekonomik konuma bağlıdır.
- İnternet kafelerde bireylerin geçirdikleri süre ve bu süre içerisinde gerçekleştirdikleri çeşitli etkinlikler yaşa, cinsiyete ve sosyo-ekonomik konuma bağlıdır.
- İnternet kafeler toplumsal etkileşimin gerçekleştiği mekânlardır.
- İnternet kafe kullanımı bireylerin gündelik yaşam örüntüsünün bir parçasıdır.

Ayrıca *Tüm İnternet Evleri Derneği* (TİEV) Merkez Yönetim Başkanı Yusuf Andiç ve Ankara şube Temsilcisi Ersen Candan ile konuyla ilgili olarak yapılan derinlemesine görüşmelerden de bu çalışmada yararlanılacaktır. Çalışmanın sonuç bölümünde Türkiye’de İnternet’in ve kamuya açık ücretli veya ücretsiz erişim mekânlarının denetlenmesi, çocukların gençlerin korunması şeklindeki yeni medya politikalarına karşı kullanıcılara ve eğitim sürecinin kendisine sorumluluk veren *eleştirel pedagoji ve eleştirel medya okuryazarlığı kapsamında, yeni medya okuryazarlığının geliştirilmesi* nerilecektir.

Türkiye’de İnternet Kafelerin Kullanımı zerine Literatür Değerlendirmesi

Türkiye’de İnternet kafe kullanım biçimleri, mekân ve kullanıcı ilişkisi üzerine yapılan araştırmaların sayısı oldukça sınırlıdır¹. Bu çalışmaların ortak noktaları, belli bir kent leğinde İnternet kafelerin kullanıcı profilini, kullanım nedenlerini ortaya çıkartmak ve bu mekânların devlet eliyle düzenlenmesine ilişkin bir takım öneriler geliştirmektir. Örneğin, Gören’in alan araştırmasında Ankara’da ve Eskişehir’de İnternet kafe kullanıcısı olduğu saptanan 22’si erkek, 13’ kadın kullanıcıyla derinlemesine görüşme yapılmıştır. Bu alışmada İnternet’e ilişkin kadın ve erkek kullanıcılar arasındaki kullanım farkları ile mekânı kullanım biçimleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Gören, cinsiyet farkına dayalı kullanım amaçlarının yanı sıra mekânı kullanmaya gelenleri kullanım amaçlarına göre dört alt gruba ayırmıştır: İlk grup, İnternet kafeleri yerel ağ ortamında oyun oynamak için; ikinci grup, bilgisayar ve İnternet erişimi hakkında bilgi edinmek için; nc grup, bilgisayar kullanmak için; dördüncü grup ise İnternet erişimi için kullanmaktadır (Gören, 2003: 114). İlk grubun, İnternet kafelerde kalma süresi diğerlerine göre daha fazladır. Çünkü yerel ağ ortamında oyun oynama edimi, bir oyun oturumunun tamamlanmasına ve oyunda verilen görevleri en kısa sürede başarıyla gerçekleştirmeye bağlıdır. İlk grup kullanıcıların çoğunlukla 18-25 yaş arasındaki erkeklerden oluştuğu ve bu kullanıcıların diğer kullanıcılarla birlikte çoklu ortamda oyun oynama ediminden hoşlandıkları saptanmıştır. İkinci grup kullanıcıların evlerinde bu teknolojik olanaktan yararlanmalarının mümkün olmadığı ve bu teknolojileri tanımak için İnternet kafelere geldiği saptanmıştır (2003: 116). nc grup kullanıcılar ise, evlerinde

¹ Bu konuda YK Tez kataloğu tarandığında şu tezlere ulaşılmıştır: ağlayan, Savaş (2001), *Enformasyon Toplumu: İnternet Kafeler ve Kahvehanelerin Karşılaştırmalı Araştırması*, İzmir, Ege Üniversitesi S.B.E. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi; Gören, Demet (2003), *Yeni İletişim Teknolojisi Olarak İnternet Kafeler ve İnternetin Kamuya Açık Alanlarda Kullanılması*, Ankara, Ankara Üniversitesi S.B.E. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi; Sevindik, Tuncay (2003), *İnternet Kafeye Giden Bireylerin İnternet Kafelerden Beklenti Düzeyleri, İnternet ve İnternet Kafeleri Kullanma Amaçlarının Belirlenmesi (Elazığ İli rneği)*, Elazığ, Fırat Üniversitesi S.B.E. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi; Gümüş, etin (2003), *İnternet Kafelerin (Dijital Kütüphaneler) Denetlenmesi ve Eğitim Amaçlı Kullanımının Teşvik Edilmesi*, Elazığ, Fırat Üniversitesi S.B.E. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

bilgisayar donanımı ve İnternet ağ bağlantısı olanağı olmayan ancak bu teknolojileri kullanma bilgi ve becerisine sahip kişilerden oluşmaktadır (2003: 118). Dördüncü grupsa, evlerinde bilgisayar donanımına sahip olmakla birlikte, bu mekânlara İnternet erişimini sağlamak için gelmektedir. Bu grup kullanıcılar İnternet üzerinden gereksinim duydukları veri kaynaklarını taramakta; e-posta hizmetini veya sohbet hizmetlerini kullanarak iletişim gereksinimlerini gidermekte; iş başvurusu yapmakta ve bu başvuruları takip etmektedir (2003: 119). Gören çalışmasının sonunda Türkiye’deki İnternet kafeleri sundukları hizmetleri ve nitelikleri göz önüne alarak iki gruba ayırmaktadır: İlk grup, bilgisayar ve İnternet kullanım olanağını en ucuz şekilde sunan ticari mekânlar iken; ikinci grup, bir kafe ortamı içinde bilgisayar ve İnternet kullanım olanağı temin eden mekânlardır (2003: 126-127). Gören, Türkiye’de İnternet kafelerin varlığını cinsiyetler, sınıflar ve bölgeler arasındaki sayısal uçurumun giderilmesinde bir katkı olarak düşünmektedir (2003: 127, 136-137).²

Çağlayan, İzmir mikro ölçeğinde İnternet kafe kullanıcılarıyla hayat hikayesi anlatımı yöntemiyle yaptığı ve kullanım biçimlerini geleneksel kahvehane kültürü ile karşılaştırdığı alan çalışmasının sonunda Türkiye’de İnternet kafelerin kullanım nedenlerini şu şekilde saptamıştır: İnternet kafelerde ağ bağlantı hizmetinin evlere göre daha hızlı olması, kullanıcının saat başına makul bir kullanım ücreti ödemesi, toplumsallaşmaya olanak tanıyan bir mekân olması (Çağlayan, 2001: 216). Çağlayan, İnternet kafelerin varlığının Türkiye’de bilgisayar okuryazarlığını arttırdığını düşünmektedir. İnternet kafeler için önerdiği denetim ise İnternet içeriğine erişimin filtreleme şeklinde teknolojik denetimdir (2001: 217).

Tuncay Sevindik’in Elazığ ili örneğinde, İnternet kafe kullanıcılarının profilleri ve bu mekânlardan beklentileri üzerine gerçekleştirdiği alan çalışmasında anket yöntemi kullanılarak, araştırmacıya göre İnternet kafelerin iletmesinde ve sunulan hizmette/içerikte varolan bir takım temel sorunlar saptanmıştır. Sevindik, İl Emniyet Müdürlüklerinde “İnternet Polisi” birimlerinin kurulmasını; İnternet kafelerin oyunlu ve oyunsuz şeklinde değil, on beş yaş altı ve on beş yaş üstü olarak ikiye ayrılmasını; her ilin emniyet biriminin İnternet kafelerdeki bilgisayarları uzaktan denetleyecek denetim yazılımlarına sahip olmasını önermektedir (Sevindik, 2003: 114-115). Çetin Gümüş de Sevindik gibi benzer bir şekilde İnternet kafelerin denetlenmesini önermektedir (2003). Sevindik ve Gümüş’ün araştırmalarında İnternet’e ve İnternet kafelere bakış açısı ana akım medyanın konuya ilişkin ürettiği ve dolaşıma soktuğu kalıpyargılardan beslenmektedir. Gümüş’ün alan araştırması kapsamında; araştırmasının ekinde (EK 17); yer verdiği İnternet Kafelerle ilgili Elazığ Valiliğine yapılan müracaatlar kapsamında Elazığ İli Vilayet Makamı’na verilmiş isimsiz dilekçede, İnternet kafelerin kumarhaneler gibi işletildiği, ahlâkdışı yazışmaların ebeveynleri tedirgin ettiği öne sürülmekte ve buralardaki disketlerin incelenmesi, polislerin bu mekânlara baskın yapması önerilmektedir (344). Gören, Çağlayan, Sevindik ve Gümüş’ün çalışmalarından farklı olarak Bilge Yeşil’in 2000 yılında İstanbul mikro ölçeğinde 10 İnternet kafe sahibiyle yaptığı görüşmeleri özetlediği çalışmasında, İnternet kafelerin devletin baskıcı aygıtlarıyla düzenlenmesi eleştirilmekte, bu kamusal erişim mekânlarında “devletin bütünlüğü ve bölünmezliği” (125-126) adına yapılan denetimin özel alandaki kullanım biçimlerini (özellikle pornografi içerikli web sitelerine erişim gibi) kapsamamasını bir çelişki olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca Yeşil de çalışmasında Türkiye’de İnternet kafelerin çoğunlukla bilgisayar oyunları oynanmak için kullanıldığını saptamaktadır (2003: 123).

² Benzeri bir öneri şu çalışmada da geliştirilmiştir: Kaya Bensghir, Türksel ve Yıldız, Mete (2005), “Using Internet Cafes as An Alternative Means of Combating the Dijital Divide”, *Turkish Public Administration Annual 2003-2001*, 29-31, s.73-98.

Mete Yıldız ise, İnternet'e erişimin bir kamu politikası olarak desteklenmesi gerektiğini öne sürmekte, küresel ekonomiyle bütünleşme gereksiniminin, kamu hizmetlerinin sayısallaşmasının ve kamu idaresinde yönetim anlayışının giderek ağırlık kazanmasının ağ kültürüne geçişi zorunlu kıldığını belirtmektedir (2002: 77-78). Türkiye'de kamu karar vericilerinin "herkese erişim/hizmet" ilkesi çerçevesinde İnternet'e erişim olanağını desteklemesini öneren Yıldız, Türkiye'de İnternet kafelerin varlığının sayısal uçurum sorununun kısmen ve geçici olarak çözülmesine bir katkı olduğunu düşünmektedir. İnternet ortamıyla tanışıklığın bilgisayar okuryazarlığı sorununun aşılmasına yardımcı olabileceği öne sürerken, İnternet ortamı için Türkçe içerik üretiminin desteklenmesini, devletin bir kamu politikası olarak İnternet erişim olanaklarını arttırmasını önermektedir. Yıldız'ın çalışmasında İnternet kafelerin yaygınlık kazanmasıyla birlikte, erişilen içeriğin denetlenmesi sorununun ortaya çıktığı saptaması ile verdiği ülke örnekleri Türkiye'deki tartışmaları değerlendirmek açısından anlamlıdır.³

Ankara Mikro Ölçeğinde İnternet Kafelerin Kullanım Biçimleri

Çalışmanın bu kısmında, Ankara mikro ölçeğinde gerçekleştirilen bir alan çalışmasının sonuçlarını aktarmak, hem Türkiye'de İnternet kafeleri en çok kullandığı gözlemlenen gençlerin ve çocukların kullanım biçimlerini, hem çalışmanın ikinci bölümünde önerilen ve sonuç kısmında tartışılacak olan yeni bir bakış açısını kavrayabilmek için yararlıdır. Bu alan çalışması, 2006-2007 Güz eğitim-öğretim döneminde Başkent Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü 3. sınıf öğrencileri tarafından *Halkla İlişkilerde Araştırma Yöntemleri (HİT 307)* adlı lisans dersi kapsamında çalışmanın giriş bölümünde belirtildiği üzere nitel araştırma yöntemlerinden odak grup görüşmesi tekniğiyle gerçekleştirilmiştir. Odak grup görüşmesi tekniğini açıklayacak olursak, sayıları 6-9 veya 5-10 arasında değişen kişilerden oluşan bir gruba, yarı yapılandırılmış soruların araştırmacının eşliğinde sorulması ve grup üyelerinin yüz yüze yürütülen tartışmalara katılması tekniğine dayanan nitel bir veri toplama yöntemidir (Sarantakos'tan akt. Kümbetoğlu, 2005: 117, Mann ve Stewart, 2002: 99). Bu tartışmalar sırasında araştırmacı *moderatör* (yönlendirici, kolaylaştırıcı) olarak çalışmaya katılır. Araştırma ekibinden bir kişinin gözlemci olarak çalışmaya eşlik etmesi de tercih edilir.

Alan araştırması Ekim-Aralık 2006 tarihleri arasında Ankara'nın Etlik, Kızılay, Kurtuluş, Beşevler, İncirli, Gülveren, Yenimahalle, Korukent, Altındağ, Konutkent, Ayrancı, Bahçelievler, Ayaş, Bilkent, Keçiören, Birlik Mahallesi, Kavaklıdere, Çayyolu, Yüzüncü Yıl ve Tandoğan gibi semt ve ilçelerinde toplam 38 adet İnternet kafede yürütülmüştür. Bu İnternet kafelerde, 10 yaşından başlayarak 24 yaş ve üstüne kadar toplam 206 kişiyle odak grup görüşme tekniği kullanılarak nitel alan araştırması yapılmış, gençlerin İnternet kafeleri kullanım biçimleri, nedenleri ve bu mekânlarda gelişen ilişkiler ile etkileşimin çeşitli boyutları ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Görüşme yapılan kişilerin 180'i erkek, 26'sı kadındır. Bu kişilerden 118'nin evinde bilgisayar varken, 88 kişinin evinde ise bilgisayar bulunmamaktadır. Araştırmaya katılanların mesleklere göre dağılımı ise şu şekilde sıralanabilir: 171 öğrenci, 1 mühendis, 1 turizmci, 1 sigortacı, 12 işsiz, 2 serbest meslek, 1 garson, 1 hemşire, 7 işçi, 1 komi, 1 kırtasiye çalışanı, 1 eczane tezgahtarı, 1 oto müzik tesisatçısı, 1 boyacı, 1 muhasebeci, 1 futbolcu, 1 marangoz, 1 asker. Katılımcıların bu mesleki profili, İnternet kafelerin en önemli kullanıcılarının öğrencilerden oluşan çocuklar ve gençler olduğu olgusunu bir kez daha doğrulamaktadır.

³ Örneğin Çin, Temmuz 2001'de 2000 İnternet kafeyi kapatmış ve 6000 kafenin etkinliklerini yeniden düzenlemek için geçici olarak durdurmuştur. Aynı yıl Mayıs ayında, İran'da 1500 İnternet kafeden 400'ü kapatılmıştır.

Ankara’da farklı sosyo-ekonomik gelir düzeylerini temsil eden yerleşim yerlerinde gerçekleştirilen alan araştırmasında genel olarak gelir düzeyine göre kullanım ücretinin, donanımın niteliğinin ve mekânın niteliklerinin farklılaşması gözlemlenmiştir. Ancak gençlerin İnternet kafeleri kullanım biçimlerinde bir takım temel ortak özellikler de ortaya çıkmıştır: İnternet kafeler “gençlere” ait, onların gündelik yaşamlarının sıradan bir parçası olan mekândır. Bu gençler de çoğunlukla erkektir. İnternet kafelerin gençlere ait bir mekân olması özelliği nedeniyle, Türkiye’de aile ve okul gibi muhafazakâr kurumlar tarafından İnternet kafeler bir tür tehlike ve ahlâki-kültürel yozlaşma kaynağı olarak görülmekte, mekânın ve sunulan hizmetin (içeriğinin) denetimi sürekli gündeme getirilmektedir. Bu alan araştırmasında, yukarıda daha önce bulguları özetlenen ve tartışılan çalışmalardan farklı olarak, gençlerin gündelik yaşam örüntüleri içinde İnternet kafelerin yeri saptanmaya ve İnternet kafe kullanımı toplumsal, ekonomik ve siyasal bağlamda tartışılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın bulguları genel olarak sekiz madde halinde özetlenebilir: İlk olarak, kullanım süresi ele alınacak olursa, İnternet kafelerde bilgisayar karşısında geçirilen toplam süre 16 ve 24 yaş grupları için en az 1 saat ilâ 10 saat arasında değişebilmektedir. 15 yaşından küçükler için özellikle ebeveyn denetimi nedeniyle, bilgisayar başında geçirilen süre görece daha azdır. 24 yaş ve üstü yaş gruplarında ise İnternet kafede harcanacak boş zamanın sınırlı olması nedeniyle, bilgisayar başında geçirilen sürenin yine daha az olduğu görülmektedir. İnternet kafede geçirilen zamanın özellikle (çevrimiçi ya da çevrimdışı) arkadaşlarla birlikte olunduğu zaman arttığı söylenebilir. Alan çalışmasında tüm katılımcılara günde kaç saatlerini bilgisayar karşısında geçirdikleri sorulduğunda ise, 15 yaşından küçükler 1 ila 5 saat, 16 ve 19 yaş arasındakiler 1 ila 7 saat, 20 ve 24 yaş arasındakiler 1 ila 10 saat, 24 yaşından büyük olanlar ise 30 dakika ila 15 saat yanıtını vermişlerdir. Bilgisayar karşısında geçirilen süre, bilgisayar sahipliği ve İnternet kafede harcamayı yapabilmek için yeterli ekonomik sermayeye sahip olmak ilintilidir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun evde bilgisayar sahibi oldukları göz önüne alınırsa bilgisayar karşısında geçirilen süredeki aralık kavranabilir. Katılımcılar diledikleri zaman, diledikleri kadar bilgisayarı kullanabilmektedir.

İkinci olarak, İnternet kafede geçirilen süre boyunca, İnternet üzerinde yapılan etkinlikler farklı yaş gruplarına göre değerlendirildiğinde, 10-15 yaşlar arasında sohbet, oyun, ödev amaçlı kullanım; 16-19 yaşlar arasında sohbet ve oyun amaçlı kullanım, 20-24 yaşlar arasında ve 24 yaşın üzerinde e-posta, oyun, sohbet amaçlı kullanım gözlemlenmiştir. Ancak, İnternet’in oyun ve sohbet amaçlı kullanımı tüm yaş gruplarında gerçekleştirilen temel ortak etkinliklerdir. Özellikle çocuklar İnternet kafelerde çoğunlukla dijital oyunları oynamak için bulunmaktadır. 23 Ocak 2007 tarihli İçişleri Bakanlığı genelgesiyle valiliklere, şiddet içeren oyunların listesi iletilerek, *GTA Vice City*, *Battlefield Vietnam*, *Half Life*, *GTA San Andreas*, *Delta Force*, *Swat*, *Call of Duty*, *The Punisher*, *Launcher*, *Hitman*, *Counner*, *Hell Forces*, *HALO*, *Line of Sight Vietnam*, *Pariah*, *Serious Sam* ve *Return to Castle Wolfenstein* adlı bazı şiddet içerikli oyunların İnternet kafelerde oynanması yasaklanmıştır.⁴ Alan araştırmasında, bu listede de yer alan bazı oyunlar dahil, belli oyunların tüm yaş grupları arasında popüler olduğu gözlemlenmiştir. Örneğin, *Counter Strike* isimli *third person shooter*⁵ türündeki aksiyon oyunu ile *Knight Online* adlı *çoklu devasa oyun (MMOPRG)* bu türden bilgisayar

⁴ “Şiddet içeren oyunlara yasak” başlıklı haber, *Milliyet Gazetesi*’nin 6 Ekim 2006 baskısının “Yaşam Haberleri” bölümünde yer almıştır (<http://213.243.28.121/2006/10/06/yasam/yas13.html>, 20 Nisan 2007).

⁵ *Third person shooter*, sözcüğü için Türkçe’de her hangi bir karşılık bilgisayar oyunları dergilerinde dahi kullanılmamaktadır. Bu oyun türü, kahramanın üçüncü bakış açısıyla ekranda görüldüğü oyun türüdür.

oyunlarıdır. Bu oyunlar İnternet kafelerde çevrimiçi veya çevrimdışı olarak grup halinde birlikte oynanmaktadır.⁶

Üçüncü bulgu İnternet kafe kullanıcıları tarafından İnternet üzerinde ziyaret edilen sayfaların niteliği ve türüyle ilgilidir. Katılımcıların en çok ziyaret ettiği web siteleri “google.com, yonja.com, msn.com, youtube.com, hotmail.com, ogame.com, pcoyun.com” gibi sitelerdir. Bu web sitelerinde sohbet hizmetine ve bilgisayar oyunlarına erişim olanağının olması dikkat çekicidir. Katılımcılar doğrudan bilgisayar oyunları oynamasa veya sohbet hizmetinden yararlanmasa dahi, dolaylı olarak kullandığı web sitesi üzerinden bu etkinlikleri gerçekleştirebilmektedir. İnternet kafe kullanıcılarının yoğun olarak bilgisayar dolayımı iletişiminin (BDİ) sunduğu yeni olanaklardan yararlandıkları söylenebilir.⁷

Dördüncü bulgu, İnternet kafe kullanıcılarının, İnternet kullanım nedenlerinden farklı olarak İnternet kafelere gelme nedenlerine ilişkindir. Diğer bir deyişle, İnternet kafeler, kullanıcılar için İnternet’e erişim hizmeti dışında bazı farklı olanaklar da sunmakta, kamusal bir mekân olarak işlev görmektedir. Bu konuda dikkat çeken en önemli husus, İnternet kafelerde, çocuk kullanıcı nüfusunun, kullanıcının sosyo-ekonomik gelir düzeyi yükseldikçe azalmasıdır. Bu bulguyu kullanıcı ve mekân ilişkisi boyutunda değerlendirmek gerekmektedir. Düşük sosyo-ekonomik gelire sahip ailelerin yaşadığı semtlerdeki İnternet kafelere gelen çocukların büyük çoğunluğunun evlerinde kendilerine ait bilgisayarının olmadığı, olsa dahi İnternet’e erişim olanağının olmadığı saptanmıştır. Bu saptamayla ilişkili olarak, İnternet kafelerde varolan donanımın niteliğinin mekânın çekiciliğini arttırmasıyla olan ilintisi ortaya çıkmaktadır. Nina Wakeford’un da Londra’daki İnternet kafeler üzerine yaptığı çalışmada da saptandığı üzere, İnternet kafenin teknik altyapısının özellikleri ve mekânın atmosferi, dekoru vb. özellikler kullanıcı profilini etkilemekte, belli bir kullanıcıyı kendine bağlayabilmektedir (2003). Dolayısıyla, donanımın niteliği (ekran kartı, hafıza kartı, kulaklık, mikrofon, kamera, LCD ekran vb.) sadece bilgisayar oyunları oynamak için buraları kullanan çocuklar için değil, diğer kullanıcılar için de önemli bir etkidir. Ayrıca, İnternet kafelerde hizmet veren bilgisayarlardaki İnternet bağlantısı eve göre daha hızlıdır ve makinalara yüklü yazılımlar daha yeni ve çeşitlidir. Dolayısıyla tüm bu özellikler ev yerine İnternet kafelerin kullanımını teşvik etmektedir. Alan araştırmasında kimi kullanıcılar evlerinde İnternet bağlantısı olmasına rağmen, dev plazma ekranlarda elde edilen daha iyi ses ve görüntü kalitesinde bilgisayar oyunu oynayabilmek için İnternet kafeleri tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

İnternet kafelerde bilgisayarlar dışında farklı ancak ilişkili teknik donanıma rastlamak mümkündür. Örneğin, yazıcılar, *play-station*, tarayıcılar, fotoğraf makineleri, televizyon ekranları ve fotokopi makinesi bu grup içerisinde sayılabilir. Bu türlü makine ve olanaklar da İnternet kafeleri kullananların sayısının artmasına neden olmaktadır. Örneğin, Ankara’da bu araştırmanın yapıldığı tarihlerde popülerleşmeye başlayan İnternet kafe kullanım biçimi

⁶ Bu tür oyun biçimlerine ilişkin ayrıntılı bir inceleme için Günseli Bayraktutan-Sütcü’nün çalışmasına bakılabilir. Bayraktutan-Sütcü çalışmasında oyun oynama ediminin çevrimiçi ve çevrimdışı grup dinamiklerini, Silkroad Online adlı devasa çevrimiçi oyun üzerinden ele alarak, oyun dünyasında kurulan sanal kabile ve oyundaki klan liderliği olgusunu incelemektedir. Bayraktutan-Sütcü, Günseli (2007), “Devasa Online Oyunlarda Klan Kültürü ve Liderlik Olgusu.” *Folklor ve Edebiyat*, Yaz Sayısı. 13(2),s. 41-56.

⁷ Bilgisayar dolayımı iletişim ortamının özellikleri ve sunduğu çeşitli olanaklar (örneğin kimlik egzersizleri, toplumsallaşma biçimleri için vb.) için bakınız: Binark, Mutlu (2005), “Kimlik(lenme), Dipnotsuz İletişim ve Etnik Laflama Odaları”. *İnternet, Toplum, Kültür*, Binark, Mutlu ve Kılıçbay, Barış. (Der.) Epos, Ankara, s.118-136.

büyük ekranlarda çoklu kullanıcılarla *play-station*⁸ oynanmasıdır. Bu konudaki araştırmaya katılanlardan bir İnternet kafe kullanıcısının deneyimi şöyledir:

“Arkadaşlar şimdi yeni bir şey var çok tutuluyor. Biz mesela arkadaşlarla hafta sonları Kızılay’da 2-3 tane yer var oralara gidiyoruz. Bildiğimiz playstation var ya adamlar onu büyük ekranlara bağlamışlar. İki kişi oturuyorsun koltuğa karşılıklı oyun oynuyorsun.” (Erkek, 24 yaş, lise mezunu, işsiz, bekar, evde bilgisayar var, haftalık İnternet kafe harcaması 10 YTL).

Bu şekilde İnternet kafelerde oyun oynayanları izleyen kullanıcılar, seyirci konumuna girmektedir. Üstelik, oyunun akışına/gidişatına ilişkin yaptıkları yorumlar ve tepkiler ile *yorumlayıcı topluluk* oluşturmaktadırlar.

Görülmektedir ki, İnternet kafeler, bireyin farklı etkinlikler üzerinden toplumsallaştığı bir alandır. Ancak, ana akım medyada İnternet, bireyi yalnızlaştıran, toplumdan yalıtılmış olmasını sağlayan etkili ve olumsuz bir güç olarak sunulmaktadır. İnternet’e yönelik en önemli kalıpyargılardan birisi bilgisayar ekranı karşısında geçirilen zamanın bireyin asosyalleşmesinin nedeni olduğudur. Kitle iletişim araçlarının tarihsel gelişimleri boyunca bireyi yalnızlaştıran ve şiddet edimlerine neden olan teknolojiler olduğu konusunda ana akım iletişim paradigması içerisinde pek çok tartışma ve araştırma yapılmıştır (Mutlu, 2005: 177). Oysa yukarıda sunulan dördüncü bulguda da görüldüğü gibi, İnternet kafede birey hem aynı mekân içerisinde diğer kullanıcılarla, hem de siber uzam dolayısıyla ağ üzerindekiyle toplumsal etkileşime girmektedir (Timisi, 2005; Subaşı, 2005, Binark, 2005). Bir diğer deyişle, aynı anda hem çevrimiçi hem de çevrimdışı kişilerarası iletişim etkinliği yeni biçimlerde gerçekleşmekte, devam etmektedir. Örneğin, kent merkezinin dışında yer alan İnternet kafeler gençler için bir çeşit buluşma mekânı olarak da hizmet vermektedir. Özellikle liseli genç erkekler için okulun dışında alternatif birlikte olma mekânlarının başında İnternet kafeler gelmektedir. Alan araştırmasında bazı gençler “arkadaşımı görmek”, “kafayı dağıtmak” gibi nedenler için İnternet kafeye geldiğini söylemiştir. İnternet kafelerde oynanan dijital oyunlar da bu temelde sıralandığında, 10 ila 15 yaş grubunun *FIFA*, *Counter-Strike*, *Need for Speed*, 16 ila 19 yaş grubunun *Warcraft*, *O-game*, *Counter-Strike*, 20 ila 24 yaş grubunun *Need for Speed*, *FIFA 2006*, 24 yaş üzerindekiilerin *Knight Online*, *Counter-Strike* ve *O-game* oynadıkları saptanmıştır. Alan çalışmasına tüm yaş grupları arasında ve farklı gelir düzeylerine sahip gençler arasında ortak oyunun bir takım oyunu olan *Counter-Strike* olduğu görülmüştür. Birbirine karşı *Counter-Strike* oynamak için İnternet kafeye giden genç grupları bulunmaktadır. Hatta bazı kafelerde *Counter-Strike* turnuvaları dahi düzenlenmektedir.

İnternet kafelerde ayrıca mekânın büyüklüğüne bağlı olarak farklı etkinlikler de söz konusu olabilmektedir. Örneğin, İnternet kafelerin içerisindeki çeşitli bölümlerde, geleneksel kahvehanelerde görülen türden etkinlikler de (okey, tavla, bilardo, iskambil oyunu oynamak, lig tv. izlemek gibi) gerçekleştirilebilmektedir. Bazen de mekânın bir bölümünde hazır yiyecek hizmeti verilmektedir. Wakeford’un çalışmasında da İnternet kafelerde sunulan yiyecek ve içecek hizmetlerinin kullanıcı tercihini etkileyebilecek bir etken olduğu belirtilmektedir (2003).

⁸ *Play-station*, konsol oyun cihazıdır. Sony, Nintendo ve Microsoft’un ürettiği farklı oyun konsollarının tümüne Türkiye’de bu ad verilmektedir. Türkiye’de İnternet Kafeler Meslek Odasının çalışması sonucunda İnternet kafeler ve oyun kafeleri birbirinden ayrılmış; play-station kafeleri artık oyun kafeleri kapsamında değerlendirilmektedir.

Çalışmanın beşinci bulgusu, yaşa bağlı olarak gerçekleşen ebeveyn denetimidir. Konuyla ilgili olarak alan araştırmasında ortaya çıkan ilginç bir saptama, her sosyo-ekonomik gelir düzeyinde ebeveynlerin İnternet kafe sahipleriyle ve/veya mekânla bir çeşit ilişkisinin olduğudur. Bu ilişki ise, iki tür görünüme sahiptir: Çocuklar ya ebeveynlerinin sahiplerini/işletenlerini tanıdığı kafelere, ya da anne ve babalarca fiziksel olarak her an erişimi kolay mekânlara yönlendirilmektedir.

Bu bulgu, çocukların ve gençlerin yeni medya kullanım biçimlerinin bir şekilde geleneksel aile denetimine, özellikle de baba otoritesinin yeniden inşasına uyumlandırıldığı göstermektedir. Örneğin, egemen cinsiyet rejiminde babadan, anneye, anneden çocuklara doğru zincirleme olarak uzanan bir denetim söz konusudur. Özellikle cep telefonlarının kullanım biçimine bakıldığında, babanın anneye çocuğu aramasını isteyerek, annenin evin dışındaki çocuğa nerede kimlerle birlikte olduğunu ve ne yaptığını belli aralıklarla sorduğunu görmek mümkündür. Egemen cinsiyet rejiminin sürdürülmesinde iktidarsız yönetici, ama babanın otoritesini düzenleyici konumda olan annedir (Binark ve Bayraktutan-Sütcü, 2006: 324-334).

Alan araştırmasının, altıncı bulgusu, İnternet kafelerin ücretlendirme politikalarına bağlı olarak kullanıcı profiline farklılaşmasıdır. Düşük sosyo-ekonomik gelir düzeyindeki semtlerde hizmet veren İnternet kafelerin saatlik kullanım ücretleri, merkezde olmayan ancak yüksek sosyo-ekonomik gelir düzeyine sahip semtlerde hizmet verenlerin kullanım ücretlerinden oldukça düşüktür. Buralardaki İnternet kafelerde ücretlendirme ve ödemelerle ilgili bir diğer önemli pratik ise Türkiye'ye özgü "veresiye yazdırmak" durumudur. Düşük sosyo-ekonomik gelir düzeyine sahip semtlerde İnternet kafenin devamlı kullanıcısı, yani müdavimi olma durumu daha yaygındır. Özellikle çocuklar, yukarıda da anılan ebeveyn üzerinden kurulan ilişkiler nedeniyle veresiye kullanımı, "deftere yazma" uygulamasını tercih etmektedir. Merkezdeki İnternet kafelerde ise kullanıcı dolaşımı oldukça fazladır. Bu nedenle, buralarda veresiye uygulamasının gelişmesi ne olanaklıdır, ne de gereklidir.

Alan araştırmasına dahil edilen İnternet kafelerde saatlik erişim ücreti genel olarak 1-1,5 YTL arası değişmektedir. Ek olarak, belli saatlerde kullanım ücretinin değiştiğini de belirtmek gereklidir. Örneğin merkezdeki bazı İnternet kafelerde akşam 6-8 saatleri arasında saatlik erişim ücreti artmakta, kullanıcı sayısının görece daha az olduğu sabah saatlerinde ise azalmaktadır. Kullanıcının İnternet kafede, İnternet'e erişiminin hesaplanmasıyla ilgili olarak da İnternet kafe işletmecilerinin uyguladığı farklı yöntemler vardır. Örneğin, basitçe kullanıcının bilgisayar karşısına oturduğu saati kayıtlayan yazılı bir fişin verilmesi veya İnternet kafedeki tüm makinelerin merkez/ana bilgisayardan açılıp kapanmasının denetlenmesi gibi farklı uygulamalar söz konusudur.

Alan araştırmasının yedinci bulgusu, kullanıcıların İnternet kafeye aktardıkları maddi karşılığa ilişkindir. Araştırmaya katılan İnternet kafe kullanıcılarının yaş değişkeni gözlemlenmeden, haftalık İnternet kafe harcamaları sorgulandığında ortaya çıkan tablo şöyledir: düşük sosyo-ekonomik gelir statüsündeki kullanıcıların haftalık ortalama İnternet kafe harcamaları 9,4 YTL, orta sosyo-ekonomik gelir statüsündekilerin 10,8 YTL ve yüksek sosyo-ekonomik gelir statüsündekilerin 15 YTL'dir. Bu bulguları değerlendirirken daha önce açıklandığı üzere, mekâna bağlı olarak değişen saatlik erişim ücreti gözardı edilmemelidir. Ayrıca *Knight Online*, *Silkroad Online* veya *World of Warcraft: Burning Crusade (WOW)* gibi gençler arasında oldukça popüler olan devasa çevrimiçi bilgisayar oyunu oynamak için İnternet kafeye gelen bir oyuncunun bu oyun karşısında geçirdiği süre en az 3-4 saattir. TİEV Ankara Şubesi Başkanı Ersen Candan, bir WOW oyuncusunun aralıksız olarak 16 saat bu

oyunu İnternet kafede oynadığını gözlemlediğini 27 Temmuz 2007 tarihinde yapılan görüşmede aktarmıştır. Bu şekilde İnternet kafeyi kullananların İnternet kafede harcadıkları para, diğer kullanıcılar göre kuşkusuz daha fazladır. Ek olarak, Candan bu tür kullanıcılara kafe işletmecisinin belli bir indirim yaptığını ve böylece belli bir İnternet kafe kullanımının desteklendiğini de belirtmiştir. İnternet kafelerde oynanan devasa çevrimiçi oyunlar için yapılan harcamalar ve bu oyunların içinde gerçekleşen ekonomik etkinlikler kapsamlı bir çalışma konusunu oluşturacak zenginliktedir.

Araştırmanın sekizinci bulgusu, cinsiyete bağlı kullanım biçimleriyle ilgilidir. Bu konuyla ilgili olarak vurgulanması gereken bulgu, her yaş ve eğitim düzeyinde kadın kullanıcı sayısının görüşme yapılan tüm İnternet kafelerde çok az olduğudur. Ankara’da gerçekleştirilen bu niteliksel alan çalışmasının 206 katılımcısından sadece 26’sı kadındır. Bu niceliksel azlık, odak grup görüşmelerinde de cinsiyet temsilinde dengesiz bir duruma neden olmuş ve gruplara katılan kadın kullanıcılar çoğunlukla suskun kalmayı tercih etmişlerdir. Bu bulgu, Türkiye’de İnternet kafelerin de tıpkı diğer kamusal mekânlar gibi erkek egemen alanlar olduğunu göstermektedir.

Nitel araştırmanın bulguları genel olarak değerlendirilirse, çocukların ve gençlerin İnternet kafelerde İnternet’e erişiminin ve geçirdikleri zamanın ana akım iletişim paradigmasının ve etkiler yaklaşımının önerdiği korumacı ve kollamacı bakış açısından farklı olarak, gündelik yaşamın içinde aidiyet tasarımının inşası, çevrimiçi ve çevrimdışı toplumsal etkileşim gibi yeni kavramlarla ele alınması gereği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca çalışmanın giriş bölümünde öne sürülen alan çalışması varsayımları bulgularla doğrulanmıştır. Bireylerin İnternet kafe seçişleri yaşa, cinsiyete ve sosyo-ekonomik konuma bağlıdır; İnternet kafelerde bireylerin geçirdikleri süre ve bu süre içerisinde gerçekleştirdikleri çeşitli etkinlikler yaşa, cinsiyete ve sosyo-ekonomik konuma bağlıdır; İnternet kafeler toplumsal etkileşimin gerçekleştiği mekânlardır ve İnternet kafe kullanımı bireylerin gündelik yaşam örüntüsünün bir parçasıdır. Araştırmanın bulguları, bireylerin İnternet kafelerde geçirdikleri zamanın ve etkinliklerinin sadece korumacı ve kollamacı yasak ve yasakçı düzenlemeler ile değil, eleştirel medya okuryazarlığı ve yeni medya okuryazarlığı kavramları ile düzenlenmesi gerektiğini göstermiştir. Sonuç bölümünde bu kavramlar ile İnternet kullanım etiği arasındaki ilişki ve yeni araştırma soruları tartışılacaktır.

Sonuç: İnternet Kullanım Etiği ve Eleştirel Medya Okuryazarlığı Önerisi

Türkiye’de İnternet’e erişim konusunda cinsiyetler, bölgeler ve sınıflar arası sayısal uçurumun varlığı ve nitelikli içerik üretimi sorunu bir yana bırakılırsa, İnternet gündelik yaşamın içine giderek daha fazla dahil olmakta ve aktif demokratik katılımın bir aracı olarak görülmektedir. Bundan ötürü de, siyasi irade ve siyasal seçkinler tarafından yeni medya ortamının ve kullanım mekânlarının denetlenmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Temelinde korumacılık anlayışının yattığı bu yasal düzenlemeler, gündelik yaşamda egemenlik alanını gittikçe genişleten yeni sağ ve muhafazakâr politikaların stratejik ve yapısal işleyişinin bir sonucu olarak görülmelidir.

Türkiye’deki tüm bu gelişmeler bir arada değerlendirildiğinde, yapılması gerekenleri şu şekilde sıralamak mümkündür: konuyla ilgili tüm aktörlerin bir araya gelmeli, toplumsal sorunların tek kaynağının İnternet ortamı olarak görülmesinden vazgeçilmeli, İnternet’in demokratik kullanım biçimlerinin yaygınlaştırılması konusunda geniş katılımlı teknopolitika geliştirilmeli, İnternet kullanım etiğinin yerleştirilmesi konusunda çalışılmalıdır. Bu durumda sorunun ana kaynağında yatan olgunun, Türkiye’de ana akım medyanın ve siyasi aktörlerin

günah keçisi ilan ettiği İnternet veya İnternet kafeler olmadığı, onları bu şekilde etiketleyen zihniyetin kendisinde olduğu görülebilecektir. Yürürlüğe giren yasaya STK'lar karşı çıkarken yapmaları gereken bir diğer şey de, savunulanan kuralsızlık olmadığını kamuya anlatmak ve daha sonra da geliştirilecek düzenlemelerin hangi aktörlerin siyasal, ekonomik ve toplumsal çıkarlarını artırmaya dönük gelişmeler olduğunu sorgulayacak bir bakış açısını geliştirmektir. Üstelik aşağıdaki soruların İnternet'in ve kamusal erişim mekânlarının düzenlenmesi çalışmalarında hiç sorulmadığını belirtmek gerekir: İnternet üzerinden işlenen çeşitli suçlarda (pornografik içeriğin dağıtılması, etnik veya dini/mezhep ayrımcılık içeren forumlarda nefret iletilerinin paylaşılması vb.) gerçek suçlu yeni medya ortamı mıdır? yoksa bu ahlâki panik içerisinde sorgulanması ihmal edilen zihin örüntülerimi midir?

Bu noktada öncelikle tartışılması gereken husus, Türkiye'de 2000'li yılların başından itibaren yeni bir gençlik kültürünün ortaya çıkmış olmasıdır. Bu öyle bir gençlik kültürüdür ki, medya ortamı içinde yetişmiş, sosyal ve ekonomik alanda giderek arası açılan "sahip olanlar" dolayısıyla "tüketerek varolanlar" ile "sahip olmayanlar" veya bir şekilde tüketememeyi ikame eden sınıflara mensup, iki farklı gençlik kültürü. Bir yanda bireyci, hedonist, ironik, kayıtsız, apolitik yeni orta sınıf gençlik kültürü diğer yanda ise kendine, ötekine, neredeyse her şeye öfkeli, hınç duyan ve tepkilerini ırkçı, cinsiyetçi ve homofobik söylemler ile eylemlerle yaşama geçiren ve bunu "vatan-millet-din ve namus" adına doğallaştıran, meşru kılmaya çalışan alt sınıf gençlik. Yeni medya ortamı bu gençlik hallerini ortaya çıkartmamıştır; sadece bu hallerin gündelik yaşamda dolaşımını, paylaşımını hızlı ve yaygın kılmıştır. Dolayısıyla, İnternet'teki forumlarda gerçekleşen ırkçı ve cinsiyetçi konuşmalar gündelik yaşamda üretilmiş ve konumlandırılmış iç benliğin siber uzamdaki bir uzantısı değil midir? Bu durumda siber uzamda üretilen ve dolaşıma sokulan içerik gündelik yaşamda ortaya çıkan zihin örüntülerinin doğallaştırılması değil midir?

Henry A. Giroux'un deyişiyle, medya metinleri varolan kültürel topografyayı yeniden inşa eder (2002). Çocukların ve gençlerin yeni medya kullanım biçimleri de bu bağlamda gündelik yaşamda deneyimlenen siyasal-kültürel her türlü edimden, zihin örüntülerinden yalıtık, ayrı bir "uzamda" gerçekleşmez. İşte bu nedenle sadece İnternet kullanım kampanyaları düzenleyerek, "gerçek" alanda varolan ve çeşitli biçimlerde ortaya çıkmaya hazır şiddet kültürünün önlenmesi mümkün değildir. Gençlerin İnternet kullanım biçimleri "eleştirel medya okuryazarlığı" ile geliştirilmeli, yeni medya ortamında dolaşan iletilerin eleştirel bir biçimde kavranabilmesi için gerekli bakış açısı kazandırılmalıdır. Giroux eleştirel medya okuryazarlığı, kolaycı, bildik/tanıdık varsayımlara, basmakalıp yargılara ve çerçevesiz hazır imgelere karşı estetik ve siyasi-ahlaki pratiklerden beslenen bir bakış açısı/yaşam içinde duruş; eğitim sürecini de demokratik ve eşitlikçi bir toplumun yaratılması için gerekli siyasi kanal olarak tanımlar (2004).

Türkiye'de gözlemlendiği üzere suçu, yeni medya ortamına/taca atarak, vicdan ve etik muhasebeyi ertelemek yerine, eleştirel medya okuryazarlığı için eleştirel pedagoji ve uygulamaların bir an önce alana sokulması gerekmektedir. Douglas Kellner, eleştirel medya okuryazarlığını geliştirmenin, yeni medyanın iletilerinin eleştirel bir biçimde açıklanmasının ve bunun etkileri üzerine çalışmanın çok önemli olduğunu belirtmektedir: "Yeni teknolojiler, belli oranlarda devrimcidirler-bir gündelik hayat devrimi yaratırlar; ancak bu, çoğu zaman kapitalist tüketim toplumunu destekleyen ve yaygınlaştıran bir devrimdir ve açıkça gözlemlenebilen ve teorize edilmesi gereken yeni fetişizm, kölelik ve tahakküm biçimlerini içerir" (2004: 732). Kellner'e göre, kültürde varolan farklı ideolojik sesleri ve kodlamaları fark etmek önemlidir. Üstelik, başat ideolojiler ve imgeler, söylemler ile metinlerde bunları altüst edenleri de birbirinden ayırmak gerekmektedir. En iyi ve en kötü medya kültürü

arasında bir ayırım yapmayı, muhalif alt kültürler ile alternatiflerin nasıl yaratılabileceğini öğrenmek gerekmektedir. Kellner'in başvurduğu eğretilenlikle dersek, "insan ne yerse odur dedikleri gibi, insan aslında ne görür ve işitirse odur". Dolayısıyla medya kültüründeki abur-cuburdan kaçınmak, daha sağlıklı, daha besleyici ürünler seçmek için bireyler harekete geçirilmelidir. Bu noktada daha iyi tatları, yani medya kültürünün daha iyi ürünlerini ayırt etmenin öğretilmesi gündeme gelmektedir. Günümüzün görsel-işitsel kültürü içinde doğmuş ve buna doymuş genç kuşakları doğal olarak ne medyaya eleştirel bir bakış açısına sahiptir ne de eleştirel medya okuryazarıdır. O nedenle eleştirel medya okuryazarlığının demokratik ve katılımcı yurttaşlık politikası kapsamında geliştirilmesi gerekmektedir (1995: 335). Üstelik, eleştirel medya okuryazarlığının yanı sıra, kullanıcıların yeni medya dolayısıyla farklı demokratik katılımlarının gerçekleşebilmesi için gerekli erişim, yazılım ve donanım ve içerik olanakların da kamu politikası olarak yaşama geçirilmesi gereklidir (Dahlgren, 2000).

KAYNAKLAR

- 1) Binark, Mutlu (2005), "Kimlik(lenme), Dipnotsuz İletişim ve Etnik Laflama Odaları", Binark, Mutlu ve Kılıçbay, Barış (der.), *İnternet-Toplum-Kültür*, Epos, Ankara, s. 118-136.
- 2) Binark, Mutlu ve Bayraktutan-Sütcü, Günseli (2007), "Toplumsal Sorunların Günah Keçisi: İnternet", <http://www.bianet.org> (07.04.2007)
- 3) Binark, Mutlu ve Bayraktutan-Sütcü, Günseli (2006), "Teknogünlüklerdeki Çok(lu) Sessiz Yaşamlar: Yeni Medyanın Sessiz Enstrümanları-Gençler", *Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslararası Konferansı 1-3 Kasım 2006, Proceedings*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 324-334.
- 4) Çağlayan, Savaş (2001), *Enformasyon Toplumu: İnternet Kafeler ve Kahvehanelerin Karşılaştırmalı Araştırması*, Ege Üniversitesi S.B. E. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- 5) Dahlgren, Peter (2000), "The Internet and the Democratization of Civic Culture", *Political Communication*, 17, s. 335-340.
- 6) Geray, Haluk (2004), *Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş: İletişim Alanından Örneklerle*, Ankara, Siyasal Kitabevi.
- 7) Giroux, Henry A. (2002), *Breaking in to the Movies: Film and the Culture of Politics*, Blackwell, Malden.
- 8) Gören, Demet (2003), *Yeni İletişim Teknolojisi Olarak İnternet Kafeler ve İnternetin Kamuya Açık Alanlarda Kullanılması*, Ankara Üniversitesi S.B.E. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- 9) Gümüş, Çetin (2003), *İnternet Kafelerin (Dijital Kütüphaneler) Denetlenmesi ve Eğitim Amaçlı Kullanımının Teşvik Edilmesi*, Fırat Üniversitesi S.B.E. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- 10) Kaya Bensghir, Türksel ve Yıldız, Mete (2005), "Using Internet Cafes as An Alternative Means of Combating the Dijital Divide", *Turkish Public Administration Annual 2003-2004*, 29-31, s.73-98.
- 11) Kellner, Douglas (1995), *Media Culture, Cultural Studies, Identity and Politics between the Modern and Postmodern*, Routledge, New York.
- 12) Kellner, Douglas (2002), "New Media and New Literacies: Reconstructing Education for the New Millenium", Lievrouw, Leah A. ve Livingstone, Sonia (der.) *Handbook of New Media: Social Shaping and Consequences of ICTs*, Sage, London, s. 90-104.
- 13) Kellner, Douglas (2004), "Yeni Teknolojiler/Yeni Okuryazarlıklar:Yeni Binyılda Eğitimin Yeniden Yapılandırılması", Çev., Tülin Kurtarıcı, Özbek, Meral (der.), *Kamusal Alan*, Hil Yayınları, İstanbul, s.715-1473
- 14) Sümbetoğlu, Belkıs (2005), *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- 15) Laegran, Anne Sofie ve James Stewart (2003), "Nerdy, trend yor healthy? Configuring the internet café", *New, Media and Society*, Vol 5 (3), s. 357-377.
- 16) Liff, Sonia and Anne Sofie Laegran (2003), "Cybercafés: debating the meaning and significance of internet Access in a café environment", *New, Media and Society*, Vol 5 (3), s. 307-312.
- 17) Mann, Chris ve Stewart, Fiona (2002), *Internet Communication and Qualitative Research- A Handbook for Researching Online*, Sage Publications, London.
- 18) Mutlu, Erol (2004), *İletişim Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- 19) Sevindik, Tuncay (2003), *İnternet Kafeye Giden Bireylerin İnternet Kafelerden Beklenti Düzeyleri, İnternet ve İnternet Kafeleri Kullanma Amaçlarının Belirlenmesi (Elazığ İli Örneği)*, Fırat Üniversitesi S.B.E. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- 20) Subaşı, Necdet (2005), "İnternet ve Sanal Cemaat Tartışmaları." Binark, Mutlu ve Kılıçbay, Barış (der.), *İnternet-Toplum-Kültür*, Epos, Ankara, s.106-117.
- 21) Timisi, Nilüfer (2005), "Sanallığın Gerçekliği İnternet'in Kimlik ve Topluluk Alanlarına Girişi." Binark, Mutlu ve Kılıçbay, Barış (der.), *İnternet-Toplum-Kültür*, Epos, Ankara, s.89-105.

- 22) Tudor, Andrew (2005), “Kültür, Kitle İletişimi ve Toplumsal Etken.” Mutlu, Erol (Çev. ve der.) *Kitle İletişim Kuramları*, Ütopya, Ankara, s.395-427.
- 23) United Nations (2006), *Information Economy Report*, UN Publications, Geneva.
- 24) Wakeford, Nina (2003), “The embedding of local culture in global communication: independent Internet Cafés in London”, *New, Media and Society*, Vol 5 (3), s. 379-399.
- 25) Yeşil, Bilge (2003), “Internet Cafe as Battlefield: State Control over Internet Cafes in Turkey and the Lack of Popular Resistance”, *Journal of Popular Culture*, 37(1), s. 120-127.
- 26) Yıldız, Mete (2002), “Bir Kamu Politikası Aracı Olarak İnternet Kafeler”, *Amme İdaresi Dergisi*, 35(2), s. 77-92.

İNTERNET'İN TÜRKİYE KADIN HAREKETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: KADIN KURULTAYI E-GRUBU ÖRNEĞİ*

Gamze GÖKER

Doktora Öğrencisi

Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Radyo-TV ve Sinema Bölümü

ggoker@media.ankara.edu.tr

ÖZET

İnternet'in Türkiye kadın hareketi içindeki tartışmalara etkisinin irdelenmeye çalışıldığı bu çalışmada, bilişim teknolojilerinin, özel olarak da İnternet'in aktivizm üzerindeki yansımaları saptanmaya çalışılmaktadır. Kadın Kurultayı e-grubunun inceleme örneği olarak seçildiği çalışmada, e-postanın nasıl bir iletişim yöntemi olduğu üzerinde durulmakta, e-grup üyelerinin özellikleri ve grupla ilişkilendirme biçimleri ortaya konmaya çalışılmaktadır. Araştırmada e-grup üyelerinden yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme yöntemiyle elde edilen veriler kullanılmıştır. Grup aidiyetinin tartışmalara nasıl yansıdığı ve politik kimliklerin ne oranda açık ve özgürce temsil edildiğinin yanıtının arandığı araştırmada e-gruptaki dilsel pratikler ve üyelerin e-grup dolayımı aktivizm konusundaki görüşleri de irdelenmeye çalışılmaktadır. Türkiye kadın hareketinin en geniş ve farklı siyasi gruplardan üye profiline sahip elektronik tartışma grubu olan Kadın Kurultayı'nda gerçekleşen kadın politikası üzerine tartışmaların kadın eylemliliğini hangi biçim ve oranda etkilediği ve İnternet'in, sayısal uçurumun gitgide derinleştiği günümüzde, Eski Yunan'daki doğrudan demokrasinin bir aracı olup olmayacağı cevaplanmaya çalışılan iki temel soruyu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnternet, kadın hareketi, bilişim teknolojileri, sayısal uçurum, e-posta, aktivizm, doğrudan demokrasi, toplumsal cinsiyet.

ABSTRACT

This study aims to investigate, the effects of internet on discussions in women's movement in Turkey. In this regard, the study dwells upon the information technologies, especially internet's reflections on activism. The Kadın Kurultayı e-group is chosen as the study group to discover what kind of a communication tool the e-mail is, the features of the e-group members and the different ways group members relate to the group itself. Data collected from e-group members by semi structured depth interview is used in this research. This study, intends not only to find out in what ways the sense of group belonging reflects on the discussions, at what rate the political identities are represented directly and freely but also the speech practices within the group and the opinions of the members about e-group mediated activism. Two main questions of this study are: How do the discussions taking place in Kadın Kurultayı, having the widest range of member profile from different political groups, effect the women activism? Can internet be a tool of direct democracy as in the Ancient Greeks, at times like ours when the digital divide is getting deeper day by day?

Key Words: Internet, women's movement, information technologies, digital divide, e-mail, activism, direct democracy, gender

* Ayrıntılı ve geliştirilmiş versiyonu için bkz. Mutlu Binark (der.) (2007), *Yeni Medya Çalışmaları*, Ankara: Dipnot Yayınları.

Giriş

Genel olarak İnternet'in demokrasiyle olan ilişkisi ve demokratik ortamın oluşturulmasındaki olası/potansiyel katkısı iki kutuplu olarak tartışılmaktadır. Bu tartışmalar, İnternet'in özgürlük vaad ettiğini iddia edenlerle, eskiye oranla daha çok denetim getirdiği ya da varolan sosyo-ekonomik eşitsizlikleri sürdürdüğünü söyleyenler arasında süregitmektedir¹. Son yıllarda akademide ya İnternet ve demokrasi arasındaki ilişkiyi irdeleyerek yücelten ya da olumsuzlayan çalışmalar yapılmaktadır. İnternet'i demokrasiye katkısı anlamında olumlayan çalışmaların bir kısmı, İnternet ortamını Atina demokrasi anlayışının doğrudan ve katılımcı modeline benzetmekte, İnternet'in tüm yurttaşların siyasal sürece tıpkı agoralardaki gibi dolaysız katılabilme potansiyellerini içinde barındırdığını öne sürmektedir.

Bu araştırmada en genel ifadesiyle İnternet'in kadın hareketindeki politik tartışmalara etkisi tartışılmaya çalışılmaktadır. Bilişim teknolojileri alanı, tüm hegemonik ve toplumsal cinsiyet ideolojisi ile biçimlenmiş durumuna rağmen kadınlar için özgürleşme, kurtuluş ve kendini gerçekleştirme olanaklarıyla doludur. Bu alan da toplumsal cinsiyet ideolojisine müdahale edilebilecek diğer alanlar gibi bir mücadele alanıdır. Bilişim teknolojileri, kadınlar yararına ve kadınlar için kullanılma potansiyellerini de içlerinde barındırır. Özellikle masaüstü yayıncılık, elektronik yayıncılık, e-posta ile haberleşme ve İnternet üzerinden küresel ve yerel bilgi bankalarına ulaşma, haber ve sohbet gruplarına, forumlara katılma, İnternet üzerinde (sanal) eğitim vb. olanaklar hem bireysel olarak kadınların hem de kadın sivil toplum örgütlerinin etkinliklerini desteklemekte, yaygınlaştırmaktadır. Daha da önemlisi kadınların kendi sözlerinin dolaşıma girmesine olanak tanımaktadır (Zoonen'dan akt. Binark 2001). Bilgi kaynaklarına erişim ve bağlantılı olarak iletişimin gelişmesi, kadınların yalıtılmışlıklarının sona ermesi ve özgüvenlerinin artmasında olumlu bir etkide bulunmaktadır. Kadın örgütleri, bilişim teknolojileri aracılığı ile kolay eriştikleri bilgiyi daha rahat yöneterek lobicilik faaliyetlerini güçlendirebilmekte, daha kolay organize olabilmekte, bu teknolojilerin sağladığı şeffaflaşmadan yararlanabilmektedirler. Örneğin "Kadın Kurultayı E-Grubu"nun, son yıllarda TCK ve Medeni Kanun tartışmaları sırasında kadın örgütlerinin organize olabilmesinde oynadığı rol yadsınamaz biçimde önemlidir. Öte yandan, dünyadaki örneklerine baktığımızda da, İnternet'in erişime sahip olabilen bireyler ve politika arasındaki ilişkileri yeniden tanımladığı da bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. İnternet'in elbette tek başına demokrasiyi geliştirecek bir mecra olmadığı ama demokratik ideallerin yayılmasında bugün önemli bir araç haline geldiği belirtilmektedir (Timisi 2003).

Meksika'nın Chiapas eyaletinde mücadele eden köylüler ve gerilla orduları, fikirlerini ve mücadeleleri hakkındaki haberleri dolaşıma sokmak için, başından beri, bilgisayar veritabanlarını, korsan radyoları ve başka medya biçimlerini kullanıyorlardı. (Kellner 2004: 725). Zapatistalar'ın İnternet'i kullanmasının gerisinde 1990'lardaki iki gelişme, Meksika ve Chiapas'ta alternatif bir bilgisayarlı iletişim ağı olan La Neta'nın² kurulması ve La Neta'nın kadın grupları tarafından Chiapas'taki hükümet dışı örgütler ve Meksika'daki başka kadın

¹ İnternet ve genel olarak enformasyon teknolojilerini basitleştirilmiş bir biçimde "iyi" ya da "kötü" kamplaşması üzerinden değerlendirmek ya da tümüyle bu cepheleşmenin dışında durarak bu kampları eleştirmek tutucu bir konuma işaret etmektedir. İletişim teknolojilerinin yarattığı ve/veya sürdürdüğü tüm eşitsizliklerin farkında olarak, toplumsal yaşama getirdiği olumsuz görümleri göz ardı etmeksizin ve aynı zamanda demokratik, eşitlikçi ve özgürleştirici bir araç olarak kullanılma potansiyellerini de barındırdığını hatırlayarak, çoğulluğu savunan bir yerde konumlanmak imkansız değildir.

Enformasyon teknolojileri ile ilgili iyimser ve kötümser yaklaşımları tarihsel bir perspektiften değerlendiren yazısı için bkz. Barış Kılıçbay (2005), "Bir Teknoloji Söyleminden Parçalar: Enformasyon ve İletişim Teknolojileri Kuramlarına Tarihsel Bakış", *İnternet, Toplum, Kültür* içinde, Epos Yayınları.

² İspanyolca karşılığı "feminen" olan the Net (ağ) sözcüğü, aynı zamanda Meksika argosunda "hikayenin aslı" anlamına gelmektedir (Castells 2006: 112).

gruplarının yanı sıra, ABD'deki kadın grupları ağları arasında bağlantı kurmakta kullanılması etkili olmuştur (Castells 2006: 111-112).

Yurttaşların kamusal sorunları tartışıp düşüncelerini yerel hükümete iletmediği, elektronik katılıma odaklanan deneyimlerle İnternet'in yerel demokrasiyi güçlendirmeye yaptığı katkı için gösterilebilecek iyi örneklerden biri California'da Santa Monica'da başlatılan *PEN* programıdır. 1990'ların başında bu tartışmanın en fazla duyulan sonuçlarından biri, evsizler hakkında başlatılan (evsizlerin de katıldığı) bir tartışma ortamının ortaya çıkmasıdır. Amsterdam'da 1990'larda işgal hareketinin eski liderleri ve yerel hükümetin ortak girişimiyle kurulan *Dijital Kent*, bilgisayarlı iletişim ağlarının tabanın kendi kendine örgütlenmesi ve yerel düzeydeki kamu tartışması açısından olağanüstü bir güce sahip olduğunu göstermiştir (Castells 2005: 483). Dünyada, işçi sınıfı ve muhalif grupların mücadelelerinde yeni iletişim teknolojilerini kullandığı birçok örnek bulunmaktadır. 1990 yılında, Filipinli konfeksiyon işçilerini desteklemek üzere Hollandalı kadınlar tarafından başlatılan ve "Çamaşırlarınız Temiz Kalsın" sloganı etrafında örgütlenen kampanya ve bu kampanyayla bağlantılı hareket, işçilerin içinde bulunduğu korkunç çalışma koşullarını tüm dünyaya duyurarak Filipinliler'in yaptığı grevlere destek vermiştir³. 1997 yılında, İngiltere'deki Merseyside dok işçileri grevini ve Kore'deki grevleri gerçekleştirenler, uluslararası dayanışma sağlamak için web sitelerini kullanmışlardır⁴ (Kellner, 2004: 728).

E-Posta Nasıl Bir İletişim Aracı?

İnternet'in yaygın olarak kullanılmaya başlamasıyla birlikte, elektronik posta da İnternet üzerinde en çok kullanılan araçlardan, hatta İnternet kullanımında en önemli nedenlerden biri oldu. Tübitak-Bilten'in 2000'de yayımladığı *Bilgi Teknolojileri Yaygınlık ve Kullanım Araştırması*'nda yer alan verilere göre, evinde İnternet bağlantısı olanlar arasında İnternet'i e-postalarına bakmak için kullananlar yüzde 23'le ilk sırada yer almaktadır (Tübitak Bilten: 2000). E-posta coğrafi uzaklık ya da saat farkı nedeniyle gecikmez; gönderici ve alıcı arasında bir koordinasyon gerektirmez; elektronik bir belge olarak tüm bilgisayar temelli araç ve uygulamalarla uyumludur ve kolaylıkla dosyalanabilir, değiştirilebilir, güncellenebilir ve düzenlenebilir; arşivlenebilir ve istendiğinde tekrar kullanılabilir ve oldukça ekonomiktir. Tüm bu karakteristik özellikleri nedeniyle e-posta sadece iş dünyası, devlet ve eğitim gibi organizasyonel alanlarda değil, aile ve arkadaşlarla iletişimde de başat bir iletişim yöntemi haline gelmiştir (Kibby 2005: 771). Bazı uzmanlara göre, bilgisayar dolayımı iletişim, özellikle de e-posta, yazılı iletişimin intikâmı, tipografik zihnin geri dönüşü anlamına gelmekte, bazılarına göre ise tersine, iletişim aracının gayri resmiliği, kendiliğindenliği ve kimliksizliği, elektronik bir metinle ifade edilen yeni bir "sözellik" biçimini teşvik etmektedir. Elektronik postayı, gerçek zamanda eşzamanlı sohbet biçiminde gerçekleşen (yazan bir telefon gibi), gayri resmi, kurulmamış bir yazma edimi olarak düşünecek olursak, daha önce insan zihninin farklı bölgelerinde birbirlerinden ayrı olan iletişim biçimlerini birbiriyle kaynaştıran yeni (ve melez) bir iletişim aracının ortaya çıktığı öngörüsünde bulunabiliriz. (Castells, 2005: 483-484). Walter Ong'a göre ise, sözlü ve yazılı kültür arasındaki ayrım ilk olarak, ancak "ikincil sözlü kültür çağı" olarak nitelendirilen bu elektronik çağda kavranmaya başlanmıştır (1995:15).

Kadın Kurultayı Elektronik Haberleşme Grubu

³ bkz. www.cleanclothes.org adresli web sitesi.

⁴ İngiltere'deki grevler için bkz. gn.ape.org/lbournet/docks

İnternet dolayimli aktivizmin yukarıda değinilen dünyadaki örnekleri kadar geniş çaplı olmasa da, Türkiye kadın hareketinin önemli bir mecrası olan Kadın Kurultayı e-grubu özellikle son yıllarda gerçekleştirilen birçok protesto eyleminin örgütlenmesi ve yaygınlaştırılmasında önemli bir görev üstlenmiştir. Kadın Kurultayı e-grubu, kadına yönelik şiddete karşı 1998 yılından bu yana Kadın Sığınakları ve Danışma/Dayanışma Merkezleri Kurultayı adıyla düzenlenen etkinliğin örgütleyicisi olan bir grup kadın tarafından Ağustos 2000 tarihinde oluşturulmuş bir gruptur. Grubun yahoogroups'taki İnternet sitesinde bulunan tanıtım yazısı şöyle:

“Grubumuz, kadına yönelik şiddet ve özellikle de aile içindeki şiddete karşı bir şeyler yapmak isteyen kadınları buluşturmayı hedefliyor. Öncelikli amacımız ise, Türkiye'nin dört bir yanında şiddete karşı mücadele eden kadınlar ve kadın gruplarının ortak örgütlülüğünü ve hareketini sağlamak. Kadına yönelik şiddete karşı bir şeyler yapmak isteyen tüm kadınları grubumuza katılmaya çağırıyoruz.”

Sığınaklar Kurultayı organizasyonu ile ilgili işleri konuşmak, paylaşmak ve iletişimde bulunmak üzere sınırlı bir çerçevede oluşturulan e-grupta zamanla, kadın hareketinin gündemine paralel olarak çok çeşitli konularda yazışılmaya, iletişim kurulmaya, kampanya örgütlenmeye ve dertleşilmeye başlanmıştır.⁵ Gruba üye olmanın iki temel ölçütü bulunmaktadır: Kadın olmak ve kadın hareketinden bir kişinin önerisi aracılığıyla başvuruda bulunmak. Gruba üyelik başvuruları, genellikle bir grup üyesinin yine gruba yazarak arkadaşını önermesiyle gerçekleşmekte ya da bazen öneren kişi doğrudan kolaylaştırıcılardan (moderatör) istemektedir. Gruba gelen üyelik başvurularının kadın hareketinin yükselme dönemlerinde, örneğin bir kampanya ya da protesto eyleminin yürütüldüğü ya da 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'ne yaklaşan zamanlarda ya da grupta farklı taraflar arasında canlı tartışmalar olduğu dönemlerde arttığı görülmektedir. Kadın hareketinin gündeminin yoğun olduğu böyle dönemlerde gruba ayda ortalama 500-1000 arası mesaj gelmektedir. Bu sayı yaz aylarında, hafta sonlarında ve durgunluk zamanlarında ayda 70-100 mesaja düşebilmektedir.

Tamamen gönüllü olarak görev yapan kolaylaştırıcılar, genellikle sadece teknik kolaylaştırıcılık görevlerini yerine getirmektedirler: yeni üye kaydı, üyelikten düşenlerin üyeliklerini yenileme, üyeliğinde sorun yaşayan üyelerin adreslerini kontrol edip çözüm arama vb. Bugüne kadar hiç bir üye gruptan kendi isteği dışında çıkarılmamıştır. Araştırmanın yapıldığı Mart-Mayıs 2006 döneminde yaklaşık 1100 üyesi bulunan e-grubun bugünkü üye sayısı 1445'tir. Ancak birden fazla e-posta adresi ile üye olanlar ya da üye olduğu halde yazışmaları takip etmeyen üyeler de bulunmaktadır. Üyelik referans usulüyle yapıldığı için, genellikle gerçek ad ve soyad ile üye olunmakta, daha nadir olarak da takma isim kullanan üyelerle de karşılaşmaktadır.

Grup kolaylaştırıcılarından Zelal Ayman, Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği (KA-DER), bilişim şirketi Intel ve Hürriyet Gazetesi tarafından 30 Mart 2006'da İstanbul'da 2'incisi düzenlenen Kadın ve Bilişim Günü'nde Kadın Kurultayı e-grubu üzerine yaptığı konuşmada grupla ilgili şunları söylemiştir: “Türkiye kadın hareketinin son altı yılının sistematik bir tarihini burada rahatlıkla bulabiliriz. Kadınların yazılı tarihi olmadığı ve kadınların yazma ve teknolojiyle ilişkilerinin zayıflığı göz önüne alındığında, elimizdeki kaynağın ne kadar değerli olduğunu daha iyi anlarız diye düşünüyorum.”⁶

⁵ Hatta, bu yön değiştirmeden rahatsız olan ve kendisiyle bu çalışma için görüşme yapılan bir kurucu üye (Suna), bu nedenle bir süre sonra gruptan ayrılmıştır.

⁶ Son yıllarda Kadın Kurultayı e-grubu üzerinden örgütlenen ve sonuca ulaşan örgütlenme ve eylemlerin birkaçını sıralamak gerekirse: Medeni Kanun ve Ceza Kanunu'nda kadınları ilgilendiren maddelerin kadınların

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada İnternet'in farklı kadın gruplarının politik tartışma süreçlerini nasıl etkilediğini bir e-grup üzerinde sınavabilmek için Kadın Kurultayı e-grubu örnek çalışma alanı olarak seçilmiştir. Bu e-grubun seçilmesinde, grubun yapısının homojen değil, aksine çok farklı bileşenlerinin olması, farklı politik kimliklerin tartışmalarda net bir biçimde izlenebilmesi ve araştırmacının ilk kurulduğu günlerden bu yana bu e-grubun üyesi olması etkili olmuştur. Araştırmaya ilk başladığı dönemde, araştırmacının veri alanının Kadın Kurultayı e-grubuna gönderilen yazılı mesajlardan oluşması ve bu mesajlar üzerinden metin çözümlemesi yapılması planlanmaktaydı. Etik kurallara uygun davranmak için, elbette ki öncelikle gruba mesaj yazarak gruba araştırma hakkında bilgi verilecek, izin istenecekti. Ancak, zaman içinde grup kolaylaştırıcısı ile yapılan birkaç görüşme sonucunda, dileyen herkesin üye olamadığı, referansla üye kabul eden, kamuya kapalı bu e-grubun üyelerinin, iletilerini grup dışına çıkmayacağı güveniyle yazdıkları, böyle bir araştırma yönteminin kimi grup üyelerini tedirgin edebileceği sonucuna varılmıştır. Bunun üzerine, araştırmacının neredeyse bütün çerçevesi değişmek durumunda kalmış, e-grup üyeleri ile yüzyüze ya da e-posta ve telefonla yapılan birebir görüşmeler araştırmacının veri alanını oluşturmuştur. Mutlu Binark'ın da belirttiği gibi, araştırmacının tartışma gruplarından ya da sohbet odalarından tanıdığı katılımcı ile, e-posta ya da telefon ile görüşerek, yüz yüze iletişim kurması gerektiği durumlarda araştırmaya daha etkin biçimde katılması istenen kişinin güveninin kazanılması gerekmektedir⁷. Bunun için de araştırmacının yapması gereken, katılımcıyı araştırma konusu ve amacı hakkında doğru bilgilendirmek ve onun kişilik hakları ile mahrem alanına zarar verebilecek kullanımlardan kaçınmaktır (2005: 182).

Araştırma kapsamında 11 kadınla görüşme yapılmıştır⁸. Ankara'da bulunanlarla yüz yüze, Ankara dışında yaşayanlarla e-posta üzerinden ve bir tanesi ile de telefon ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Güneydoğu Anadolu'daki kadın örgütü temsilcilerinden biri görüşme talebini, "kapanmış kimi tartışmaları tekrar açmak istememe" gerekçesi ile reddetmiştir. Görüşme yapılacak kişiler belirlenirken, grubun üç kolaylaştırıcısından birinin olmasına, grubun kuruluş aşamasında bulunan ve daha sonra ayrılan bir eski üyenin bulunmasına ve gruba üyelikleri devam eden kişiler arasında ise, farklı politik kimlikler, yaşadığı coğrafya, gruptaki üyelik süresi gibi özelliklere göre çeşitli temsiliyetlere sahip olmalarına özen gösterilmiştir. Görüşme yapılan kişiler, kimliklerinin gizlenmesi amacıyla, bu araştırmada

lehine değiştirilmesi, 8 Mart 2006'da çeşitli basın yayın organlarında yayımlanan ve 60'tan fazla kadın grubunun imzasıyla çıkan 8 Mart bildirisi, TİSK tarafından düzenlenen kadın istihdamıyla ilgili konferansa katılan bir grup kadın tarafından kaleme alınan "kadın ve istihdam" konulu eleştirel bir metin ortak imzaya açılması ve bu imzalarla beraber gerekli tüm yerlere iletilmesi, AB'nin kadınlarla ilgili projelere daha çok ve kolay başvuru süreçleri ile fon aktarmasını talep eden metnin imzaya açılması ve AB'nin Brüksel ve Türkiye ofislerine iletilmesi.

⁷ Bu araştırmada görüşme yapılan üyelerin biri dışında tümüyle daha önceden kadın hareketinden yüz yüze tanışıldığı için güven oluşturma süreci hızlıca aşılmıştır.

⁸ Bu araştırmacının görüşmeleri Mart-Mayıs 2006 tarihleri arasında yapılmıştır. Haziran 2006'da grupta yaşanan ve bir grup üyenin ayrılmasına neden olan büyük bir tartışma bu görüşmelerden sonra gerçekleştiği için görüşmelere yansımamıştır. Tartışma ile ilgili değerlendirme yazıları için Ayşe Durukan'ın *Amargi Dergisi*'nin 2'inci sayısında yayımlanan "Kadın Kurultayı'na Güzelleme...Ne Kadınlar Sevdim, Vardılar" başlıklı yazısı ve İlkur Üstün'ün yine *Amargi*'nin 4'üncü sayısında yayımlanan "Muktedir Olmak, İktidar Olmak: Devlet Sivil Toplum İlişkisi" yazısına bakılabilir.

takma adları ile anılacaklardır. Kadın Kurultayı e-grubundaki diğer gerçek kişilerle olan isim benzerliği sadece tesadüfidir.⁹

Görüşme sonuçları *betimsel ve yurttaşlık-aktivizm* olmak üzere iki ana başlık altında analiz edilmiştir. İlk kategoride üyelerin bu e-grupta varoluş nedenleri ve varoluş biçimleri tasvir edilmeye çalışılmaktadır. E-gruba üye olma amacı, e-grubun takibi (iletilerin okunma sıklığı), yazma ve tartışmalara katılım sıklığı ve grup üyelerinin profili gibi alt başlıklarla yapılmaya çalışılan tanımlarla, bu araştırmanın temel olarak merak ettiği sorulara yanıt bulunan “Yurttaşlık-Aktivizm” başlıklı bölümün zemini oluşturulmaya çalışılmıştır. 11 kişi üzerinden çıkarılan bu betimsel resim ana hatları ile e-grubun tamamı hakkında bir fikir vermektedir. Ancak, elbette görüşme yapılan bu küçük grubun temsil etmekte yetersiz kaldığı ayrık örnekler de bu e-grupta yer almaktadır. “Yurttaşlık – aktivizm” başlığı altında ise grup aidiyetinin tartışmalara katılıma etkisi, politik kimliklerin özgür ve açık temsiliyeti, e-grupta karşılaşılan dilsel pratikler, Kadın Kurultayı e-grubunun Türkiye’deki kadın politikasına etkisi, e-grup dolayimli aktivizm konusundaki fikirler ve e-grupların “doğrudan demokrasinin” gerçekleşmesinde bir araç olup olmadığı irdelenmeye çalışılmaktadır.

E-Gruba Üye Olma Amacı

Araştırmaya katılanların büyük bir bölümünün e-gruba üye olma amaçları, “kadın hareketi ile iletişimi sağlamak ve kadın hareketinin gündeminden haberdar olmak” biçiminde özetlenebilir. Ancak bu amaçların yanı sıra daha farklı nedenlerle gruba üye olanlar da bulunmaktadır. Örneğin, Tülin, gazete okumadığı ve televizyon izlemediği için haberleri İnternet’ten takip ettiğini, ancak genellikle bir gazetenin İnternet sitesine girip haber okumak yerine, kendisini ilgilendiren haberleri e-gruplar üzerinden takip ettiğini belirtmektedir:

“Medya çok önemli bir şeyi bile mesela haber yapmıyor. Mesela Terörle Mücadele Yasası benim için çok önemli ama medya bunu olması gerektiği biçimiyle ya da benim karşı duracağım biçimiyle vermediği için ben bunu medyadan öğrensem, bir şey yok da zannedebilirdim. Yani açıp yasayı okumayabilirdim. Ama orda açıp okumam gerektiğini algılıyorum.”

Yurtdışında yaşayan Süreyya, Kadın Kurultayı e-grubunun kendisi için önemini üç başlıkta toplamaktadır. İlki, kadınlarla ilgili pek çok haberi İnternet’teki gazetelerden okuyabiliyor olmasına rağmen, günlük gelişmeleri takip edebilmenin e-grubun bir işlevi olarak çok önemli olması; İkincisi, Türkiyeli ve kadına yönelik şiddete karşı çalışma yapan kadın kurumlarının çalışmalarını takip etmek ve kadın sivil toplum anlayışının gelişmelerini izlemek açısından önem taşıması; üçüncü neden ise, “bu gelişme içinde inatçı ve gelişmeye karşı duran uçları seçmek ve nedenlerini düşünmek, kadın çalışmalarını, tarihi öncelikli alan bir yaklaşımla izleyebilmek açısından önemli. Yani kısaca kritik etme imkânı veriyor” olmasıdır.

Nuran, Kadın Kurultayı e-grubunda kendisini en çok heyecanlandıran ve işlevsel gördüğü noktanın, Türkiye’de kadınla ilgili politik gündeme dâhil olma noktasında bir dinamizm yaratması olduğunu vurgulamaktadır. Gruba üye kadınlar, başka insanları, başka kanalları harekete geçirebilmekte:

⁹ Katılımcılardan **Nazan** 4-5 ay gibi kısa bir süredir gruba üye olduğu, **Songül** başörtülü aktif bir feminist olduğu, **Suna** grubun kuruluşunda bulunup daha sonra ayrıldığı ve şu an üye olmadığı, **Arzu** Kürt kadın hareketini temsil ettiği, **Nuran** etkin feminist politika içinde yer aldığı, **Tülin** anarşist ve lezbiyen feminist olduğu, **Sevgi** grubu çok yakından takip etmeyen bir feminist akademisyen olduğu, **Neşe** Kemalist feminist olduğu, **Süreyya** grubun yurtdışında yaşayan bir üyesi olduğu, **Kâmuran** kolaylaştırıcılardan biri olduğu, **Pınar** komünist feminist ve grubun etkin bir üyesi olduğu için araştırmaya seçildiler.

“Ortak bir gündem belirlenip ortaklıklar yakalanabiliyor, bu ortaklıklar Türkiye’nin politik gündemine müdahil olma özelliği taşımayabilir ama bunun kendisi çok değerli, zaten bu kadar eleştirdiğim halde ayrılmamamın nedeni bu. Böyle bir işlevi var, bu reddedilemez.”

Arzu, grupta bulunma nedenlerini şöyle sıralamaktadır:

“ Türkiye’nin bir sürü kentinden ve yurt dışından, ABD’inden Kıbrıs’ına kadar, Avrupa’nın çeşitli ülkelerinden kadınlar üye. Onlarla en kolay, en ucuz, en ekonomik, en hızlı iletişim ağı. Bu bulunmaz bir nimet aslında...Birbirimizden de haberimiz oluyor, mesela, Türkiye’nin çok farklı bir kentinde yapılan bir kadın faaliyeti anında yansıyor, bunlardan haberdar olmak çok önemli bir şey. Ya da bir telefona, bir adrese, bir iletişime ihtiyacın oluyor, anında yanıt geliyor birilerinden, yani o yönden çok hoş bir şey...Her şeye rağmen, tüm farklılıklara rağmen, öyle bir dayanışma var.”

Neşe ise, gruba üye olma amacını şöyle açıklamaktadır:

“Kadın konusu benim için önemli bir konu. Bu konuda iyileştirici, ileri götürücü, kazanımlar sağlayıcı bir şeyler yapılacaksa tek tek bireyler olarak değil, güçlerin birleştiği bir topluluğun daha etkili olacağına inanıyordum. Bu nedenle üye oldum. Aradığımı her zaman bulamadım. Çoğu kez ‘burada ne işim var’ dediğim oldu.”

E-Grubun Takibi

Gruba gönderilen iletiler, araştırmaya katılanlar tarafından genellikle sık okunmakta, e-grup ciddi bir şekilde takip edilmekte, ancak, üye önerisi ya da imza kampanyalarına katılım konulu iletiler okunmadan silinmektedir. Zaman kısıtı üyelerin büyük bölümü için bir sorun olduğundan daha çok özel olarak ilgi duyulan konular, gündemde olan konularla ilgili iletiler ve “ne söylediği merak edilen” kişilerin iletileri takip edilmektedir. Kimi durumlarda politik tercihler bazı iletilerin okunup okunmamasını belirlemektedir. Günde birkaç kez mesajları okuduğunu söyleyen Neşe, gelen iletiler arasında eleme yaptığını söylemektedir:

“Yapmıyorum dersem yalan olur. Özellikle gruba siyasetin karıştığı¹⁰ dönemlerdeki kampanya mesajlarını okumamak ya da silmek gibi. Örneğin Eren Keskin’e Altaylı tarafından yapılan saldırıda hem mesaj yazdım hem kampanyayı destekledim. Aynı Eren Keskin için son kampanyaya katılmadım. Mesajların çoğunu okumadan sildim. Çünkü Keskin bir eylem yapmıştı, sorumluluk kendisindeydi. (Bana mı sordu?) Arkasında durmalı.”¹¹

¹⁰ Kadın hareketinde yer alan kadınların, kadımla ilgili politika üretme süreçlerinde aktif olarak yer aldıkları ve/veya bu süreçlerde birçok protesto gösterisi, basın açıklaması vb. politik eyleme katıldıkları halde, yapılan şeyi politika dışı görmeleri, “erkeklerin yaptığı” siyasetle kadın hareketini birbirinden çok ayrı yerlere koymaları ve bu siyasetin kadın hareketindeki tartışmalara etki etmesini “kadın hareketine siyaset karışması” olarak tanımlamaları sıkça görülmektedir ve ayrı bir yazının konusudur.

¹¹ Demokrasi, politika, örgütlülük, kadın hareketi ve İnternet gibi konular bir araya gelince Kadın Kurultayı’nda konuşulan konuların güncel göndermelerine ve kadınların hangi tür politik içeriklere, ne tür tavırlarla yaklaştıklarına gösterge sunabilmek amacıyla bundan sonra dipnotlar kullanılacaktır.

“İnsan hakları aktivisti ve Gözaltında Cinsel Taciz ve Tecavüze Karşı Hukuki Yardım Bürosu’nun kurucusu Avukat Eren Keskin, 2002 yılında Almanya’da gerçekleşen “Kadın Hakları, İnsan Hakları mıdır?” başlıklı bir konferansa katıldı. Bu konferansta büroya başvuran 222 kadının tanıklığından yola çıkarak, devlet kaynaklı cinsel şiddetle ilgili çeşitli verileri kamuoyuyla paylaştı. Bunun üzerine “*ordunun manevi şahsiyetine hakaret ettiği*” gerekçesiyle Eren Keskin hakkında suç duyurusunda bulunuldu. Açılan dava, 2006 Mart’ında Eren

Bu örnekte de görüldüğü gibi, politik gündemdeki gelişmeler Kadın Kurultayı'ndaki farklı politik kimliklerin karşı karşıya gelmesine neden olmakta, hararetli tartışmaları kışkırtmadığı durumlarda, en hafifinden, konuyla ilgili mesajların görmezden gelinmesine yol açmaktadır. Kadın Kurultayı e-grubunda, araştırmaya katılanların da belirttiği gibi, “sessiz çoğunluk” daha fazladır. Görüşmelerden çıkan sonuçlara göre, bunun çeşitli nedenleri bulunmaktadır. İlk nedenlerden biri yazma alışkanlığının olmamasıdır. Türkiye’de sözlü kültürün yazılı kültüre oranla çok daha gelişmiş olması, yazan kişilerin sayısının az olmasında paylaşılan bir ortak neden olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra, kadınların yazma konusunda erkeklere oranla daha çok sıkıntı duyduğu, yazmanın zorlayıcı olduğu da ifade edilen nedenlerden biridir. Bu nedenle grupta “izleyici kitle”nin yazanlara göre daha kalabalık olduğu düşünülmektedir. Örneğin Neşe, gruba sık yazmanın grubu önemsemenin bir göstergesi olduğunu ifade ederken, kolaylaştırıcı Kâmuran da yazmak konusunda sıkıntı yaşadığını söylemektedir: “Bende beyaz kağıt fobisi var mesela, pek yazı yazamam ama gruba yazıyorum sohbet eder gibi.”

Nazan ise yazıyla arasındaki yabancılaşmayı şöyle ifade etmektedir:

“Yazdığım zaman yabancılaşıyor o bana. Ya da tam ifade etmemiş oluyorum. Karşımdaki insan bundan ne anlayacak gibi kaygılarım olabiliyor. Birçok kadının da böyle bir kaygısı var. Bu biraz da kadın olmakla alakalı bir şey. Mesela erkeklerin böyle bir şeyi yok.”

Edebiyat eleştiri yazını, erkekler tarafından yazılmış, kadınların yazıyla duygusal bir ilişki kurdukları, analitik yazılar yazma konusunda “doğaları gereği” yetenezsiz oldukları, o nedenle ancak romans yazabilecekleri yollu yorumların yer aldığı metinlerle doludur. Kadınların “yazma” edimi ile sorunlu ilişkilerinin toplumsal cinsiyet temelli nedenleri bu tür metinlerde elbette göz ardı edilmektedir. Oysa, feminist bakış açısına sahip araştırmalar göstermektedir ki, toplumsal cinsiyet ideolojisi, hemen her alanda olduğu gibi kadınların yazma edimiyle de önüne psikolojik ve toplumsal engeller koymaktadır. Alfabe yazısı, ataerkil iktidarların sivil ve dinsel düzenlemeleriyle tarihsel olarak bağlantılıdır (Irigaray 2006: 55). Genel olarak sanat alanında ve özel olarak edebiyatta da toplumsal çatışmaları içermediği düşünülen sanat kavramlarının çoğu ırkçılık, Avrupamerkezcilik, sınıfsal ayrımcılık, sömürgecilik gibi cinsiyetçilikten de yoğun biçimde beslenmektedir (Shiner, 2004).

Nuran, kendisi de dâhil, belli bir yaşın üzerindeki kadınların teknolojiyi kullanım oranının çok düşük olduğunu söylemektedir:

Keskin'in 10 ay hapis cezasına çarptırılmasıyla sonuçlandı. Mahkeme, hapis cezasını 6000 YTL para cezasına çevirdi. İfade özgürlüğü ihlal edilen Eren Keskin, bu para cezasını ödeyerek özgürlüğünü satın almayacağını açıkladı.” (www.erenkeskinedestek.org) Aynı günlerde o dönem Hürriyet köşe yazarı olan Fatih Altaylı, Radyo D’de yaptığı radyo programında “Ben bu Eren Keskin’i ilk gördüğüm yerde cinsel tacizde bulunmazsam namerdim...Eren Keskin bana niye cinsel tacizde bulunmuyorsunuz demek istiyor, manyak mıdır nedir?” gibi ifadeler kullandığı için kadın örgütlerinin yoğun protestosuyla karşılaşmıştı. (<http://www.bianet.org/2002/04/20/haber9375.htm>) 2002 yılında Kadın Kurultayı e-grubundaki kadınların ve kadın örgütlerinin yoğun kampanyaları ve destekleri sonucu kamuoyu oluşmuş, Fatih Altaylı Basın Konseyi’ne şikayet edilmiş ve kınama cezası almıştı. Ayrıca Altaylı, İHD'nin suç duyurusu üzerine açılan davada ceza almış; Keskin'in açtığı tazminat davası sonucunda da tazminat ödemeye mahkum edilmiştir (<http://www.bianet.org/2006/03/20/76172.htm>).

“ [E-grupta] Yazı yazabiliyorum ama e-grup kurmaya kalktığımda, dışardan rahatlıkla girilebilir e-gruplar kurduğumu girdiklerinde fark ettim. Bunu genç bir arkadaşım ile halledebildim...Ki benden daha yaşlı kadınların durumu benden de vahim...Kadın Kurultayı’na bakıyorum, bildiğim kadarıyla genç kadınlar da var ama benim fi tarihinden bildiğim, yaşı büyük kadınlar da var. Zorlandıklarını biliyorum. Kadın Kurultayı’ndaki kadınlar bir şekilde başka kadınların desteğini almış, bu olanaklara sahip olabilmış. Yani orda yazıyı yazıp, “gönder”e basabiliyor. Çok büyük hatalar yapıyoruz tabii. Ben sürekli birilerini arayıp bu nasıl oluyordu diye soruyorum.”

Grubun yeni üyelerinden Nazan’ın tartışmalara çok fazla katılmamasının nedenlerinden biri, bilgisayarla ve İnternet’le çok rahat bir ilişki kuramamasıdır¹²:

“Teknoloji daha çok erkek alanı gibi görülüyor ya hani, sonuçta erkeklere ait bir alan, kadınlar daha sonradan buna dahil olmuşlar, her şeyde bunun yansıması var. Bilgisayar kullanma ya da bilgisayara sahip olma bile kadınlar için daha geç...Ben 32 yaşındayım ve toplasan son bir yıldır bilgisayarı kullanıyorum aslında, sadece açıp kapamasını biliyordum. Kendi bilgisayarım hala yok. Çok kadın da böyle, ki bu gruptaki birçok kadın üniversite mezunu, iş-güç sahibi ve anladığım kadarıyla da bu olanağa sahip kadınlar...Kadınlar için yeni bir alan ama özellikle de yeni nesil aslında bunu özellikle de büyük şehirlerde daha fazla kırmış durumda.”¹³

Grubun kuruluş aşamasında yer alan ve dört-beş yıllık üyelik döneminden sonra gruptan kendi isteğiyle ayrılan Suna’ya göre, gruptaki yaklaşık 1100 kadının 20-25’i ve genellikle aynı insanlar yazmakta. Suna, kadınların teknolojiyle ilişkisinin sorunlu olmaması gerektiğini şöyle açıklamaktadır: “kadınların mekanik aletlerle ilişkisinin aslında kötü olmaması gerekir, elektrikli ev aletlerinden bir rahatlık var çünkü.” Suna’ya göre, yazan kişilerin sayıca azlığının bir nedeni, bir kısım insanın e-grubu sadece haber almak için kullanmasıdır.

Kadın Kurultayı e-grubunda yazmayı engelleyen nedenlerden üçüncüsü de katılımcının kendini mesaj yazacak kadar bilgili, birikimli ya da yetkin hissetmemedir. Bu durum tahmin edileceği üzere, hem yazma sıkıntısı yaşayan kadınların kendilik algılarından hem de gruptaki tartışma ortamının “daha bilgili/birikimli, daha deneyimli” kadınlarca egemenlik altına alındığı düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin, Tülin’e göre, e-grupta kadın hareketi içinde deneyimli olanlar ve bilgi birikimi daha fazla olanların istemeden yarattığı bir iktidar, bir hiyerarşi vardır ve bu da kimi kadınların rahat yazmasını engellemekte, büyük bir çoğunluk yazılan iletilerin hepsini okumakta, ama yazacak, kendini tanıtacak özgüveni bulamamaktadır:

¹² Bu noktada ikinci olarak, kadınların teknolojiyle kurdukları ilişkilere bakılmalıdır. Teknolojiyi ve günümüzde de özellikle bilgisayarı deneyimlemenin kadınlarda stres yarattığı çeşitli araştırmalarla ortaya çıkmıştır. Bu “teknostres”in yanı sıra, “teknofobi” olarak adlandırılan ve kısaca teknolojiyi kullanma korkusu olarak tanımlanabilecek psikolojik engel, ağırlıklı olarak kadınlarda ve yaşlılarda gözlemlenmektedir. Enformasyon teknolojilerinin erkeklere yönelik olduğu ve erkeklerin araçları oldukları, bu nedenle kadınların başarılı ve etkin bir şekilde teknolojileri kullanamayacakları şeklindeki önyargı “bilgisayar endişesi” (*computer anxiety*) üzerine temellenir (Damarin’den akt. Binark 1999:88). Matematik korkusu da benzer bir korkudur. Bu korkuların temelinde, cinsiyetçi ideolojinin kadınlara ve erkeklere atfettiği toplumsal roller ve toplumsal cinsiyet kimlikleri yatar. Bu ideoloji toplumsallaşma sürecinde kadınlara ve erkekleri farklı araçlara yönlendirmektedir. Orta ve yüksek öğrenim kurumlarında kız öğrencilerin matematik ve fen derslerine karşı duydukları korku cinsiyetçi pratiklerin bir sonucudur (88-89).

¹³ Görüşmelerden yapılan alıntılardaki yazım yanlışları, ifade bozuklukları, özgünlüğü bozmamak kaygısı ile, anlamayı çok güçleştirmedeği sürece değiştirilmemiş, aynen korunmuştur.

“Zaten orada bazı kadınların baskın biçimde sürekli yazması sessizliğin de çoğalmasına neden oluyor. Fırsat verilmediğini de düşünüyorum ben. Bence o yazmayan çoğunluk özgüvensizlikten ve nasıl yazacağını bilmemekten yazmıyor. Yani orda o kadar akademik ve şey bir dil kuruluyor ki, bilgiç diyebilir miyim, yani doğru kelime bu değil ama, mürekkep yalamış bir dil kuruluyor. İnsanları yazmaktan uzaklaştırıyor, ben büyük bir çoğunluğun onları okuduğunu düşünüyorum.”

Tülin, kadın hareketi içinde saygınlık kazanmış ve deneyimleri olan kadınların görünmeyen bir kabul edilişi olduğunu ve istemeden de yaratmış oldukları bir hiyerarşinin olduğunu düşünüyor:

“Yani bazılarının sözüne güveniliyor, bazıları uzlaştırıcı gibi. O konuştuğu zaman sular duruluyor gibi. Bunun yaşla değil statüyle ilgili olduğunu düşünüyorum, deneyim anlamında statüyle ilgili olduğunu düşünüyorum, hatta ve hatta, bildiğimiz anlamda statü, ekonomik statü. Akademisyenlerin dinleniliş şekliyle, onlara verilen reflekslerle diğer insanlara verdiğimiz refleksler farklı.”

Songül’e göre de, “tartışmalarda tarafsız, bir kere yazma pratiğinin, kendini yazarak ifade etme gücünün olması gerekmektedir: “Çünkü oraya yazan kadınlar genelde bir birikimi olan kadınlar.” O nedenle yazı dilini iyi kullanamayan kadınlar izlemeyi tercih etmektedir. Bu “konuşan” kadınlar ayrıca dinleyenlerin söyleyeceklerini dile getirdiği/getirebildiği için, grupta sessiz kalan kadınların konuşmaya ihtiyaç duymuyor olabilecekleri de düşünülmektedir.

Arzu ise akademisyen kadınların e-grupta bilerek ya da bilmeyerek kurdukları iktidara şöyle değinmektedir:

“Türkiye’de bir de akademi meselesi var. Yani akademisyen kadınların hakikaten bilgi iktidarı var, en azından öyle görünüyor. Bu, daha çekingen, daha kısa, daha ürkek konuşma ya da hiç konuşmama şeklinde yansıyor...Aslında çift taraflı bir şey bu. Hem onların da yarattığı bir şey var hem toplumda da böyle bir şey var zaten. İsmnin başında Dr. ya da Prof. olunca insanlarda önden ‘bu çok bilir’ gibi bir şey oluyor zaten. Karşılıklı bir şey, akademisyenlerin kendisi de yaratıyor bunu. Onlar da çok masum değil.”

Süreyya, çok yazarak grupta bazı kadınların sessizleşmesine neden olmak istemediği için 2006 Ocak ayından bu yana gruba sık mesaj yazmadığını söylemektedir:

“Üye sayımız artmasına rağmen yazışmalara katkısı olanların sayısında bir artma olmadı. Bu devrede kendi kendimle yüzleşmek zorunda kaldım. Biz ilk üyelerin sesleri, görüşleri ki bizler biraz daha yaşlı bir gruptuk, yeni üyelerin seslerini acaba ne kadar bastırıyor diye kendi kendime sordum. Ciddi çıkışlarımız, kesinleşmiş tavrımız, benim kişisel olarak radikal feminist görüşlerim acaba ne kadar baskıcı idi? Acaba genç kadınlar benim sesim dolayısıyla mı yazmaktan çekiniyorlar diye kendi kendimi sorguladım. Buna rağmen yazmaya devam ettim; çünkü biz iki-üç kişi yazmasak kimse yazmayacaktı. Galiba kendi kendimle, yazılmasa bile okunuyor diye barışık olmaya çalıştım.”

Suna'ya göre yatay haberleşme zannedilen e-grup üzerinden haberleşmesi bazı insanlarla hiç haberleşememe haline geliyor:

“Elektronik haberleşme kendisine atfedilen ulvi özellikleri, yataylaştırıcı, kararların herkes tarafından alınması, o herkesin tarifine bağlı olarak taşıyor ya da taşımıyor ya da herkesin tarifine bağlı olarak eşitsiz, bazı küçük herkesler, büyük herkesler şeklinde konumlandırıyor.”

Son olarak kolaylaştırıcı Kâmuran da grupta hiç yazmayanlar olduğunu ve kendisi sık yazdığı için çok rahatsız olanlar bulunduğunu söylemektedir:

“Ben bazen kendimi kapatıyorum. Bazı kadınların konuşması, bazı kadınları engelliyor. Herkesin ilgi alanı, canını yakan konu farklı oluyor. Hiç yazmamış bir kadın mesela göğüs kanseri olunca bir iki satır yazıveriyor oraya... ‘Ben grupta Atatürk diyemiyorum, ne zaman burada Atatürk desem başıma üşüşüyorlar’ diyor birisi mesela. Çok bilgili ve çok yazarlar oluyor. Bunlar bazen kendini çok geriye çekiyor.”

Grup Üyelerinin Profili

Yukarıdaki açıklamalarda da görüldüğü üzere, gruba düzenli yazan kadın sayısı az olduğu için, sık yazan kadınların grubun profilini tam olarak yansıtıp yansıtmadığından emin olunamamaktadır. Genel olarak dünyada ve Türkiye’deki yoksulluk bilgisayar ve İnternet’e erişimi engellediği ve bu e-gruptakiler bu erişim olanaklarına sahip olmaları bakımından seçkin bir grubu temsil ettiği için, grubun Türkiye profilini tam yansıttığı söylenemez. Grup profili konusunda kolaylaştırıcılar daha rahat bilgi verebilmektedir. Bununla birlikte, katılımcılara grubun profili hakkında da soru sorularak e-grubun zihinlerindeki resmi anlaşılmaya çalışılmıştır. Arzu’ya göre, sadece bilgisayar kullanmasını bilen kadınlar bu e-gruba üyedir. Kendini Türkiye’nin doğu ve güneydoğusunda yıllarca siyaset yapmış biri olarak tanımlayan Arzu, o kesimden çok az kadının ya da oralardan da belirli birkaç kişinin gruba gelen iletilere ulaştığını söylemektedir: “Çünkü bilgisayar Türkiye’de kadınlara zor ulaşılmış bir şey. Erkeklerin de ulaşımı çok zor. Yeni genişliyor, yayılıyor, okuma yazma problemi olan bir memleket.” “İç Anadolu, Karadeniz ve Türkiye’nin birçok yerinde kadın örgütlülüğü olmadığı için” bu bölgelerin Kadın Kurultayı’nda temsil edilemediğini belirten Arzu’ya göre:

“Gruba üye olmadan önce onların örgütlenme kültürünün genişletilmesi, kadın dayanışma ruhunun genişletilmesi falan lazım. Başka bir örgütlülüğten sonra bu gelir. Bu [Kadın Kurultayı e-grubuna üye olmak] üst bir şey bence. Onun için o bilinç düzeyi gelişecek ki, öyle bir gelenek oturacak da ondan sonra sen demesen de üye olurlar zaten.”

Grupta yürüyen tartışmalar veya düzenlenen kampanyalar da grup profili üzerinde ani değişikliklere yol açabilmektedir. Gruptan toplu şekilde ayrılanlar veya toplu halde üye olup kampanyalara destek verenler, hararetli tartışmalara katılanlar olmaktadır.

Songül’e göre 1100 üyeden tartışmalara aktif katılan yirmi üye, kadın hareketinin profilini bir şekilde temsil ediyor, çünkü aşağı yukarı her kesimden konuşan bir kadın bulunuyor:

“Oradaki kadınların hepsinin belirgin bir politik duruşu var...Politik bir duruşu olmayan bir kadın yok. Daha çok sol ve feminist bir duruş var. Ama Türkiye profilini yansıttığını düşünmüyorum. Çünkü Türkiye’nin çok büyük bir kesimi

apolitik. O anlamda, Türkiye'deki kadınların çok küçük ve pratikte de siyasal çalışmalar yapmış ve yaşlı bir kesiminin orada olduğunu düşünüyorum. Genç insanların çok az olduğunu düşünüyorum ya da konuşan kadınlar en az kırklı yaşlarda veya daha üstü.”

Tülin ise grubun en sağcısından en solcusuna, İnternet ve bilgisayar kullanabilen, bir şekilde eğitim görmüş, okuma yazma bilen ve teknolojik olanaklara ulaşabilen, yani elit kadınlardan oluştuğunu söylemektedir:

“Gerçek yaşamın tam tersi...Biz bir fanusun içinde gibi, elit bir grup kadın, oturuyoruz ve hayatı kendimizin gördüğü gibi zannediyoruz. Oysa ki sokaktaki hayat bunun tam tersi ve belki de böyle bir grubun oluşmasının nedeni de o. Bir avuç insanın, sokakta hiçbir şekilde kendi sözünü üretemeyen ve bastırılan kadınların biraya gelip, birlikte mücadele edebiliriz, yani bu grubun kurulma nedeni de o olabilir. Biz sokakta çok fazla yokuz zaten ya da sözümüz geçmiyor.”

Grup üyelerinin yaş dağılımına ilişkin tahminleri ise birbiriyle zıtlık gösterebilmektedir. Ancak ilginç biçimde, kendini ileri yaş grubuna ait hissedenler grupta gençlerin çoğunlukta olduğunu düşünürken, genç üyeler ise yaşça ileri ve deneyimli kadınların grupta daha yoğun bulunduğunu düşünmektedir. Orta yaş grubunda bulunan Arzu'ya göre, e-grupta gençler sayıca daha fazla ve “Genç kesim daha atak, daha canlı, dinamik, daha çok söyleyecek sözü var” iken, yaşça genç olan Sevgi'ye göre, hem yaşça daha ileri hem de “Kendi durdukları yerleri olan ve e-gruba üye olacak kadar bilgisi olan kadınlar. Orta sınıf, feminist ya da feminizme yakın kadınlar. Ne olurlarsa olsunlar bir fikri olan kadınlar” grupta ağırlık taşımaktadır. Neşe'nin grup profiline ilişkin ayırt edici düşünceleri ise şöyledir:

“ Buradaki profilin, sürekli mesaj yazarları kastediyorum, Türkiye'deki kadın profili ile aynı olduğuna inanırsam, hareketi terk etmem gerekir. Neyse ki değil. Bir yerlerde bir avuç da olsa gerçek feministler var ve ben onları bulma umudumu kaybetmiş değilim.”

Gruptan iki kez kendi isteğiyle ayrılıp bir süre dinlenmek isteyen Pınar'a göre, Kadın Kurultayı e-grubu kendisine feminist diyen çok sayıda, farklı geçmiş ve yaşantılardan gelen kadının buluşma noktasıdır: “Profili çok çeşitli buluyorum, bence Türkiye'nin eylemci kadın profilini yansıtıyor.” Grubun kolaylaştırıcısı Kâmuran ise ellerinde somut bir grup profili verisi bulunmadığını söylemektedir:

“Web'den başvurularda form dolduruluyor. Her yaştan, her eğitim düzeyinden, her şehirden, her politik görüşten kadın üyemiz var. Avukat, eczacı, her meslekten. ABD'den bir sürü profesör var, onlar genelde izliyor. Türkiye'nin adını bilmediğim bir sürü ilçesinden, Avustralya'dan, Avusturya'dan, İsveç'ten üyeler var. ANAP'lılar, Arı Grubu, Başkent Kadın Platformu, İstanbul Büyükşehir Belediyesi çevresinden üyeler var. Milletvekilleri, lezbiyenler, Öteki-Ben'den lezbiyenler, anti militarist feministler, ekofeministler, anarşistler var.”

Yurttaşlık – Aktivizm

Grup Aidiyetinin Tartışmalara Katılma Etkisi

Görüşmeler sırasında dikkat çekici noktalardan biri, gruba daha çok aidiyet hisseden üyelerin, grubun etkinliğini, tartışma ortamının demokratikliğini daha yücelterek anlatmaları olmuştur.

Tersten bakıldığında, e-gruptaki tartışma ortamının demokratik olduğunu düşünenler, tartışmalarda daha etkin olabilmektedirler. Tülin, sanal ortamın hem yabancılaştıran hem de yakınlaştıran bir işleve sahip olduğunu vurgulamaktadır: “Kadın Kurultayı’nda tanıştığım bir sürü insanla gerçek hayatımda iletişim kurdum, yazdıklarımız yakınlaştırdı bizi ve bunu gerçek hayata taşıyabildik.” Kendini gruba ait hissetmediğini belirten Tülin ayrıca, grupta kurulan “ahbab-çavuş” ilişkilerinin kendisini yazmaktan alıkoyduğunu belirtmektedir:

“Kendimi oraya çok ait hissetmeme nedenlerimden biri ortaklık konusunun sadece kadınlık olması...Daha kendime benzeyenlere yakınlık duyuyorum...Bazı insanlar bazı insanlarla yazışırken öyle samimi, öyle direkt, arkadaş gibi, dost gibi kuruyorlar ki, hani onlar aralarında konuşuyorlar ve sen de kenardan laf atıyorsun gibi bir duyguya kapılıyor insan. Ama bunun gerçek hayatta böyle olmadığını biliyorum. Mesela İnternet üzerinden tanıştığım ve sonra yüzyüze tanıştığım insanlardan bana şimdiye kadar hiç kötü bir dönüş olmadı. Bana, seninle tanışmayı çok istiyorduk dediler. Aslında bana cevap verilmediği için kendimi kenarda hissediyordum, oysa onlar kafalarında bir yere koyuyorlar ve kendilerince bir yakınlık kuruyorlar. Ama İnternet’te, sanal bir ortamda bunu hissetmiyorsun, yüzyüze görüştüğünde yaşayabiliyorsun. Ben kendimi kendini bir yerde ifade edemeyecek bir insan olarak görmüyorum ama benim bile oraya çok az yazmama neden oluyor. Sanki bir grup insan birbirini ağırlıyor da, biz de misafir odasındayız gibi...”

Songül, gruba aidiyetle ilgili hissettiklerini şöyle anlatmaktadır:

“Çok nadir yazıyorum. Çünkü kendimi o gruba ait hissedemiyorum. Gruba yeni girdiğim sıralarda, yazdığım bir şeye bir arkadaştan rencide edici bir yanıt geldi. Mesela başörtüsüyle ilgili bir tartışma vardı. Ona uzun uzun cevaplar yazdım, uzun uzun karşılıklar geldi. Hatta bir Kurban Bayramı’nda ben burada çalışıyordum, gitmedim bir yere, başka bir arkadaş da evde çalışıyormuş, öyle mesaj gönderdi. O tür yani empatik şeylerimiz de var. Ama kendimi oraya mesaj yazma konusunda çok istekli bulmuyorum. Çünkü o kadar farklı bir gündem ki benim gündemim, belki elektronik ortam olduğu için, belki o kadınlarla karşı karşıya olsam, daha yakın hissedebilirim...Kadın Kurultayı’nda da kendimi izleyici olarak hissediyorum, katılımcı olarak hissetmiyorum. Belki aynı frekansta az insan olduğu için...Bir arkadaşla frekanslarımız çok tutuyordu, onunla arkadaş, dost olduk sonra. O Kurultay’dan ayrıldı. O da çok güzel şeyler yazdı, ama hiç ses gelmedi. O hassasiyetler kimsede bir yankı bulmadı. Artık zaman kaybı olarak gördü Kadın Kurultayı’nı ve çıktı. Biz hem mailleşiyoruz, hem telefonlaşıyoruz, çocuğu oldu, İstanbul’da yüzyüze görüştük.”

Songül’ün gruba kendini ait hissetmeme nedeninin, Kurultay’daki Kemalist kadınların başörtüsü tartışmalarında sert tepkiler göstermesinden mi kaynaklandığı sorulduğunda, Songül görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

“Yoo, onlara alışkınız biz. Başka toplantılarda da onlarla karşılaşıyoruz ve bir şeyler duyuyoruz. Onları duymak bizi yaralamıyor artık, onlara karşı bir şey geliştirdik. Kişisel olarak, birisiyle iyi bir ilişkim olması için onun beni kabul ettiğini hissetmem lazım, insan olarak varlığıma saygı duyduğunu hissetmem lazım. Bu his gerçekleşmediği zaman kendimi izleyici olarak hissediyorum, katılımcılık isteğim olmuyor. Bu sitede kendimi hala yabancı hissediyorum. Ki ben birçok imza kampanyasını destekledim, Eren’in [Keskin] kampanyasını

destekledim. Trabzon'da bir avukat mini etekli kadınlar hakkında dava açmıştı, onları destekledim. Mardin Kadın Platformu'nun bir deklarasyonu vardı, hatta bir sürü düzeltmeler yaptım gönderdim. Böyle birçok şeyi de yazdım, katıldım. Ama çok böyle aman bir şiir yazayım göndereyim, bugün şöyle bir şey hissettim paylaşayım demiyorum. Mesela şimdi başörtüsü tartışması var, ben daha hiç bir şey yazmadım. Sadece bir şeye sinir oldum, içinden Atatürk geçen hikayesine¹⁴, ona bir tepki göstermek ihtiyacı hissettim. Benim dışındaki insanların tartışması daha çok hoşuma gidiyor, takip ediyorum zevkle.”

Grup aidiyetini engelleyen nedenlerden birini kendini güvende hissetmeme oluşturmaktadır. Örneğin Tülin, kendini feminist bir grupla konuşurken hissettiği gibi güvende hissetmediğini, yargılanacağını hissettiğini ifade etmektedir.

Politik Kimliklerin Özgür ve Açık Temsiliyeti

Kadın Kurultayı e-grubunda politik kimlikler genellikle rahat ve özgür bir biçimde ifade edilmekte, ancak daha temkinli yaklaşan gruplar da bulunmaktadır. Örneğin Arzu'ya göre, türbanlılar kendini ifade etme konusunda daha çok sıkıntı yaşıyor, Kadın Kurultayı'nda sözlü saldırılarla karşılaştıkları için, kadın hareketi içinde olduğu gibi e-grupta da ürkek davranıyorlar. Arzu'ya göre lezbiyenler de grup içinde gizlenmektedir. Grupta lezbiyen kimliğini gizlemeyen Tülin, eşcinseller içinde cinsel kimliğini açıklamaktan daha çok çekindiğini ifade etmektedir:

“ [Grupta] şimdiye kadar eşcinselliğe dair bir kaygı duymadım. Ben eşcinseller içinde kendimi deşifre etmeye daha çok korkuyorum. Kaos GL'yle¹⁵ ilgili duyuruları ilettim, eşcinsellik konusunda bir şey söylemem gerekiyorsa söyledim, kendi deneyimlerimi aktarmak anlamında da...‘burası kadın kurultayı, burayla hiçbir ilişkisi yok bunların’ gibi bir şey geliştirmediler. Geliştirse de açıklardım...Olumsuz bir gelişme olmuyor diye kabul ediliyorum diye hissetmiyorum, orada her grup kadının olduğunu bildiğim için bana da o elitist yaklaşım var: ‘Şimdi eşcinsellere bir şey söylersek kötü anlaşılır, kötü olur, söylemeyelim’. Ben bunu içinde hiç hazmedemeyen kadınların illa ki olduğunu düşünüyorum, her grupta var, gerçek yaşam böyle çünkü ve o da bir yansıması ve mutlaka vardır. Ama ağırlıkta olduğunu sanmıyorum.”

Ancak, Tülin Kadın Kurultayı'nda görünmez bir homofobi (eşcinsel korkusu) olduğunu da düşünmektedir:

“Eşcinsellik üzerine asla konuşulmuyor ama yazılarının içinde eşcinselliği ifade edenler oluyor, çoğunlukta olmasa da ayrımcılıktan söz ederken eşcinsellere yönelik ayrımcılığı zikreden insanlar var. Gruba egemen olan anarşist söylemin

¹⁴ Görüşmenin yapıldığı günlerde gündemde olan bir tartışma, 24 Nisan 2006 tarihinde "Afife Jale Tiyatro Ödülleri Töreni"nde müzikal komedi dalında ödül alan tiyatrocusu Ali Poyrazoğlu'nun yaptığı konuşma idi. Poyrazoğlu'nun Kadın Kurultayı e-grubuna da yansıyan ve gruptaki Kemalist kadınlarla diğerlerini karşı karşıya getiren konuşması şöyleydi:

" T.C. parasının sahte olup olmadığını anlamak için parayı ışığa tutar ve üstünde Atatürk resmini görmeye çalışırsınız.Para sahte değilse Atatürk'ün resmini görürsünüz...Bazı adamların ne mal olduğunu anlamak için,onları kaldırıp ışığa tutup bakacaksınız, içinden Atatürk geçiyor mu, geçmiyor mu diye..İçinden Atatürk geçmeyen adamlara paye vermeyiniz.Cumhuriyete yakışır yaşam biçimlerine sahip çıkınız". (www.teknick.com/forum)

¹⁵ Kaos Gey ve Lezbiyen Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma Derneği, 1994'te Ankara'da yayınlanmaya başlayan *Kaos GL Dergisi* etrafında toplanan lezbiyen, gey, biseksüel, travesti ve transseksüel bireylerin 2005'te kurduğu bir dernektir. Bakınız: <http://www.kaosgl.org>.

eşcinsellerle konsensus içinde olduğunu düşünüyorum. Görünmeyen bir homofobi olduğu gibi görünmeyen bir kabul de var. Ben bunu yazışmalardan da tavırdan da hissediyorum, bir saldırı almadım hiç. Ama aslında bunu konuşmak da istemiyorlar.”

Tülin aynı zamanda, politik olarak aşırı uçlarda bulunanların Kadın Kurultayı’nda daha esnek bir dil kurduklarını ve bunun gerçek hayata karşılık gelmediğini düşünmektedir. her politik grubun e-grupta bir şekilde temsil edildiğini düşünmektedir:

“Gruptaki egemen dil çok anarşizan bir dil, egemen dil anti-militarist bir dil, bana göre öyle. Bunun ağırlığı hissediliyor orada, bu insanlar konuştuğunda bir saygı ve kabul de var. Anarşizan bulmamın en temel nedeni anti-militarizm ve ulusçuluk, milliyetçilik söyleminin yaratılmaması orada. Yani devlete karşı olmak, iktidara karşı olmak, eşitlikçi ve özgürlükçü olmak orada en egemen söylem bana göre. Ve bunların hepsi bana göre anarşizm içinde birleşiyor...Egemen dilin anarşizm olduğunu düşünüyorum. Sağ görüşlerin hemen hemen hiç yansımadığını düşünüyorum, yansıyor ama egemen bir hale gelemiyor. Getirmeye çalışıldığında bile bence sessiz bir konsensüs var, o dili kabul etmeyen. Çok az kişi yazıyor ve yazanlar çok anarşist bir pencereden bakıyorlar hayata. O yüzden o söylem baskın bir söylemiş gibi oluyor. Oysa eminim ki, o kadar üyesi olan bir grupta anarşistler o kadar baskın değil.”

Süreyya, Kadın Kurultayı e-grubunda, yazan kadınların pek çoğunun kendilerini ifade ederken eşit ve demokratik bir ortamda olduklarını düşündüklerini ancak, önemli olanın kendilerini ifade etmeyen, deneyip vazgeçenlerin düşünüşü olduğunu ve onların kesinlikle eşit ve demokratik bir ortamda olduklarını düşündüklerini zannetmediğini belirtmektedir:

“Aramıza Müslüman (kendi kendilerini böyle tanımladılar) kadınlar katıldı. İlk yazışmalardan sonra vazgeçtiler. Şimdi izliyorlar. Aramıza Kıbrıslı kadınlar katılmıştı ve bence çok önemli idi. Onlar tamamen vazgeçti. Bilmem grubu izlemeğe devam ediyorlar mı? Aramıza Gayri Müslüman kadınlar katılmıyor bile. Aramızdaki Kürt kadınlar ise, bazıları yazar, bazıları da herhalde Türk milliyetçilerinin yazdıklarını ağızlarını kapatmak için elleri ile çenelerini devamlı yukarı iterek okurlar.”

Nuran’a göre, yazmak her zaman çok zorlayıcı olduğu için e-grupta izleyici kitle daha geniş ve grupta feminist tartışma görmek pek mümkün değil:

“Orada sağlıklı bir temsiliyet söz konusu değil. Türkiye’de ne tartışıyorsak, aynı dille aynı söylemi tekrarlıyor...Türkiye profili bence kısmen var, ama orada sesi çıkmayan ve Türkiye’de de aktif olan belli bir ideolojik duruşu ya da felsefesi olan kadınların oraya yansımaması söz konusu, o nedenle tümüyle o profili çiziyor dedirtemiyor bana. Ama politik tablonun çok yansıdığını söyleyebilirim. Türkiye’deki siyasal duruşlarla oradaki tartışmalar o kadar paralel gidiyor ki, politik angajmanlar vardır elbette, ama kadınlık meselesiyle uğraşman, feminist ideoloji gibi bir ideolojiyi getirmen, o noktada tartışmayı başka bir yere taşımanla mümkün. O taşımayı göremiyorum ben Kadın Kurultayı’nda. Ara ara çıkıyor. Ötekilerin çok saldırgan, insanlara “lanet olsun, bunla mı uğraşacağım” dedirten tavırları nedeniyle pek çok insan kalem oynatmıyor gibi geliyor bana.”

Arzu'ya göre gruptaki herkes kimliğini açıklamaktadır: “Ama illegal bir bağı olan insanlar zaten söylemez. Çünkü bu yazışmaların hepsi Türkiye’de emniyet güçleri tarafından da izleniyor. Emniyet’in en rahat izlediği yöntem. Bunu herkes de biliyor, o konuda dikkatli bence.” Kolaylaştırıcı Kâmuran da benzer şekilde grupta politik kimliklerden oluşan bileşimin sürekli değiştiğini söylemektedir:

“ Gruba başladığı anda feministim diyenler de var, ama herkes için o kadar da kolay değil bunu demek Türkiye’de. Aktif çoğunluğun ve izleyenlerin büyük bir bölümü feminist. Başlangıçta daha azdı, şimdi daha çok feminist sayısı. Daha doğrusu feminist demekten gocunmayanların sayısı. “Biz feministler” diye konuşanlar var. Gündemi oluşturanlar arasında Kemalist feministler, Marksist feministler var. Kadın Kurultayı’nda kampanya yaptığımızda üye başvurusunda patlama oluyor. Günlük üye yapma limiti 10, daha fazla yapamıyoruz, o nedenle bazı üye başvurularında gecikme oluyor. Belli görüşlerin ilgilendiği konuda kampanya yapılıyorsa, bütün yakın çevreleri üye oluyor. Bir dönem Kürtler, bir dönem daha soldan kadınlar dışardan tanıdıkları aracılığıyla takip ediyor grubu, sonra o tartışmada kendi katkısı da olsun istiyor, kendi kişisel temsili olsun diye üye olmak istiyor. Eren Keskin - Fatih Altaylı olayında Kemalist feministlerden 40’a yakın kadın toplu biçimde ayrıldı. Bunlar İstanbul Kadın Çalışmaları çevresinden kadınlardı. Bildiğim isimler özellikle ilk dönem, Medeni Kanun tartışmalarının olduğu günlerde ‘bu sanal bir grup’ diyerek ayrıldılar, sonra geri döndüler tek tek.”

Kâmuran keskin politik tartışmaların geldiği noktaya ilişkin şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“Milliyetçilik tartışmasında özür de diledi taraflar birbirinden. Eskiden böyle tartışmalarda grupça ayrılırlardı. Şimdi gitmiyorlar, yazmasalar da izliyorlar. Önyargıların yıkılmasına yardımcı oluyor buradaki tartışmalar bence. Biraz da hayattaki radikal fikirlerin de orada olması lazım. Çünkü biri yazdığı zaman, öbürü de cesaret ediyor, her görüş yazıyor. Bir sürü insan istemediği için gitmiyor. Tahammüllü olmaya ve anlamaya çalışıyor, karşı olduğu görüşleri bile kelime kelime okuyor, zaman ayırıyor, değer veriyor.”

Dilsel Pratikler: Uzman Olmanın Gücü

Grupa sergilenen tartışma üslupları genellikle sakindir, söylemsel şiddet içermemektedir. Ancak türban meselesi, laiklik, Kürt sorunu gibi Türkiye’nin politik gündeminde de sık sık ateşli biçimde tartışılan konular gündeme geldiğinde konuşmalar gerginleşebilmekte, cepheler ve söylemler keskinleşebilmektedir. Tülin, Kadın Kurultayı e-grubuna yazan kadınların, gerçek hayatlarında bu kadar yumuşak bir üslup kullandıklarını düşünmediğini ama grupta şiddet ve hakaret dili kullanmayalım diye dikkat edildiğini düşündüğünü, nadir de olsa bunu aşanların da olduğunu söylemektedir:

“Çünkü diğer üye olduğum gruplardan da biliyorum ki, küfür dâhil, her şeyi yazabiliyor insanlar. Kadın Kurultayı’nda karşılaşmıyorsun, bu da biraz mürekkep yalamakla, biraz eğitimle, biraz da kadın dilinin bir şekilde oluşmasıyla ilgili. Kadın dili çok şiddet içermez...Kimse çok sert, şiddet dili, kaba bir dil kullanmıyor ve bir şekilde yazışmalar benim anlayamadığım bir şekilde bir yerde kesiliyor...Kadın Kurultayı ile benim üye olduğum bir lezbiyen liste hemen hemen farklılık, her kesimden farklı insanlar anlamında aynı. Bizde Kürt meselesi tartışıldığında kıyametler kopuyor, hakaretler oluyor ve muhtemelen üyelerden bir kısmının üyeliğine son verilerek bitiyor tartışmalar, burada şimdiye kadar hiçbir

üyenin üyeliğine son verilmemiş ama bir şekilde tartışma duruluyor. Ben o durulmanın gerçek hayata tekabül etmediğini düşünüyorum...kimse kimseyi ikna edemeyeceğini biliyor, herkes kendi durduğu yeri belirtiyor ve bir süre sonra da uzatmıyorlar onu.”

Tülin, tartışmalarda şiddet dili kurulmasına ilişkin şu örnekleri aktarmaktadır:

“Apo’ya [Abdullah Öcalan] gerizekalı yazmıştı biri mesela, bence korkunç bir mail’di. Apo’yu kişisel olarak hiçbir şekilde tasvip etmediğim halde, tüylerim diken diken olmuştu okurken. Yani politik olarak bir şeyi reddedebilirsin ama kurulan dil böyle bir dil olmamalı. Zaten hiçbir anlamı olmuyor...Türbanlılara karşı da çok şiddet dolu, çirkin bir dil kullanıldığını gördüm mesela. Korkunçtu mesela o Ali Poyrazoğlu örneği. Ben de İslam ülkesinde yaşamak istemiyorum, ben de karşıyım, elime silahı alıp öldürmem onları bunun için ama ben asla öyle bir dil kurmam, alay etmem, hakaret etmem.”

Kürt sorunu, türban sorunu gibi netameli konularda grupta çıkan tartışmalarda tutturulan üslubu nasıl bulduğu sorulan Songül şöyle yanıtlamaktadır:

“Aşağı yukarı bu mevzularda aynı kişiler arasında bir gerilim yaşanıyor. Böyle bir konu çıktığı zaman artık kimin ne söyleyeceğini biliyorsun grupta. Kimin hangi üslupla yazacağını, kimin ne akıllar öğreteceğini biliyorum. Bazen X’i hiç okumadan geçiyorum, tahmin ediyorum ne diyeceğini.”

Nuran, gruptaki yazışmalarda kullanılan ve –meli, -malı ile biten cümlelerden oldukça rahatsız olduğunu belirtmektedir:

“‘Birbirimizi anlamalıyız’, ‘Birbirimizin dediğini duymalıyız’, ‘Farklılıklarımızla yan yana durmalıyız’, böyle klişeler var, bunlar çok önemli ama onlar orada dursun. Bunların hayata geçirilmesinin böyle bir şey olduğunu düşünmüyorum ben. Özel olan politiktir dedik, siyaseti de mutfağın tenceresine çevirdik. Gündelik hayatın bilgisi çok önemlidir dedik, sadece bu bilgi önemliymiş ve diğer bilgilerin hiçbir değeri yokmuş gibi davrandık. Yani bokunu çıkarmak böyle bir şey. Yani hep böyle uçlara götürülüyor. Başka bir şeyi taşımaya çalışırken, öteki her şeyi yok sayan bir şeye dönüşüyor. Kadın Kurultayı’nda da böyle bir şey görüyorum ben.”

“Gruba iki satır bir şey yazmak için iki saat telefon görüşmesi yapıldığını, Kadın Kurultayı’nın elektrikli ve gergin bir ortam olduğunu” belirten Suna’ya ve İnternet’in dokunmanın yerini tutmadığını söyleyen Nuran’a göre Kadın Kurultayı’nda yapılan tartışmalar, önyargıların azalmasına değil aksine, kemikleşmesine neden olmaktadır. Nuran bu konudaki fikrini şöyle açıklamaktadır :

“Şimdi şiddet tırmandı ve Güneydoğu’da yeniden bir savaş başladı¹⁶. Başlamasıyla birlikte, memleketimin tek çakıl taşını bile vermem’lerle hak hukuk,

¹⁶ Burada dile getirilen olayı betimleyecek olursak: 24 Mart 2006’da Muş ili Şenyayla kırsalında 14 PKK (HPG) üyesinin kolluk kuvvetleri tarafından öldürülmesinin ardından, PKK yetkililerinin operasyonda kimyasal silah kullanıldığını ifade ederek cenazelere sahip çıkılması çağrısında bulunmasıdır. Dini merasimden sonra, bir grubun sloganlarla cenazeye eşlik etmek istemesi üzerine kolluk kuvvetleri göstericilere müdahale etmiştir. (<http://www.mazlumder.org/ana.php?konu=rapor&id=1051&lang=tr>). Daha sonra başlayan ve günlerce süren

gak guk, ‘ama biz de özgürlük için savaşıyoruz’ diyenler, yani devleti savunanlarla, öteki taraftakilerin, yani her koşulda savaşı savunanların savaşı başladı. Çok kısa bir süre önce, Diyarbakır olayları patlak vermeden önce, bu insanların yazışmaları böyle değildi birbirine karşı...gözüne baktığın bir insanı öldürmesi çok zordur meselesine çok inanırım ben. Gözüne bakmaların daha kalıcı, daha birbirini anlamaya yönelik şeyler yaratacağına inanırım ben, sanal alemden daha etkili.”

Arzu, yazan kişinin ruh halinin cümlelere yansıdığını, bazı tartışmalarda sert yazıldığını cümlelerden anladığını söylemektedir:

“Cümlelere ufak nidalar ekleniyor falan, off’lar poff’lar, yani o tür şeylerden anlaşılıyor. Anlaşılacak biçimde yazıyor arkadaşlar, o konuda yetenekliler. Ben gözümün önüne getiriyorum, bu arkadaş yazarken öfkeli yazmış diye bir his uyanıyor bende. Onun için sanallığı gittikçe uzaklaşıyor. Kültür seviyesi uygun olan arkadaşlar dikkat ediyorlar.”

Sevgi’nin gruptaki tartışma üslupları nedeniyle politik kimliklerin ifade ediliş biçiminin gerçek hayattakinin tam tersi olduğunu vurgulamaktadır:

“Benim en çok gözlemediğim Kemalist ve Kürt kadınlar arasındaki ufak tartışmalar. Neredeyse sanal olmayan hayatta Kemalist kadınlar tarafından susturulan ve baskılanan Kürt kadın sesi, grupta tam tersine Kemalist kadınları susturan bir ses oluyor. Bu iki sesin hala birbiriyle alıp veremedikleri var. Ve üsluplar sanal/sanal olmayan ortamlarda ters görüntü veriyor... Sanal ortam suskun/ susturulan sesleri yükseltiyor. Baskın ve gürültücü sesleri de susturuyor.”

Neşe ise gruptaki özensiz üsluptan şikayet etmektedir:

“Beğendiğimi söyleyemem. Üslup kötü. Çala kalem yazıyorlar. Sanki “Chat” yapar gibi. Bunu saygısızlık olarak görüyorum. “Replay”e de karşıyım. Ama tahammül etmeye çalışıyorum. (Bu kadar zorlanınca grupta ne işim var? Çıkacağım zaten.)”

Tülin e-grupta bazen sorumsuzca yazıldığını şöyle ifade etmektedir: “Sanal ortamda ‘beni kimse tanımıyor’un verdiği bir rahatlıkla belki süperego biraz zayıflıyor, ego’dan id’e doğru bir gidiş oluyor iletişim dilinde. Ben buna hiç anlam veremiyorum. Sen bunu gerçek hayatta benim gözümün içine baka baka yapabilecek misin?”. Gerçek yaşamda söylenemeyen sözlerin siber uzamda kolaylıkla söylenebiliyor oluşu ve kişilerarası ilişkilerde sorumluluk hissedilmemesi etik rahatsızlıklar yaratmaktadır. Bilgisayar dolayımı iletişimde, özellikle kullanıcının anonim kaldığı durumlarda çok sık karşılaşılan bu ve benzeri sorumsuz/özensiz davranış biçimleri, İnternet, sohbet odaları, chat üzerine yapılan akademik çalışmalarda derinlemesine irdelenmektedir (Pixy Ferrs, 1996; Scott Sorensen, 2001; Göker 2004; Binark 2005a, Necdet Subaşı 2005, Bowker 2005).

Kadın Kurultayı E-Grubunun Türkiye’deki Kadın Politikasına Etkisi

olaylarda 5’i çocuk 10 sivilin güvenlik kuvvetleri tarafından açılan ateş sonucu hayatını kaybettiği İnsan Hakları Derneği-Diyarbakır Şubesi tarafından açıklanmıştır (<http://www.bianet.org/2006/04/07/77356.htm>).

Görüşme yapılan kadınlar, özellikle somut mücadele süreçlerinde grubun Türkiye'nin kadın politikasının gelişmesine olumlu bir etkisi olduğunu düşünmektedir. Örneğin aynı zamanda avukat olan Tülin, Barbie operasyonu¹⁷, kanunlarla, ceza yasasıyla, soyadı kanunuyla ilgili yapılmak istenen çalışmaların grupta tartışıldığını, önerilerin oraya sunulduğunu, taslak metinler üzerine bir sürü hukukçunun tartıştığını ve son halinin verildiğini ve tekliflerin öyle götürüldüğünü söylemektedir. Tülin'e göre, Türkiye'de demokratik kitle örgütleri bile böyle katılımcı bir süreç izlememektedir. Süreyya, grup çalışması olarak yapılan ve hem yurt içine hem de yurt dışına imzaya açılan imza kampanyalarının kurultay dışında da çok dikkatle izlendiğini ve konuyla ilgili olumlu sonuçlara varıldığını hatırlatmaktadır. Nuran, son dönemde özellikle bu tür e-gruplar aracılığı ile ortaya çıkan 'sanal âlem feminizmi'nden rahatsızlığını şöyle dile getirmektedir:

“Sanal âlem feminizmi diye bir şey olduğunu keşfettim. Yani hayattan kopuk, seyirci bir kitlenin karşısında, bir sandalyede sabahtan akşama kadar oturup sadece mesaj yazıyorlar. Önemli değil ne yazdıkları, nereye gideceği, kime ne dedikleri, önemli olan sadece orada A kişisinden bir şey gelmiş olması. Bu negatif etkileri olan bir şey, doğru bulduğum bir şey değil.”

Suna'ya göre, üye olduğu dönemde, Kadın Kurultayı'ndaki tartışmalar, kadın hareketinin gündemine yansımaktaydı, ancak bir takım olumsuz yanları da gözardı etmemek gereklidir:

“Bu etkinin boyutlarının ne olduğuna ayrıca bakmak lazım. Ne kadar ayıklayıcı, dışarda bırakıcı, ne kadar gruplar üzerinden konuşurucu, şahısları yok edici özellikler taşıdığına ayrıca bakmak lazım. İmza koyarken her zaman bireysel katılıma açık oluyordu. Medeni Kanun'la ilgili tartışmaların Kurultay'da çok önemli olduğunu düşünüyorum. Mesela Antalyalılar dağa çıkmıştı¹⁸, hepimiz takip etmiştik, onun fotoğrafları falan geldiğinde hepimiz çok heyecan duymuştuk. Enerjiyi bulaştırıcı, yayıcı, güçlendirici, haber taşıyarak zenginleştirici bir yanı var...Bir süre sonra keçiboynuzu gibi hissettim, o ayrı bir şey.”

Suna, genel olarak Türkiye Kadın Hareketi'nde sorunlu olarak gördüğü “cevap yetiştirme” tavrını Kadın Kurultayı'nda da gördüğünü belirtmekte, kadın hareketinin kadın hakkı ihlallerinin çok yoğun yaşandığı Türkiye'de sürekli tepkisel eylemler geliştirmek zorunda kalmasını şöyle eleştirmektedir:

“Genel olarak Kadın Kurultayı'na bu tepkicilik esaslı, bir şeye cevap yetiştirme tarzlı çok haberin geldiğini düşünüyorum. Başbakan bilmem ne demiş, ona cevap verelim, bilmem nerde ne olmuş, ona da yanıt verelim..olduğunda başka projelerin, ortaklıkların üretilmesi açısından pek zengin bir ortam olmadığını düşünüyorum...Bazen tabii ders vermek, açıklama yapmak önemli ve gereklidir, ağırlığını hissettirmek, politik duruşunun farkındalığını yansıtmak çok gereklidir. Ama bu zırt pırt olduğu zaman hakikaten yumuşak ve etkisiz bir şeye dönüşüyor.

¹⁷ Magazin dünyasında ünlü bazı kadınlarla ünlü futbolcu, işadami ve politikacıların para karşılığı birlikte olduğu iddiasıyla yapılan ve Barbie Operasyonu olarak isimlendirilen olayda, sözkonusu kadınlar teşhir edilmiş, oysa olayın 'faili' olan erkeklerin adı bile geçmemişti. Adı bile İstanbul Emniyet'i tarafından olayın tümüyle kadın üzerinden kavrandığını gösteren Barbie Operasyonu, o tarihte birçok kadın örgütü tarafından eleştirilmiş, tartışmalar Kadın Kurultayı'na da yansımıştı.

¹⁸ 2001 yılında TBMM'de Medeni Kanun görüşmeleri devam ederken kalabalık bir feminist grubu Antalya'da bir dağa çıkmış, oradan İnternet bağlantısı kurarak Ankara, Diyarbakır, Van, İstanbul, New Jersey'den birçok kişi ve örgüte eylem fotoğraflarını anında göndermiş, eylemlerini adeta canlı yayımla duyurmuşlardı. Daha sonra eylem jandarma müdahalesi ile son bulmuştu.

Her gün basın açıklaması yapmak gibi...Yani söylüyor mu söylemiyor mu farkına varmadığın bir şeye dönüşüyor, kadınlar bile izlemez hale geliyor...Çünkü her biriyle uğraşıp bir şey yapmak mümkün değil, ana hattı kurmak, kendi ana akımını oluşturmak için zaman bırakmıyor, ki bu da bir dezavantaj”

Suna'nın Kadın Kurultayı'na getirdiği eleştirilerden biri de, fazlasıyla yerel bir haberleşme ağı olarak kalması, uluslararası haberleşme ağlarından Kurultay'a çok az haber akışı olmasıdır. Ancak Suna bu durumu engellemenin de maliyetinin yüksek olduğunu farkındadır: “Gruba ya olduğu gibi aktarılacak, ya özetlenecek ya çevrilecek. İngilizce bilmeyen ya da benim gibi Fransızca bilmeyen bir kadının önünden SOS FEMME haberleşme bültenleri şakır şakır aksa ne olacak?”. Songül, Kadın Kurultayı'ndaki tartışma süreçlerinin Türkiye'nin kadın politikasına olumlu anlamda etki ettiğini düşünmektedir:

“Belli konularda hassasiyet ve farkındalık geliştiriyor. Farkındalık olsa bile, hassasiyet olmayabiliyor, o sizin için bir süre uykuya yatmış olabiliyor... Kurultay tek başına etkili olmuyor da, eylemleri, önerileri çabuk tepkiyle karşılanan, saygı duyulan, önem verilen insanlar var. Onların getirdiği, ortaya koyduğu öneriler çok çabuk sahipleniliyor...Dolayısıyla teorik anlamda kadın politikası üretimine çok fazla katkıda bulunduğunu sanmıyorum çünkü teorik tartışmalar çok az yapılıyor, ama gündelik politika, gündelik duruş, tavır alış, aktüel tavır üretiminde etkili olduğunu düşünüyorum. E tabii bu aktüel şeyler de neticede teorilerimizi de etkiliyor belki, zihin dünyamızdaki şeylerin, daha belirgin hale gelmesine, bazı içselleştiremediğimiz, içselleştirmekte zorlandığımız şeyleri daha kolay içselleştirememizi sağlıyor.”

Neşe, e-gruptaki tartışmaların Türkiye'deki kadın politikasına etkisi konusunda şunları söylemektedir: “Herkes neredeyse birbirinin “hık” deycisi durumunda. Bozacı ile şıracılar bir arada. Bir politika yapılacaksa onların politikası olacaktır. Benim değil.”

Kolaylaştırıcı Kâmuran ise Kadın Kurultayı e-grubunu biraz üniversite gibi gördüğünü söylemektedir:

“Biri mesela bir konuda ne düşünüyorsa yazıyor, sonra grupta tartışılıyor, sonra diyor ki, iyi ki de yazmışım, yazmasam bu görüşümün yanlış olduğunu öğrenemeyecektim...Bence çok demokratik bir ortam. Bütün partilerden üyelerimiz var. Aşırı sağdan bile üyeler var. Burada önemli olan bir orta zemin var. Bir tartışma başlayınca en uç görüşler tartışmaya başlıyor. Türban karşıtı ve türbanı savunanlar mesela...Bu uçta olanlar sertleşmeye başlayınca, kişiliği, hayat görüşü, politik görüşü bu sertliğe izin vermeyenler bu orta noktaya çağırmaya başlıyorlar. Fatih Altaylı meselesinde de vardı, adama böylece ceza aldık. Ben de o orta noktayı seviyorum, demokrasi orada mümkün çünkü. Birçok e-grupta bu kadar rahat tartışıldığını düşünmüyorum. Herkes rahatça fikrini söylüyor, o uçta olanların da varlıkları öyle anlamlı. Ama onlar da gitmiyor, aynı platformda olmayı istiyorlar. Bu da tahammülü gösteriyor...Türkiye'nin politik gündemini değil belki ama kadın hareketinin gündemini kesinlikle etkiliyor bu grupta yapılan tartışmalar. Farklılıklarla birarada olmak burada başarılı. Diğer gruplarda yapılan işler burayı, burada yapılan işler diğer grupları besliyor. İmzalar buradan geliyor.”

Kâmuran'a göre, birçok STK nasıl muhalefet yapılırsa bu e-grup aracılığı ile öğrenmiştir:

“Kadın hareketi bu e-grubun da katkısıyla lobicilik yaptı, sokak eylemleri yaptı, dağa çıktı, meclisi bastı. Bu yıl (2006) 8 Mart’ta hazırladığı metinle muhtıra verdi resmen. Bu çok önemli bir metin. Namus kavramı nasıl kullanılıyor, kota kavramı nasıl kullanılıyor bu metinde çok önemli. Çubukçu meselesi varken, kafaların karışık olduğu bir noktada bir manifesto oldu o metin. Mesela Neval El Saadawi imza kampanyasını grup kendi yaptı. Başka uluslararası işler de yaptık. AB grubu, Avrupa Kadın Lobisi politikalarına da buradan müdahalede bulunabiliyoruz. Merkezi politikayı değil belki ama sivil politikayı mutlaka etkiliyoruz, ki Nimet Çubukçu kampanyası¹⁹ merkezi politikayı etkilemektir aslında. Çok enteresan kadınlar var grupta: bürokrat, milletvekili, bakan danışmanı, üst düzey falan. Onlar buradan aldıklarını hayata bire bir aktarıyorlar. Burada yapılanların, konuşulup tartışılanların yüzde 40 dönüşü oluyor diyebilirim bir oran vermem gerekirse. Bende gittim bilmem kime ne söyledim diyor mesela. Çubukçu, davasını çeksın diye uğraştık önce mesela. Kaybedeceğini anlayınca son dakika çekme menavrası yaptı Çubukçu. Hükümet politikalarını bu noktada etkiliyor mesela. Artık bizim bu modellerle iş yapmaya çalışan gruplar var. Bizim haklı olduğumuz kamuoyunda ispatlandığı zaman, karma örgütlere giden kadın sayısı artıyor, kadınların kendine güveni geliyor çünkü.”

E-Grup Dolaylı Aktivizm

Görüşme yapılan kadınlar, özellikle somut kazanımların elde edilebileceği durumlarda aktivizmin e-gruplar üzerinden ilerlemesini genellikle olumlu bulduklarını belirtmekte, etkinlik, yaygınlık ve hız bakımından e-grupların çok etkili olduğunu ve birçok somut katkısı bulunduğunu söylemektedir. Ancak hareketin tek başına ve sadece e-grup aktivizmine dönüşmesini de olumlu bulmamakta, aksine tehlikeli görmektedirler. Kadın Kurultayı’nda örgütlenen ve olumlu sonuçlanan örnekleri Arzu şöyle özetlemektedir:

“Bir mitingde Kürtçe ‘Merhaba Kızkardeşlerim’ diyen Handan Çağlayan hakkında dava açılmıştı. Kurultay üzerinden imza kampanyası oldu. 300’ü aşkın imza toplanmıştı. Bu imzalar hakimin kararını etkilemişti, hakim kendi dillendirmişti, bu kadar kadın desteği var size diye. Mesela Kadriye Demirel’de galiba, Diyarbakır’da kardeşi tarafından namus cinayetinde öldürülmüştü. Bir dini bayram tatiliydi. Biz Kadın Kurultayı üzerinden eylem örgütledik. Onu hiç unutmam. Yurtdışından Süreyya²⁰ yazdı. Biz evden, kimi Diyarbakır’dan, kimi oradan, kimi buradan, metni oluşturduk, eylemi örgütledik. Cenazeye sahip çıkıldı, mesela o hoş bir şeydi. Şu an Eren Keskin için imza kampanyası yürütülüyor. Kadınların TCK çalışması da Kadın Kurultayı üzerinden oldu. Ama Kadriye Demirel çok somuttu. Tatil gününde, evlerimizden biz önemli bir eylemi örgütledik ve o cenaze töreni önemliydi. Kürt ve Türk kadınları o öldürülen kızın cenazesini omuzlarında taşıdılar. Oradaki feodalizme de çok güzel bir yanıtı.”

Tülin de aktivizmin e-gruplar üzerinden gitmesinin kendisini çok rahatsız ettiğini, e-grupta imza toplamak yerine toplanıp Meclis önünde eylem yapmanın politikacılara ‘halk burada ve bize karşı’ duygunu vereceğini ve bunun da daha etkili olacağını söylemektedir: :

“Diyelim ki o kanun çıktı, biz o hakları elde ettik, mutlaka faydası olacaktır ama o kadın gücünden etkilenmeyen erkekler ve kadınlar o kanunu fiilen nasıl

¹⁹ Kadın, Aile ve Çocuktan Sorumlu Devlet Bakanı Nimet Çubukçu’nun, Hürriyet Gazetesi’nde yayınlanan bir haberde yer alan "Kadın örgütleriyle değil, bazı kadınlarla sorunum var" açıklamasının ardından kadın örgütleri ortak bir basın açıklaması yaparak, Bakanı protesto etmişti (<http://www.bianet.org/2006/02/14/74637.htm>).

²⁰ Bu metinde kullanılan takma ismi kullanılmıştır.

yaşatacaklar, nasıl uygulanacak o kanunlar? Bir hak elde ediyorsun ama toplumu dönüştürmeden elde ettiğin o haktan kaç kişi yararlanacak, kaç kişi yararlanma cesareti bulacak?”

Ancak, Tülin, hiç bir şey yapmamaktansa hiç değilse e-grup aracılığıyla bir şey yapmanın önemli olduğunu, e-grup olmasa, kadınların birbirlerinden haberdar olamayacaklarını, bu iletişim ağının kolektif bir şey yapmak için bir potansiyel barındırdığını da düşünmektedir. Nuran’a göre, e-grup üzerinden giden aktivizmin başarıya ulaşma nedeni, siber uzamla sınırlı kalmamasıdır:

“Teknoloji ya da sanal âlem, bizim işimizi hızlandıran, daha hızlı müdahil olmamızı sağlayan bir olanak. Maddi kaynak kullanımını konusunda daha tasarruflu davranmamızı sağladı. TCK için eylem hazırlıkları yaptığımızda telefonların başından ayrılmadık. Her kadın telefonla ilişkiye geçti, bir yandan e-gruplarda yazışıyorduk, bir yandan telefonlarla ilişkiye geçiyorduk. Yani eski örgütlenme geleneklerine yenileri ekleyerek daha da güçlendik. Sağdan soldan gelen kadınlarla Meclis’ten ayrılmayıp lobi faaliyeti yaptık...Mesela Nimet Çubukçu’nun protesto metnini telefonla beş kadın birbirimize haber vererek, gece ikiye kadar çalışarak, sabah tekrar başlayıp öğlene metni oluşturup, o saate kadar cep telefonları ve ev telefonları susmayarak ve e-grupta dağıtarak hazırladık. Akşam beşte 56 tane örgüt imzası toplamıştık. Yani e-grup olmasaydı, bu kadar hızlı olamazdık. O zaman beş kadın akşama kadar 56 örgütü arayacaktı tek tek.”

Suna ise bu noktada aktivizmin elektronik ortam üzerinden gitmesinin farklı hiyerarşilere yol açtığına dikkat çekmektedir:

“Sadece e-grup üzerinden yüzde yüz demokratik katılım mümkün değil. Yüz milyonlarca insana bırak İnternet’i, günde bir doların altında, ekmek bulmak sorunken, açlık varken, İnternet’te demokratik katılımdan söz edeceksin. Hayatın sadece bir parçasının bu haberleşme ağı olduğunu unutmamak gerekir. Ben birbirimize dokunabilmekten çok söz ederim, her zaman elle dokunmak değil ama. Ankaralı Feministler’in 8 Mart’ta gündüz gösterilerine katılamamıştım ama gece sokak gösterisine katılmıştım. Orada genç kadınlarla birlikte olmak bana çok iyi gelmişti. Bu ortamda ne kadınların sesini duyuyorum, ne gözlerini görüyorum, ne heyecanlarına ortak oluyorum, o enerjiyi sokakta hissetmek çok önemli...Her birinin yeterli tarafları üzerinden giden iyi bileşimler yaratmalı. Genel olarak elektronik haberleşme olanağının, bu imkanı elinde tutanlar için çok önemli bir şans olduğunu düşünüyorum.”

Suna, e-gruplarda toplanan imzaların ve o imza sahiplerinin görünmemesi ile ilgili düşüncelerini bir örnekle şu şekilde anlatmaktadır:

“Türkan Akyol’un Bakan olduğu dönemlerde onun çok önemli bir danışmanı vardı. Yıllar sonra bir başka vesileyle biraraya geldik, ‘bu bakanı da Türkan Hanım’ı mahvettiğiniz gibi mahvediyor musunuz, faks makinamız sizin yüzünüzden çalışmaz durumdaydı’ dedi. Hakikaten o zaman hatırladım da, böyle eskiden Kızılay’da buluşur kuyruklar oluşturur, faks çekerdik, saatlerce faks makinelerini meşgul ederdik. O insanların hayatında ‘biz buradayız’ diye gösteren, etkileyen bir şeymiş demek ki. Elektronik haberleşmenin böyle bir şeyi yok, bir tika bakıyor.”

E-posta kutularını e-posta bombardımanına tutmanın da bir eylem biçimi olup olamayacağı sorusuna ise Suna şöyle yanıt vermektedir:

“Bürokratların, bakanların, başbakanın inbox’ları [e-posta kutuları] bizimkiler gibi değil, çok nadir doluyor. O kadar iyimser olmamak lazım, onu yapabilecek kadar e-posta gönderebiliyorsak biz bayağı güçlüyüz demektir...Protestolarda e-posta göndermenin hayırlı olduğunu düşünmüyorum. Çünkü o mailbox’ları onlar temizlemiyorlar, sekreterleri, danışmanları falan temizliyorlar, büyük olasılıkla da küfrediyorlar. Yani doğrudan kişiye değen bir şey değil. Yani sen iki üç klasör faks doldurduğun zaman fiziksel olarak görüyor. Biz hala gözüyle düşünen bir yapıya sahibiz...Bizde hala politik düşünme, kafa sayısı ile olduğu için. Hala sokak gösterilerinin önemli olduğunu düşünüyorum. Balkonlardan, pencerelerden, tüllerin arkasından şöyle ya da böyle konu üzerine düşündüklerini, kafa yorduklarını düşünüyorum. Elektronik haberleşmede böyle bir şey yok. Ben elektronik haberleşmeyi kendi aramızda bir şey oluşturmak için daha yararlı görüyorum.”

Suna’nın dikkat çektiği noktalardan biri de genel gündeme ilişkin e-grupta konuşulup tartışılanların “memleketin arkasına söylemiş gibi hissedilmesi”dir: “O zaman memleketin ortasına hiç söylemiyoruz çünkü, orada hiç sesimiz kalmıyor”. Tam bu noktada yeri gelmişken, hararetli bir teknopolitika savunucusu Douglas Kellner’in sınırlı zaman ve kaynakların tamamen siberpolitik alanlara yatırılmasının bazı potansiyel tehlikeleri olduğu uyarısını hatırlamakta fayda var. Tıpkı 1960’larda, yeni sol harekete mensup grupların, yanlış bir kararlar, eylem ve gösterileri anaakım medyanın ilgisini çekmek üzere kurgulamasında olduğu gibi, teknopolitikanın abartılmaması ve enerji ve çabaların bu şekilde ziyan edilmemesi gerekmektedir (2004: 733).

Nazan, tartışmaların, kampanyaların, birtakım tepkilerin e-grup ortamında gelişmesinden rahatsız olduğunu belirtmektedir:

“O gerçek anlamda olması gereken, kadınların sokakta olmasını, eylem yapmasını, bir araya gelip değerek, gözgöze, omuz omuza tepki vermesinin de önünü kesiyor. Çünkü insanlar bir şey yaptım, bir olay karşısında ne oldu, imza kampanyası oldu, imza attım, birileri o imzayı bir yerlere taşıdılar diyor, sanki tepki vermiş gibi oluyor. Gerçek yaşamda çok karşılığının olduğunu, çok da gerçekten işe yaradığını da düşünmüyorum. Birçok insanın bundan haberi de olmuyor. Sonuçta bu mail grubunda kaç kadın var? Ama genelini de sayarsak, bu kadınlar zaten kadın hareketinin şu veya bu şekilde içinde olan insanlar. Bunun dışında kalan kadınların ya da toplumun bundan çok fazla da haberi yok. Bu anlamda biraz kendi kendine boşalmayı da sağlıyor.”

Nazan’ın altını çizdiği “sanki tepki vermiş gibi” olma sorunu, Kellner’in da dikkat çektiği noktalardan biridir: “İnternet demokrasisinin (insanların salt mesajlaşarak ya da belli bilgileri dolaşıma sokarak kendilerini politik olarak yeterince aktif görme yanılışmasına kapıldıkları) kendi içine kapalı bir dünya halini alması tehlikesi mevcuttur” (2004: 722).

Sevgi’ye göre, kampanyaların e-gruplar üzerinden gitmesinin tek sonucu hızdır:

“Sanırım hızın da gerekli ve zararlı olduğu zamanlar değişiyor. Bunu alınması gereken tavır ve yapılması gereken eyleme göre değerlendirmek lazım. Mobilize etmek, hız anlamında çok olumlu. Ama doğu kültüründen mi kaynaklanıyor nedir, illa bir ses, bir bakış, bir dokunma, bir fincan kahve bir bardak çay olmalı ki, canlı

canlı hissetmeliyiz ki yabancılaşmayalım. Bence [e-grup aktivizmi] yabancılaştırıcı. Ama hızlandırıcı da. Ama hız iyi bir şey mi orası da tartışılır.”

Kolaylaştırıcı Kâmuran’a göre, grupta ne zaman ortak ve iyi bir şey yapılırsa, yeni kadınlar yeni çalışmalarla ortaya çıkmaktadır:

“Pınar Selek, Eren Keskin, 8 Mart, Çubukçu, AB hibe programları eleştiri metni, eğitimin özelleştirilmesi. Bunların hepsi son bir iki ayda olan şeyler, arka arkaya. Buna bayılıyorum ben. Müthiş bir enerji ve hareket var. İsteyen kendi bir eylem, imza kampanyası başlatıyor. Mecliste, ‘bu kadınlar yaparsa olur’ diyen bir grup var, belli kadınlardan korkuyorlar. Medeni Kanun görüşmeleri döneminde biz mecliste görüşme yapıyoruz, bir yandan milletvekillerinin bilgisayarlarına, fakslarına protesto metinleri geliyor. TCK görüşmelerinde, Komisyon’da görüşmeler devam ediyor, milletvekilinin cebi kapalı, adam görüşmeden çıkıyor, telefonunu açar açmaz ben arıyorum ve ‘bunu nasıl dersiniz’ diyorum. Adam diyor ki, 10 dakika önce içerde söyledim bunu, tavanda size bakan bir pencere mi var’ diyor. Muhtemelen içerde bekaret konuşuluyordu...Tek tek kadınların güç kazanması, kendi gruplarını oluşturma motivasyonlarının artmasında bu grubun etkisi oluyor. Uluslararası olarak da iyi örgütlendik. Farklı gruplar farklı eylemler yapıyor, bu grup üyesi bir sürü kadın Kadın Kurultayı’nın eylemi diye gidip katılıyor mesela. Pazartesi Dergisi güzellik yarışmasını bastığında bu gruptan birçok kişi katıldı. Amargi’nin konferansında yine aynı şekilde oldu.”

“Doğrudan demokrasinin gerçekleşmesinde bir araç olarak e-gruplar”

Görüşülen kadınlara yöneltilen sorulardan biri de, özellikle gelişmiş ülkelerden kuramcılarının, e-grupların Atina’daki doğrudan demokrasi uygulamalarını yeniden gerçekleştirmeyi sağlayacak bir araç olduğu yönündeki savları konusunda ne düşündükleriydi. Görüşülen kadınlardan Pınar dışında hiçbiri, e-grupların doğrudan demokrasinin gerçekleşmesinde doğrudan bir araç olduğunu düşünmemektedir. E-gruplar, tek başına bir mecra olarak değil, hep doğrudan ya da değil demokrasinin hayata geçebilmesi için yardımcı bir araç olarak düşünülmektedir.

Nuran ise, Antik Yunan’ın demokrasisine değil ama Antik tiyatrolarına benzetiyor e-grupları:

“Antik Yunan’ın Antik tiyatroları gibi, izleyicisi çok, oyuncusu az oyunları gibi. O oyuncular sahneden hiç inmiyorlar. Herkes adına konuşuyorlar. Epik tiyatro gibi, bir gösteri, bir oyun, bir seyircisi olduğunun farkındalar. Tribüne oynamak, bu oyunun içinden konuşmak. Bunu haksızlık gibi görme, aşağılamak için söylemiyorum ama böyle bir şey var. Bilenler, sesi daha yüksek çıkanlar, bir şekilde yazma cesareti olanlar daha çok konuşuyor. O zaman daha hegemonik bir ilişki kuruluyor. Başkaları adına konuşma oluyor. ‘Siz Türkler’ gibi, dilde temsiliyeti kuruyor, dilde ötekileştiriyor. Aslında dil her şeyi ortaya koyuyor.”

Nuran, hâl böyleyken, bir de teknoloji erişiminin bu kadar sınırlı olduğu bir coğrafyada, böyle bir toplumsal yapıda doğrudan katılımdan söz edilemeyeceğini söylemektedir:

“Düşünsene, 90’lı yıllarda bir kadının başına geleni bu kadar çabuk duyamıyorduk ve anında hareket geçemiyorduk. Bu müthiş bir şey. Çok büyük olanaklar sağlıyor. Ama öte yandan kullanabilenler ve kullanamayanlar, bu olanağa sahip olanlarla

olmayanlar arasında, yani bilgiyi dağıtanlarla dağıtılanlar arasında başka türlü bir ilişki kuruluyor.”

Nuran’ın adını koymadan vurgu yaptığı sayısal uçurum sorununun yol açtığı sonuçlar son kertede dahi ortadan kaldırılamayacak gibi görünmektedir. Castells bu durumu şöyle açıklamaktadır:

“Ancak kimin daha erken erişime sahip olduğu, neye eriştiği de önemsiz değil, çünkü televizyonun tersine İnternet tüketicileri aynı zamanda onun üreticileri, içerik yaratıyor ve ağı şekillendiriyorlar. Dolayısıyla toplumların İnternet müessesine farklı tarihlerde erişmelerinin, dünya iletişim ve kültürünün gelecekteki şekillenmesi üzerinde uzun süreli etkileri olacaktır” (2005: 471).

Suna da örneğin Türkiye’deki dil probleminin teknolojik olanaklara erişimi de aşan bir sorun olduğunun altını çizmektedir:

“Ama dil problemi diye bir şey var. Türkiye’de, geçenlerde Başbakan açıkladı, 46 etnik grup yaşıyor, herkes Türkçe konuşuyor varsayıyoruz ama bakalım ne kadar kadın elektronik ortamda, ekranda dijital olarak kendini ifade etme şansına sahip. Okuryazarlık oranının çok düşük olduğu bölgelerde, kadınlar İnternet’e her an erişse ne olacak? Ellerin altında yirmidört saat İnternet olsa, bilgiler akıyo olsa yani trene bakar gibi bakacağız.”

Songül e-grupların demokrasiye katkısı konusundaki düşüncelerini şöyle açıklamaktadır:

“Ben burada oturduğum yerden Amerika’daki savaş karşıtı Pembeli Kadınlar’ın imza kampanyasına destek verebiliyorum, bu tür etkileme mekanizmalarına ben de dahil olmuş oluyorum. Türkiye’de siyaset karizmatik kişiler üzerinden yürüdüğü için, ben yine de e-grupların dolaylı tartışma ortamları yarattığını, baskı yaratarak, hani bunu doğrudan kabul ediyorsan doğrudan ama, yani karar alma mekanizmalarından çok, karar alma mekanizmalarındaki kişileri etkileyebilecek hareketler oluşturabilir. Beş yıldan beş yıla oy vermektan oluşan bir demokratik ortama göre, bu daha etkileyici, her gün gazetelerin verdiği evet hayır anketlerinin etkili olduğunu düşünüyorum...5 milyon kişi İnternet kullanıyorsa, onun doğrudan ya da katılımcı demokrasiye katkıda bulunacak bir faktör olduğunu düşünüyorum.”

Arzu, e-gruplar üzerinden giden imza kampanyalarında hız nedeniyle yanlış kararlar verilebildiğini, bu tür kararların müzakere edere alınması gerektiğini hatırlatıyor. Ona göre, toplantılar organize etmek yorucu olsa da, “gece evinde, kimse yokken, sessiz sakin, oturup bilgisayarda yazmak kadar kolay olmasa da” yüzyüze tartışmalardan vazgeçilmemeli. Neşe, özellikle kadına söz hakkı vermeyen ‘Eski Yunan’daki doğrudan demokrasi’ kavramını eleştirerek, bilgisayar dolayımı demokrasi veya siberpolitika olanaklarını şu şekilde değerlendirmektedir:

“Demokrasi mi? O ne demek? Hele de Eski Yunan’da... Elbette bu konu başka bir tartışmanın konusu...Örneğin ben [e-grupta] gerçek düşüncelerimi söylemiyorum. Kaç kez gerçek düşüncemi söyleyemediğim için klavye başında saçlarımı yoldum. İçimizde kaç kadın korkmadan yazabiliyor. Gerici, anti-demokrat, anti-feminist vs. sayılmaktan korktukları için yazmıyor, izliyorlar yalnızca. (Özel mailleşmelerden bunun böyle olduğunu biliyorum. Sen haklısın ama katıldığımızı yazamıyoruz diyorlar.) Dolayısıyla doğrudan demokrasiyi sağlayacağına dair umudum yok.”

Sonuç

Kadın katılımcılarla yapılan görüşme sonuçlarından anlaşıldığı üzere, Kadın Kurultayı e-grubu üyelerinin her biri, bu e-grubu durdukları yer, politik kimlikleri, grupla kurdukları ilişki vb. etkenler nedeniyle farklı görmekte, farklı tanımlamaktadırlar. Tüm eksiklik ve handikaplarına rağmen, şu an etkin biçimde çalışan birçok e-grupla karşılaştırıldığında Kadın Kurultayı, sonuç alıcı tartışmaların yürütüldüğü, Türkiye kadın hareketi için oldukça önemli bir mecradır. İnternet yaygınlaştıkça ve İnternet okur yazarı sayısı arttıkça, grupta bu eksiklikler nedeniyle yaşanan kimi sorunların da azalacağına inanılmaktadır. Metin içerisinde çeşitli kereler anılan, Kadın Kurultayı e-grubu üzerinde yapılan kampanya, tartışma, metin hazırlığı vb. ile elde edilen çeşitli kazanımlarda elbette ki hız, yaygınlık ve bilgi paylaşımı noktasında e-grubun doğrudan etkisi oldukça yüksektir. Ancak, elde edilen başarıların tek başına e-gruba atfedilemeyeceği, bu e-grubun arkasında örgütlü ve etkin bir kadın hareketi bulunduğu açıktır. Dolayısıyla “aktivizmin e-gruplar üzerinden sürdüğü” savı bir tehlike arz etmekle birlikte çok geçerli görünmemekte, e-grupların doğrudan demokrasinin yeniden sağlanmasında bir araç olabileceği savı ise şu an için çok gerçekçi görünmemektedir. Dünyada, sayısal uçurumun hatta ondan daha önemlisi, yoksulluğun ve eğitim yetersizliğinin bu kadar önemli bir sorun olduğu günümüzde, e-grupların doğrudan demokrasinin gerçekleşmesinde bir araç olarak kullanılabilmesi beyaz, Batılı, orta sınıf, genç ya da orta yaşlı iyi eğitilmiş erkekler için geçerli görünmektedir. Ticarileşme, tekelleşme, gözetlenme ve sayısal uçurum gibi bir dizi olumsuzluğu göz önünde bulundurduğumuzda, İnternet’i tek başına bir demokratikleştirici unsur olarak ele almak pek doğru olmamakla birlikte, genel bir demokratikleşme sürecinde anlamlı bir demokratikleşme potansiyeli barındırdığı göz edilemez. Çünkü günümüzde “bilgisayar veri tabanları ve web siteleri temel bilgi kaynakları haline almış ve yeni teknolojiler bilgi arama ve araştırma faaliyetlerini inanılmaz derecede kolaylaştırmıştır. Burada işin asıl püf noktası, demokrasinin bilgi ve katılım gerektirmesi ve yurttaşların, gereğince bilgilendirilmezlerse, tartışmalara akıllıca katılmalarının mümkün olmayacağıdır” (Kellner 2004: 722-723).

Öte yandan, mesajın bir merkezden birçok alıcıya gönderildiği, merkezî ve devlet ve büyük medya tekelleri tarafından sürekli kontrol edilen görsel-işitsel medya ile karşılaştırıldığında, çok sayıda kişiyle çok sayıda kişi arasındaki iletişimi olanaklı kılan bilgisayar dolayımı iletişimi oldukça adem-i merkezidir. İnternet çağında, bir bilgisayara, modeme ve İnternet servisine erişimi olan herkes tartışmalara katılabilmektedir. Böylece görsel-işitsel medya çağında, demokratik diyalogun dışında bırakılmış çok sayıda birey ve grup yeniden güç kazanmıştır. Sonuç olarak, siber uzamın yeni kamusal alanlarında yeni bir teknopolitika yeşerebilir ve kamusal tartışmanın yerine geçmeksizin onu tamamlayan bir unsur haline gelebilir (Kellner 2004: 722). Kellner’ın anımsattığı üzere, yeni iletişim teknolojileri hem sıradan yuttaşların hem de aktivistlerin politik aktörler ve iletişimciler haline gelmelerini, bilgi üretmelerini ve yaymalarını ve tartışma ve mücadelelere katılmalarını sağlayarak, Gramsci’nin herkesin politik bir aktör olabileceği yönündeki hükmünün gerçekleşmesine katkıda bulunmaktadır (730). Ayrıca, büyük sermaye grupları ve devlet tarafından yoğun biçimde kullanılan yeni iletişim teknolojileri ve bu teknoloji aracılığıyla oluşan siberdemokrasi alanı, tıpkı diğer alanlar gibi bir mücadele alanıdır. Politik ve kültürel mücadelelerde taraf olmak isteyen muhalif grupların, aktivistlerin ve entelektüellerin yeni teknolojileri gündem dışı tutma gibi bir lüksleri yoktur. Dikkat edilmesi gereken, yukarıda pek çok kez vurgulandığı gibi, yeni iletişim teknolojilerini, mevcut politik mücadelenin yerine

geçmesine izin vermeden, bu mücadeleye katkı sağlayacak bir destek mekanizması olarak kullanabilmektir.

KAYNAKLAR

- 1) BİA Haber Merkezi (7.4.2006). “Diyarbakır’da 10 Ölüm Var; Hâlâ İşlem Yok”. <http://www.bianet.org/2006/04/07/77356.htm>
- 2) Binark, M. (2005a). “Kimlik(lenme), Dipnotsuz İletişim ve Etnik Laflama Odaları”. *İnternet, Toplum, Kültür*. Mutlu Binark ve Barış Kılıçbay (der.) içinde. Epos: Ankara. s.118-136.
- 3) Binark, M. (2005b). “İnternet’i ve/ya Bilgisayar Dolayımı İletişim Ortamını İncelemek İsteyen Bir Araştırmacının Soruları ve Sorunları”. *İnternet, Toplum, Kültür*. Mutlu Binark ve Barış Kılıçbay (der.) içinde. Epos: Ankara. s. 177-190.
- 4) Binark, M. (2001). “Çalışma Yaşamında Bilgisayarların Toplumsal Cinsiyete Bağlı Kullanımı ve Cinsiyetçiliğin İşlemesi: Emeği İkincilleştirilen Kadınlar ve Cinsiyet Kör Seçkin Kadınlar”. *İletişim Yaz/Kadın Çalışmaları*. s.163-212.
- 5) Binark, M. (1999). “Enformasyon Teknolojilerinin Toplumsal Cinsiyete Bağlı Kullanımı: Japonya ve Türkiye Örneği. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi S.B.E.
- 6) Bowker, N. (2005). “An Extension of Real Life?: Understanding the Experiences of Two Female Chatroom Users” *Lost and Found in Virtual Reality: Women and Information Technology* içinde, Der: Hannakaisa Isomaki ve Anneli Pohjola. University of Lapland. Rovaniemi, Finland.
- 7) Castells, M. (2005). *Manuel Castells –Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Birinci Cilt: Ağ Toplumunun Yükselişi*. Çev.: Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- 8) Castells, M. (2006). *Manuel Castells –Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür İkinci Cilt: Kimliğin Gücü*. Çev.: Ebru Kılıç. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- 9) Castells, M. ve Ince, M. (2006). *Manuel Castells’le Söyleşiler*. Çev., Ebru Kılıç. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- 10) Durukan, A. (2006a). “Eren Keskin 301’den Hapis Yatacak”. <http://www.bianet.org/2006/03/20/76172.htm>.
- 11) Durukan, A. (2006b). “Çubukçu, Kadın Örgütlerini Şikayet Etti”. <http://www.bianet.org/2006/02/14/74637.htm>.
- 12) Durukan, A. (2006c). “Kadın Kurultayı’na Güzelleme...Ne Kadınlar Sevdim, Vardılar”, *Amargi*, Güz 2006, sayı: 2, s. 92.
- 13) Ferris, S. P. (1996). “Women On-Line: Cultural and Relational Aspects of Women’s Communication in On-Line Discussion Groups”. *Interpersonal Computing and Technology*. Volume 4, Number 3-4. Georgetown University. s. 29-40.
- 14) Göker, G. (2004). “Kadınlar ve Erkekler Chat’te”. *Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Dergisi (Kilad)*, sayı: 5, Bahar 2004, s. 43-65.
- 15) Gözke, Ö. (2002). “Altaylı: Tacizde Bulunmazsam Namerdim”, <http://www.bianet.org/2002/04/20/haber9375.htm>.
- 16) Irigaray, L. (2006). *Ben Sen Biz: Farklılık Kültürüne Doğru*. Çev: Sabri Büyükdüvenci ve Nilgün Tatal. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- 17) Kellner, D. (2004). “Tabandan Küreselleşme: Radikal Demokratik Bir Teknopolitikaya Doğru” çev: Tülin Kurtarıcı, *Kamusal Alan* içinde, Hil Yayın, İstanbul, s.715-735.
- 18) Kılıçbay, B. (2005). “Bir Teknoloji Söyleminden Parçalar: Enformasyon ve İletişim Teknolojileri Kuramlarına Tarihsel Bakış”. *İnternet, Toplum, Kültür* içinde, Der: Mutlu Binark, Barış Kılıçbay. Epos, Ankara. s.15-31.
- 19) Kibby, M. D. (2005). “Email Forwardables: Folklore In The Age of The Internet”. *New Media & Society*. Vol 7(6): 770-790.
- 20) Mazlum-Der Diyarbakır Şubesi (2006). 28-31 Mart 2006 Tarihlerinde Diyarbakır’da Yaşanan Şiddet Olaylarını Araştırma-İnceleme Raporu, <http://www.mazlumder.org/ana.php?konu=rapor&id=1051&lang=tr>
- 21) Ong, W. J. (1995). *Sözlü ve Yazılı Kültür*. Çev., Sema Postacıoğlu Banon. İstanbul: Metis Yayınları.
- 22) Papacharissi, Z. (2004). “Democracy Online: Civility, Politeness, and the Democratic Potencial of Online Political Discussions Groups”. *New Media and Society*. Vol6(2): 259-283.
- 23) Shiner; L. (2004). *Sanatın İcadı: Bir Kültür Tarihi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- 24) Sørensen, A. S. (2001). “Approaches to the Internet and the Genre of Chatting”. *Cyborgs and Cyberspace Working Paper*. University of Southern Denmark.
- 25) Subaşı, N. (2005). “İnternet ve Sanal Cemaat Tartışmaları”. *İnternet, Toplum, Kültür*. Mutlu Binark ve Barış Kılıçbay (der.) içinde. Ankara: Epos. s. 106-117.
- 26) Sutton, J. ve Pollock, S. (2000). “Online Activism for Women’s Rights”. *Cyberpsychology and Behaviour*. Volume 3, Number 6.
- 27) Tambini, D. (1999). “New Media and Democracy The Civic Networking Movement”. *New Media and Sociology*. Vol1(3): 305-329.

- 28) Timisi, N. (2005). "Sanallığın Gerçekliği: İnternetin Kimlik ve Topluluk Alanlarına Giriş". *İnternet, Toplum, Kültür* içinde, Der: Mutlu Binark, Barış Kılıçbay. Epos, Ankara. s.89-105.
- 29) Timisi, N. (2003). *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*. Ankara: Dost.
- 30) Tübitak Bilten (2000). *Bilgi Teknolojileri Yaygınlık ve Kullanım Araştırması*. Ankara.
- 31) Üstün, İlknur (2007). "Muktedir Olmak, İktidar Olmak Devlet Sivil Toplum İlişkisi", *Amargi*, Bahar 2007, sayı:4, s.24-25.

İNTERNET, KATILIMCI DEMOKRASİ VE YURTTAŞLIK HAKLARI

Erdal Dağtas*

Anadolu Üniversitesi

İletişim Bilimleri Fakültesi Basın ve Yayın Bölümü

edagtas@anadolu.edu.tr

ÖZET

Yeni medya-siyaset ilişkisi çerçevesinde yurttaşlık haklarının gelişimi ve katılımcı demokrasinin savunulmasında kendisine önemli bir misyon yüklenen *İnternet*'in rolünün tartışmaya açılması bu çalışmanın sorunsalını oluşturmuştur. Çalışmada, düşünürlerin sivil toplum, kamusal alan ve enformasyon toplumu üzerine yürüttükleri tartışmalar katılımcı demokrasi bağlamında izlenerek, İnternet ve yurttaşlık hakları arasındaki ilişki ele alınmıştır. Yeni medya olarak İnternet'in, katılımcı demokrasiyi güçlendirme ve yurttaşların haklarını savunma açısından ne tür katkıları bulunmaktadır? Yoksa İnternet de tıpkı, geleneksel iletişim araçlarında gözlemlendiği gibi sahiplik yapısına ilişkin ekonomi politik dinamikler neticesinde kendinden menkul bir demokrasi anlayışını ve egemen tüketim kültürü ideolojisini yeniden üreten bir araç olma yolunda mıdır? türünden sorulara çalışma boyunca yanıtlar aranmıştır. İnternet'in kullanım amacına bağlı olarak siyasallaşma açısından farklılıklar gösterdiği ileri sürülebilir. Bu yüzden, İnternet'in kamusal etkileşim ve örgütlülük çerçevesinde özgürleştirici ve demokrasi kültürünün gelişimine sağladığı katkılara mesafeyle yaklaşmak, bu aracın fetişleştirilmemesini ve İnternet'in kimlerin ellerinde yoğunlaştığı sonucunu düşünmemiz açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: İnternet, katılımcı demokrasi, yurttaşlık hakları, elektronik demokrasi, ekonomi politik yaklaşım

ABSTRACT

The essential problem of this study is to set a discussion on the role of *Internet* which has adopted an important mission of the development of citizenship rights and the defence of participatory democracy within the terms of new media-politics relationship. In this study, the relation between Internet and citizenship rights is dealt with by following the discussions which philosophers has had on civil society, public sphere and information society in the context of participatory democracy. What kind of contributions does Internet, as a new media, have to consolidate participatory democracy and to defend rights of citizens? Or, is Internet on the way of becoming a medium which reproduces its own understanding of democracy and dominant ideology of consumer culture as a result of political economy dynamics related to structure of ownership like in the case of traditional mass media? These kind of questions are tried to be answered in the course of this study. It can be proposed that Internet shows differences of politicizing according to the aim of its usage. Therefore, it is important to keep the distance to freeing of Internet on the basis of public space and organization and to contributions of it to the culture of democracy in terms of its fetishism and consideration of who intensively uses it.

1. GİRİŞ

Yurttaşlık, bir toplumun temelini teşkil eden kurumların, değerlerin ve kavramların odağında

* Yard. Doç. Dr.

yer alan, bir anlamda demokrasinin olmazsa olmaz (*sine qua non*) niteliğindeki bir unsurdur. Eski Yunan'dan günümüze yurttaşlık kavramı, tarihsel süreçte değişik anlamlar kazanmıştır. Özellikle on dokuzuncu yüzyıla egemen olan iki büyük iktisadi ve siyasal düşünce akımı-*liberal* ve *Marksist* dünya görüşleri- ve onların yirminci yüzyıl sonundaki en yeni ifadelerinin (*Yeni Sağ* ve *Yeni Sol*) yurttaşlık kavramına yaklaşımlarında farklılıklar gözlemlenmektedir.

Yeni medya-siyaset ilişkisi ekseninde yurttaşlık haklarının gelişiminde ve bu hakların siyasal iktidarlara karşı savunulmasında kendisine önemli bir değer atfedilen *İnternet*'in rolünün tartışmaya açılması bakımından bu çalışma belli bir önem taşımaktadır. Bu çalışmada düşünürlerin sivil toplum, kamusal alan ve enformasyon toplumu üzerine tartışmaları izlenerek, İnternet ve yurttaşlık haklarının gelişmesi arasındaki ilişki ele alınmıştır. Ayrıca, "ağ devleti" ve "elektronik demokratikleşme" kavramları tartışılarak, bu kavramlara yöneltilen eleştiriler değerlendirilmiştir.

Bu anlamda çalışmada şu sorulara yanıtlar aranmaya çalışılmıştır: Yeni medya olarak İnternet'in, katılımcı demokrasiyi güçlendirme ve yurttaşların haklarını savunma açısından ne tür katkıları bulunmaktadır? Yoksa İnternet de tıpkı, geleneksel iletişim araçlarında gözlemlendiği gibi sahiplik yapısına ilişkin ekonomi politik dinamikler neticesinde kendinden menkul bir demokrasi anlayışını ve egemen tüketim kültürü ideolojisini yeniden üreten bir araç olma yolunda mıdır?

2. ESKİ YUNAN'DAN GÜNÜMÜZE YURTTAŞLIK KAVRAMINA TARİHSEL BİR BAKIŞ

"Yurttaşlık" kavramının ilk izlerine, Eski Yunan'da rastlanılmaktadır. Eski Yunan'da, aktif katılıma ve herkesin sırayla yöneten ve yönetilen olmasına önem verilmiştir.¹ Yurttaşların, kendilerini kentin genel sorunlarına adanmaları beklenmiştir. Politika, bireysel çıkarları ya da gereksinimleri gözetmeye yönelik önemsiz bir iş değildi. İyi bir yurttaş, bir bütün olarak cumhuriyetin gereksinimlerine yönelmek için kişisel kaygıları aşan kişiydi (Phillips, 1995: 38). Bununla birlikte, Atina demokrasisi doğrudan demokrasi modelini öncelese de, kadınların ve kölelerin kamusal alandaki temsiliyetlerini ihmal etmesi açısından sonuçta seçkin bir demokrasi modelini öngörmekteydi. Yurttaşın eski Yunan'daki bu konumu, sonraki dönemlerde Jean Jacques Rousseau ve diğer siyasal düşünürlerin kavramsallaştırmalarında da etkisini göstermiştir (Savran, 1987: 65).

Fransız Devrimi'nin Rousseau düşüncesinin hayli etkili olduğu Jakoben döneminde, din, zümre, aile ve bölge gibi alternatif kimliklere karşı her Fransız'ın yurttaşlığı hâkim kimlik olarak yerleştirme gayretleri söz konusu olmuştur. Yurttaşlığın yaygınlık kazandığı ölçüde erdemli davranışın temel güdüsü sayılan dinsel inanç ve ailevi sadakat arkaplana itilmiştir. Dolayısıyla, Jakoben ideolojide yurttaşlık, herkesin topluluğa hizmetle yükümlü olduğu evrensel bir görev haline gelmiştir (Walzer, 1989: 211-212). Yurttaşlık görevinin tam anlamıyla yerine getirilmesi için Jakobenler yurttaşlara özgür, özerk ve karar alıcı özellikler de atfetmişlerdir. Bu anlamda, Fransız Devrimi'nin ürünü olan yurttaş, kent devletinin yurttaşına göre daha aktif konuma sahip olmuştur (Sarıbay, 1991: 18).

Bir başka deyişle, çağdaş demokrasilerin yurttaş tipinin atası Fransız Devrimi'nde doğmuştur denilebilir. Bu anlamda, eski Yunan'ın kent-devletinden başlayıp günümüze kadar geçen sürede, "yurttaş" kavramıyla kastedilen iki farklı anlayışın etkili olduğundan söz edebiliriz: "Bunlardan ilki yurttaşlığı bir görev, bir sorumluluk, gururla kabul edilmiş bir yük olarak

¹ Atina yurttaşları devletin önemli meselelerini tartışmak ve karara bağlamak için bağımsız meclislerinde yılda en az kırk kez toplanırdı. Oylama ve rastgele seçim bileşimiyle, aralarından politika önerilerini formüle etmek üzere, beş yüz kişiden oluşan, daha kolay idare edilebilir bir konsey seçilirdi. Rotasyon ilkesine bağlı olarak, bu konseyin üyeleri elli kişilik bir komitede görev yaparlardı; bu komiteye başkanlık eden her kişi yalnızca bir gün görevde bulunurdu (Held, 1987: 23).

tanımlamaktadır. İkincisi ise, yurttaşlığı bir statü, bir yetki, bir hak veya pasif şekilde kullanılan haklar dizgesi olarak görmektedir. Birinci anlayışta, yurttaşlık hayatın çekirdeğini oluşturmakta; ikincisinde ise hayatın dışsal çerçevesi olarak belirlemektedir (Walzer, 1989: 216).

Reel yaşamda ne denli başarılı olduğu tartışmalı olsa da, hiç şüphesiz günümüz demokrasileri yukarıda sözü edilen birinci tür yurttaşlık anlayışını esas almaktadır. Bununla birlikte, yaygın olarak kabul edilen tanım, yurttaşlığın “bir topluluğa katılma veya ona üye olma” şeklinde yapılandırılır. Burada tanım itibarıyla yurttaşlık, sadece bir topluluk içinde işlev kazanan ve ancak bu sayede belirli haklara ve görevlere sahip olmayı içeren bir statüden ibarettir. Bu nedenle, yurttaşlığın “aktif” ve “katılımcı” boyutu adeta ortadan kalkmış görünmektedir. Dolayısıyla, yurttaşlığın aktif ve katılımcı boyutlarını dikkate alan bir tanımlama, öncelikle bu boyutları teşvik eden *katılımcı demokrasiyi* ön gerektirmektedir.

3. LİBERAL DÜŞÜNCEDE “YURTTAŞLIK” KAVRAMI

Liberal düşüncenin yurttaşlık anlayışının arkaplanında “birey” ve onun yaşamına ilişkin belli bir değerlendirme bulunmaktadır. Liberalizm, devlet-toplum-birey ilişkisinde vurguyu özünde bir rasyonel “homo oeconomicus” a indirgediği birey lehine yapmaktadır. Liberalizmin dayandığı temel unsur yurttaş değil, “iktisadi insan”dır. Dolayısıyla, söz konusu *homo oeconomicus*’un on dokuzuncu yüzyıl bağlamındaki karşılığı olan “burjuva erkeğin”, oy verme hakkının tanınmasıyla ifade bulan yurttaşlık statüsüne kavuşturulması, liberal-ekonomistik anlayışla bütünüyle tutarlıdır (Üstel, 1997: 127).

Liberal bireycilik, bireye yalnızca ahlaki bir öncelik tanımakla kalmaz, aynı zamanda söz konusu bireyi, çeşitli niteliklerle (çalışkan, özerk, çıkarının bilincinde vb.) donatarak normalleştirmektedir (Üstel, 1997: 130). Bu normalleştirme sürecinde liberal bireycilik, “siyasi olanı hukuki olana indirgeme, çoğu siyasi konuyu haklar, adalet, yükümlülük ve sorumluluk gibi hukuki kategorilere sıkıştırıp geri kalan sorunlara araçsal bir yaklaşımla birey ve yığınların kendi ‘çıkar’ ya da ‘ilkeler’ini rasyonel bir biçimde gözetmek için yargı kuralları içinde birbiriyle rekabet ettiği çalışmalar gözüyle bakma eğilimindedir” (Connolly, 1995: 104).

Liberal bireyciliğin “yurttaşlık” anlayışı, Vahe Georges Kateb’in de ileri sürdüğü gibi, “çeşitli düzeyden anayasa ihlallerine ve kanunsuzluklar ile usulsüzlüklere karşı uyarılarda bulunmak için, gevşek bir biçimde ve geçici olarak biraraya gelen bireylerin epizodik yurttaşlığıdır” (aktaran Connolly, 1995: 116). Epizodik yurttaşlığın ardında “kamu yararı”nın gerçekleştirilmesi değil, ancak kişisel çıkarların tatmini bulunmaktadır. Liberal düşünce, yurttaşlığı her kişinin kendisi için iyi olanı (çıkarını) oluşturabilme, gözden geçirebilme ve rasyonel olarak uygulayabilme kapasitesi olarak tanımlarken, siyasal faaliyeti de özelleştirmektedir (Mouffe, 1993: 48). Siyasal faaliyetin özelleştirilmesi, liberal devletin tüm yurttaşlara “sözde” eşit mesafede davranma tutumuyla tutarlılık içindedir. Anne Phillips’in (1995: 27) anlatımıyla, “tam gelişmiş liberal devlet doğuma, mevkiye, eğitime, işe (ve yüzyılımızda ırka ve cinsiyete) dayalı ayrımları ortadan kaldırmaktadır. Ancak bunu, yalnızca politikayla alakasız olduğunu ilan etme anlamında dile getirmektedir.” Dolayısıyla yalnızca siyasal alan değil, aynı zamanda kamusal alan da formel “eşit temsil”in toplumdaki her türden eşitsizlikleri kamufle ettiği alanlar haline gelmektedir (Üstel, 1997: 131).

Polis devletinden refah devletine uzanan süreçte liberal devlet, siyasal ve ekonomik yaşama müdahalesini arttırırken söz konusu “eşit mesafe” anlayışını korumuş, refah devleti hakları “evrensel yurttaşlık” ekseninde bölüştürülmüştür. Bu süreçte refah devleti, sivil toplumu

bir anlamda vesayeti altına almıştır. Ancak 1980'lerden bu yana, Avrupa'nın birçok ülkesinde refah devletinin içine düştüğü kriz, aynı zamanda yurttaşlık anlayışına ilişkin de yeni söylem ve tutumların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu gelişmede, diğer etkenlerin yanı sıra “sivil” ve “politik” haklar ile “sosyal” haklar arasındaki niteliksel farklılık özellikle belirleyici olmuştur (Üstel, 1997: 131). Bu niteliksel ayrışmanın temelinde, yurttaşın talep ettiği ya da sahip olduğu sivil ve politik haklar ile sosyal hakların devlet-yurttaş ilişkisini iki farklı yönde etkilemesi bulunmaktadır. Sivil ve siyasal haklar, devlet karşısında bireysel özgürlüklerin savunulmasına imkân tanırken, sosyal haklar tam tersine yalnızca devletin yurttaşlarla daha fazla ilgilenmesini, dolayısıyla bir yandan daha fazla müdahalesini, diğer yandan da bu hakların hayata geçirilmesine yönelik bir dizi kurumsal düzenlemeyi doğrudan üstlenmesini zorunlu kılmaktadır (Fraser ve Gordon, 1994: 90).

Nitekim, 1980'li yıllarda kimi Batı ülkelerinde iktidara gelen Yeni Sağ hükümetlerin ilk icraatlarından biri, refah devletinin “sosyal yurttaşlık” anlayışını gözden geçirmek olmuştur. Yeni Sağ'ın “aktif yurttaşlık” olarak ifade edilen yeni yaklaşımının ardında, asgari devletçi sivil toplum anlayışına yönelik değerlendirmesi bulunmaktadır (Üstel, 1997: 131). Yeni Sağ, refah devletine karşı sürdürdüğü mücadele içinde onun “müşteri tipi” ilişkilere dayalı yurttaşlık anlayışına karşı “aktif yurttaşlık” kavramını geliştirmiştir.

Aktif yurttaşlık anlayışı, Yeni Sağ ideoloji içindeki bir paradokstan kaynaklanmaktadır. Bu anlayış ise, 1980'li yıllar boyunca *Thatcherizm*'in bir yandan ekonomik alanda vahşi bir özelleştirmeye giderken, diğer yandan siyasal alanda merkezileşmeye yönelmesiyle bütünüyle tutarlıdır.² *Thatcherizm*, yurttaşı öz çıkarının son kertede bilincinde bir *homo oeconomicus*'a indirgeyerek depolitize ederken, aynı zamanda refah devletinin, sosyal yurttaşlık anlayışına karşı geliştirdiği aktif yurttaşlık kavramından yararlanmaya çalışmıştır (Fraser ve Gordon, 1994: 90-91).

4. MARKSİST YAKLAŞIMDA “YURTTAŞLIK” KAVRAMI

Marksist ideoloji, özellikle Karl Marx'ta ortaya çıktığı biçimiyle sivil toplumun yalnızca devletten ayrı bir alan oluşturmakla kalmayıp, aynı zamanda da devlete “karşı” olduğu görüşündedir. Marksizme göre, burjuva toplumunun bir özelliği olan bu ayırım, yabancılaşmanın da kaynağıdır. Sivil toplum ve devlet arasındaki kesin ayırım, aynı zamanda insan ve yurttaş arasına konulan ayırımı da doğurmaktadır. Bir başka deyişle, burjuva düzeninde birey, kamu yaşamı ile özel yaşamı arasında, yurttaş ile burjuva yaşamı arasında bölünmüştür. Dolayısıyla liberalizmin siyasal yanılması, gerçek yaşamda kamu alanları ile özel alanlar arasındaki ayırımı korurken, siyasal yaşam onları yeniden birleştirmektedir. Böylece Marx, burjuva devletini bir anlamda sivil toplumun resmi ifadesi olarak görmektedir (Camilleri ve Falk, 1992: 23).

Marksist yaklaşıma göre, Marx'ın radikal dönüşümle; bir yandan devlet-sivil toplum ayırımını, diğer yandan da burjuva toplumunun bir özelliği olmakla eleştirdiği insan-yurttaş ayırımını ortadan kaldıracığı düşünülmektedir. Devlet-sivil toplum arasında bir ayırım gözetmeyen Marksizmin kamusal alana ilişkin yaklaşımı da doğal olarak düalitenin reddi üzerine kurulmuştur. Marx, liberal felsefenin hayati dayanakları olarak gördüğü kamusal ile özel, yurttaş ile burjuva, devlet ile sivil toplum arasındaki ayırımı, diğer bir ifadeyle düalite üzerine kurulmuş bir yaşam biçimine karşı çıkmaktaydı (Phillips, 1995: 27). Dolayısıyla ister Marx'ta

² Sosyal yurttaşlıktan yararlanan kişilerin aslında “sadaka” değil, ancak haklardan, diğer bir anlatımla tam üyelik statüsüyle donatılmış yurttaşların tümüne yönelik bir kurumlar ve hizmetler sisteminden (devlet okulları, sağlık sigortaları, parklar vb.) yararlanmalarına karşılık, Yeni Sağ öncelikle devleti bir dizi taahhütten kurtarmakla kalmamakta, aynı zamanda da kimi yurttaşları diğerlerine karşı Hristiyan değerler temelinde sorumlu kılmaktadır.

yer aldığı biçimiyle olsun, ister daha sonraları Antonio Gramsci'nin yaptığı gibi, devletin ideolojik ve politik işlevinin gerçekleşme yeri olarak tanımlansın, sol gelenek uzun süre sivil toplum ve bağımsız yurttaş inisiyatiflerine kuşkuyla bakmıştır.³ Dahası, Sovyet tipi sistemlerin önemli bir bölümü sivil toplumu, “kristalize olmuş devlet yapıları içinde massederek yok etme” yöntemini benimsemişlerdir (Keane, 1993: 11).

Bununla birlikte, 1970'li yıllardan başlayarak Yeni Sol tarafından geliştirilen “katılımcı sivil toplum” modeli, yurttaşlık kavramına ilişkin farklı bir düşünsel çerçeve geliştirmiştir. Sivil toplum-kamusal alan-yurttaşlık denkleminin Yeni Sol içinde itibar kazanmasının nedenlerinden biri, Orta ve Doğu Avrupa'daki demokratikleşme çabalarının, 1990'lı yıllarla birlikte demokrasinin doğası ve özgürleştirici potansiyeline ilişkin önemli soruları gündeme getirmesidir.

Barbara Einhorn, Mary Kaldor ve Zdenek Kavan, *Citizenship and Democratic Control in Contemporary Europe* adlı çalışmalarında (1996: 4), demokrasinin iki alternatif anlayış çerçevesinde ele alınabileceğini öne sürmektedir. Demokrasi, bir yandan sivil ve siyasal başta olmak üzere bir dizi biçimsel hak ve iktidar için “yasal rekabeti” güvence altına alan ve aynı zamanda da bu iktidarın kullanımını sınırlayan bir sistem olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda yurttaş, sunulan bir dizi seçenek arasından özgürce seçebilen bir tüketicidir. Bunun dışında, siyasal toplumun karar alma sürecine katılımı son derece sınırlıdır. Alternatif görüş ise, tüm bireylerin kendi yaşamlarının denetimine sahip olma yolunda söz sahibi olmalı, dolayısıyla da yaşamlarını doğrudan etkileyen kamu politikalarının oluşturulmasında etkili kılınmalıdır. Söz konusu demokrasi anlayışı ise, biraz da garip bir rastlantı sonucu “aktif yurttaşlık” anlayışı üzerinde odaklaşmıştır.

Yukarıda *Thatcherizm* özelinde değindiğimiz “aktif yurttaşlık” anlayışından, bir başka deyişle “Hıristiyanca değerler” bağlamında depolitize edilen yurttaşlık anlayışından tümüyle farklı bir yaklaşımın ifadesi olan Yeni Sol'un “aktif yurttaşlığı”, “sivil toplum ve kamusal alanda özgür müzakere ve eylemle beslenen bir yurttaş profilini gerektirmektedir” (Einhorn vd., 1996: 4).

5. KATILIMCI DEMOKRASİ ÇERÇEVESİNDE SİYASETTE YENİ ARAYIŞLAR VE YENİ MEDYANIN KONUMU

Yeni toplumsal hareketler, sağladıkları veya zorladıkları katılım olanaklarıyla, yurttaşlık haklarını genişleten dalgalardır. Toplumsal hareketler, toplumun “hasta” olarak nitelendirilen bir ögesine (bir değere, norma, otorite ilişkisine veya toplumun bütününe) yönelik kültürel bir sorgulamayı içermektedir. Alain Touraine'nin belirttiği gibi, “bu sorgulama sonucu toplumsal ilişkilerin yeniden inşa edilmesinin yolları açılabilir” (aktaran Sarıbay, 1993: 14-15).

Yeni toplumsal hareketlerin en belirgin özelliği, devlet iktidarını değil, devletten özerklik kazanmayı istemeleridir. Devlet iktidarı arayışında olmamak, toplumsal hareketlerin olmazsa olmaz koşuludur. İktidar arayışı yerine toplumsal hareketlere yön veren etken ise, adalet duygusunu ve ahlaki gücü toplumsal iktidarın geliştirilmesi yönünde harekete geçiren ve sosyal hareketlilikleri oluşturma gücünü paylaşan bir dinamizmdir (Fuentes ve Frank, 1990: 35). Dolayısıyla, yeni toplumsal hareketler, aslında geniş bir kültürel meydan okuma veya toplumsal başkaldırı şeklinde belirmektedir.

³ Bu durum, sosyalist dinamiklerin yaşatıldığı bazı Latin Amerika ülkelerinde kökten reddedilmekte, dünyanın diğer çevre ülkelerinde ise egemen-bağımlı ilişkisi çerçevesinde susturulmaya çalışılan toplumsal hareketlerin karşı çıkışlarına rastlanılmaktadır.

Toplumsal hareketlerin yaygınlaşması ve yeni/alternatif bir küreselleşme hareketinin anlam kazanmasında özellikle yeni medya önemli bir katkıda bulunmaktadır; çünkü, yayıncılık alanında yaşanan tekelleşme tartışmaları beraberinde geleneksel medyanın yeniden sorgulanmasına yol açmıştır. Geleneksel medyanın örgütlenme şekilleri, ulusal ve uluslararası alanda meydana gelen olaylara ilişkin yapılandırılan haber ve yorumlar, çarpıtılmış ya da dezenformasyona uğratılmış gündem belirlemeler, magazin, sansasyonel ve popüler ağırlıklı haber içerikleri vb. liberal/yaygın/ticari medyaya yönelik alternatif arayışların doğmasına neden olmuştur. Özellikle bu arayışlardan, “kamusal hizmet yayıncılığı” ve “İmmediast (medya karşıtı) hareket” ya da “halka dayalı yayıncılık” daha çok Yeni Sol yaklaşımın açılımlarında filizlenmiştir. Bununla birlikte, yeni medyanın yaşama geçirilmesinde “İnternet yayıncılığı” bir yandan Yeni Sol akımın siyasal ve kültürel dinamiklerinden güç alırken; diğer yandan, ekonomik altyapı ve teknik donanımına erişilebilirlik açısından da Yeni Sağ’ın “serbest pazar ekonomisi” mantığı belirleyici olmuştur. Yeni medya çerçevesinde İnternet yayıncılığı, sözü edilen arayışlar arasında yirmi birinci yüzyılın örnek yayıncılık modeli olarak gösterilmekte ve “doğrudan demokrasi” modeli bağlamında aktif katılıma olanak sağlaması açısından ön plana çıkarılmaktadır. Ancak önemli bazı noktalarda da eleştirilmektedir.

Yeni medya ya da yeni enformasyon teknolojileri; varolan televizyon, radyo gibi geleneksel kitle iletişim araçlarının bilgisayarlarla desteklenmesiyle ortaya çıkan videotext, İnternet, kablolu televizyon, bilgisayar ve diğer sayısal iletişim hizmetlerini veren teknolojiler olarak nitelendirilmektedir (Geray, 1997: 12). Bir noktadan diğerine iletişim sağlaması, asenkronik ve etkileşimsel olması, alıcı ve vericinin yer değiştirebilmeleri ve kitlesizleştirici etkileri yeni medyanın temel özellikleri olarak belirtilmektedir (Geray, 1997: 14). Sözü edilen özelliklerin gelişimi, sermayenin ve giderek de üretimin 1970’li yıllardan itibaren uluslararasılaşarak dünya pazarına yönelmesiyle ilişkilidir. İşte bu tarihlerde, özellikle Yoneji Masuda ve Marshall McLuhan’ın *enformasyon toplumuna* ilişkin düşünceleri yeni medya ile siyaset arasında kurulacak ilişkide önemli parametreler oluşturmaktadır.

Enformasyon toplumunun ilk kuramcılarında Masuda, 1960’larda sosyo-ekonomik sistemin kamusal sermaye, insani sermaye ve sinerji ve toplumsal yarar tarafından karakterize edilen gönüllü bir sivil toplum olacağını vurgulamaktadır (Masuda, 1980: 623). Çok merkezli ve gönüllülüğe dayalı bu toplum, dikey değil yatay olarak işlevsel bir toplumsal düzene sahip olacaktır. Politik sistem, “katılımcı demokrasiye” dönüşecektir. Azınlıkların görüşlerinin de ele alındığı, anlaşmalar üzerinde temellenen bir katılımı ve toplumun bütünü tarafından oluşturulan ortak hedeflerin, bireylerin ve grupların eşgüdümü ve gönüllü eylemleriyle gerçekleştirmesi üzerinde temellenen sinerjik toplumda yurttaşların en önemli hakkı, katılımcı hareketler ve şikâyet etmek olacaktır. Enformasyon toplumunun “ruhunun”, insan ve doğanın uyumuna, katı öz disiplin ve toplumsal katılıma dayalı olacağını belirtmektedir (Masuda, 1980: 620-634). Enformasyon toplumu maddi değerler yerine, enformasyon değerleri etrafında işlevsel olacaktır. Bilişsel yaratıcılık, maddi tüketimden çok daha önemli olacaktır. Masuda, enformasyon toplumu için *computopia* kavramını kullanır. *Computopia*’da, herkes kendi bireysel geleceğini gerçekleştirme ve ihtiyaçlarını karşılama olasılığına sahip olacaktır. *Computopia*, küresel olacaktır, çünkü fikirlerin ve amaçların paylaşılmasına gönüllü olarak dünyanın her yerinden topluluklar katılacaktır. Ona göre, *computopia* yirmi birinci yüzyılın yeni uzun-dönemli vizyonu olacaktır ve başlıca şu kavramlara dayanacaktır (Masuda, 1980: 625-629):

- (a) Zaman değerini yakalama ve gerçekleştirme,
- (b) Karar alma özgürlüğü ve fırsat eşitliği,
- (c) Çeşitli gönüllü toplulukların gelişmesi,
- (d) Birbirine bağlı sinerjik toplumlar.

Enformasyon toplumu, McLuhan'da da eşitlikçi bir toplum olarak kurulmaktadır. McLuhan'a göre, nitelendirdiği "elektirik" çağında bilincin teknolojik olarak simülasyonu sonucu "bilme" süreci kolektif olarak tüm insanlığa ulaşacaktır. İnsanın bütün işi, refahı yaratacak olan enformasyon hareketi sonucu, öğrenmek ve bilmek ve serbestçe ulaşabildiği enformasyonu toplamak olacaktır. McLuhan, enformasyon toplamayı, insanların "altın çağındaki" ilkel toplumlardaki besin toplayıcılığına benzetmektedir (aktaran Geray, 1998: 1416). Masuda ise, sınıfsız bir topluma göndermede bulunmaktadır. McLuhan da Masuda gibi, enformasyonun maddesel mallarla karşılaştırıldığında, tüketildiğinde eksilmeyen bir kaynak olduğunu söylemektedir. Bu nedenle enformasyona ulaşım kolay ve serbest olacaktır. Yine McLuhan'da da merkezîyetçilik yerine, teknolojinin içerdiği özellikler nedeniyle, yerleşme ve katılımcılık vurgulanmaktadır. Ancak McLuhan'ın deterministik olarak sunduğu gelişmeler, Masuda'ya göre seçeneklerden biridir. Siyaset ile kurulacak ilişkide, Masuda'ya göre doğru seçimler yapılmazsa hedefin kontrol edildiği "otomasyon devleti" ortaya çıkacaktır (Geray, 1998: 1417).

Bu noktada, öncelikli olarak Masuda başta olmak üzere sözü edilen düşünürlerin yukarıda ortaya koyduğu fikirlerin tartışmaya son derece açık olduğunu belirtelim. *Computopia* idealinde tehlike, enformasyon teknolojilerinin sağladığı olanakların, "denetlenen bir toplum" yaratılmasına yol açacağı endişesidir. Ayrıca, Masuda, bireylerin ve toplulukların ortak hedeflerini gerçekleştirecek eşgüdümlü ve gönüllü katılımından söz ederken, bu ortak açılımları kimin tanımlayacağı sorusu üzerinde durmamaktadır. Varolan iktidar yapılarının, yeni medyanın yaygınlaşmasıyla ortadan kaldırılabilceğini düşünmek için ise yeterli gerekçe gösterilmemektedir. Gösterilen en önemli gerekçe, enformasyon toplumunda bilginin işlenmesine dayalı zihinsel üretim faaliyetlerinin artacağı ve zihinsel emeğin genişleyeceğinden hareketle, geleneksel siyaset yapma biçimlerinin dayandığı kapitalist-proletarya geriliminin yerini, uyumun alacağıdır. Her bireyin kendi insani varoluşunu gerçekleştirebileceği bir düzenlemeye geçileceği öngörüsünde, toplumsal varoluşun eşdeyle, kaynakların dağıtımının ne tür amaçlar ve çıkarlar merkezinde gerçekleşeceği sorusu gözardı edilmektedir. İktidar yapılarını gözönüne almayan bu yaklaşım, siyasetin bilgisayarlar aracılığıyla ve tikel iletişim alanında gerçekleşebileceğini umut etmektedir.

Özellikle 1980'li yıllarla birlikte Doğu Bloku'nda yaşanan reel sosyalizmin çözülüşü, sivil toplum dinamiklerine ilişkin düşüncelerin yeniden yapılanmasına yol açmıştır. Küreselleşme sürecinde önemli rol oynadıkları ileri sürülen yeni medyanın mekâna ilişkin engelleri ortadan kaldırarak Batılı yaşam tarzını ve değerini kapalı Doğu'lu toplumlara sunarak, onların dönüşmesinde rol oynayan önemli nedenlerden birini oluşturmuştur.

Colin Sparks'a göre, sivil toplum ve enformasyon toplumu ilk bakışta tuhaf iki yakın arkadaşlardır. Sivil toplum kategorisi, erken modern düşüncede ortaya çıkmış ve Hegel, Marx ve Gramsci ile siyaset teorisindeki modern karmaşık kullanımına kavuşmuştur. Sivil toplum, toplumsal iktidarı sorunsallaştırmış ve demokrasiye ilişkin normatif söyleme dahil olmuştur. Enformasyon toplumu terimi ise, daha yenidir ve modern toplumlardaki üretim faaliyetlerinin doğasını açıklayan bir dizi terimden biridir. Bu terim, emek gücü yapısındaki ve başat üretim tekniklerindeki değişimlere dikkat çeker. Baskı altında kalmış bir muhalefetin ideolojisi olmayan enformasyon toplumu fikri, toplumlardaki iktidar ilişkilerinden hoşnut olanların kendi kendilerini meşrulaştırmanın bir parçası olagelmıştır (Sparks, 1994: 21-22). Bu iki yaklaşım arasındaki belirgin farklılıklara rağmen, her ikisi arasında yakınlaşma da söz konusudur. John Keane'in sivil toplum argümanını, enformasyon toplumu teorilerine yakınlaştıran bir boyutu vardır. Keane'e göre 1980'li yıllar, tam istihdam rüyasının nihayete

ermesiyle karakterize edilmiştir. *Marxism Today* dergisi çevresindeki grubun temsilcilerinden biri olan Geoff Mulgan, “iletişim teknolojisinin güçlü iktidar piramitlerinin altını oymak için kullanılabileceğini ayrıca, siyasal yaşamın doğasında da değişiklikler olduğunu ve güçlü politik iktidar kurumlarının devrinin en azından ileri endüstrilemiş toplumlarda nihayete erdiğini” vurgulamaktadır (aktaran Sparks, 1994: 38). Bu değişimlerin sonucunda, hiyerarşik ve demokratik olmayan Hegelci devlete ihtiyaç ortadan kalmıştır. Yeni teknolojik gelişmelere, özellikle de enformasyon teorilerine dayalı üretime kayış, endüstri kapitalizminin hem iş yerinde hem de hükümetlerde açıkça karakteristiği olan iktidar yapılarının giderek zayıflamasına yol açmaktadır.

Keane gibi sivil toplum ideologlarının beklentilerinin tersine, sermaye tarafından, muhtemelen de büyük uluslararası sermaye tarafından egemenlik altına alınan ve yönlendirilen bir sivil toplum durumu ile karşılaşılıyor. Bugün sivil toplumu güçlendirmek, uluslararası/ulus aşırı şirketlerin durumunu güçlendirmek anlamına gelmektedir. Sparks’a (1994) göre, “enformasyon toplumu” ve “sivil toplum” teorisyenleri tarafından ifade edilen görüşler entelektüel hatalarla doludur. Enformasyon toplumu teorisyenleri, çağdaş teknik gelişmeleri doğru olarak tespit etmişler, ancak bunların yaşama geçirildiği gerçek toplumsal ve ekonomik boyutu gözardı etmişlerdir. Sivil toplum teorisyenleri ise, doğru bir şekilde devletin bir baskı aygıtı olduğunu tanımlamışlar, ancak sivil toplumu özgürlük ve eşitlik alanı olarak şekillendirmişlerdir.

Demokratik bir iletişim sistemi, sivil toplumun önemli köşe taşlarından biridir. Etkili ve gerçek anlamda yurttaşlığın yaşama geçirilmesinde iletişimin ve enformasyonun merkezi faktörler olduğu açıktır. Burada iletişimin demokratikleşmesinin hedefi, toplumdaki kaynakların dağılımında ve yerel ya da ulusal düzeyde karar almaya yönelik temeli sağlayacak enformasyon havuzuna nüfusun her kesiminin katkıda bulunmasını sağlamaktır. İletişimsel demokrasi, siyasal demokrasinin ve demokratik yönetim sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır. Nedeni ne olursa olsun eğer iletişimsel demokrasi yoksa, gerçek anlamda demokrasiden söz edemeyiz. Karol Jakubowicz’e (1994: 94-95) göre, enformasyon toplumunda enformasyona erişim eskiye kıyasla ne fazlalaşmış ne de kalite olarak artmıştır. Dahası, bazı hayati örneklerde, enformasyonun metalaşması nedeniyle giderek azalmaktadır. Yeni medyanın varolan toplumsal ve bölgesel eşitsizlikleri derinleştirdiği ve çoğalttığı açıktır. Yeni teknolojiler, politik karar verme sürecini etkileyebilmeye yönelik ulusal düzeydeki sirkülasyona fikirlerin dahil olması anlamında mevcut durumu değiştirmemiştir. Bununla birlikte, enformasyon toplumunun aynı zamanda gözetim toplumu olduğunu kabul ediyorsak, ayrıca enformasyon teknolojilerinin geniş çaplı uygulamalarının toplumsal yaşamı hem politik hem de ekonomik çıkarlara hizmet eden daha etkili bir kolonileşmeye yol açtığını da kabul etmemiz gerekmektedir.

Dolayısıyla, sivil toplumun ulusal sınırların ötesine genişletilmesi gerekmektedir. Bugün bir toplumun, yerel devletine ve pazar güçlerine karşı uygun uzamı kurması yeterli değildir. Şüphesiz, küresel bir sivil toplumun bazı biçimleri yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştır. Ancak küresel devletin gücüne üstün gelmesi için kat etmesi gereken daha çok uzun bir yol vardır. Bundan dolayı, enformasyon toplumu ile sivil toplum mümkün olmayan bir kombinasyon meydana getirecektir. Bu durum, sivil toplumun kendisini radikal olarak küresel bir güce dönüştürene kadar sürecektir (Jakubowicz, 1994: 96).

Sandra Braman, günümüz dünyasında, enformasyon ve iletişim politikalarını anlamının, “iktidar” kavramıyla yakından ilişkili olduğunu ifade etmektedir; çünkü enformasyon alanında teknolojiye dayalı gerçekleştirilen niteliksel bir düzenleme, aynı zamanda siyasal ve

ekonomik kültüre de egemen olmayı beraberinde getirmiştir. Küresel telekomünikasyon ağını özelleştiren iktidar şekilleri içinde yeni bir devlet şekli belirginlik kazanmıştır. Devletin sınırları, hem coğrafik özellikler hem de iktidarın genişletilmesiyle daha uzun süre zorla kabul ettirilemez. Artık, devletin doğal sınırı yoktur. Devletin tanımlanması ve sınırlarının çizilmesi, enformasyon politikaları ile tanımlanır hale gelmiştir. Böylece devlet, gerek içeride gerekse dışarıdaki ilişkilerini enformasyon politikalarına göre yapılandıracaktır (Braman, 1995: 4). Braman'ın dile getirdiği “ağ devleti” anlayışı, enformasyonun yaratımı, işlemi, akışı ve kullanımı için küresel telekomünikasyon ağ kullanımına geniş bir şekilde bağlıdır. Ağ devletleri, özerkliğin siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel alanlarda deneyimlenebildiği “ağ” çevresindeki etki alanlarını azaltan çabalardır. Bu çaba, güç noktalarının üretimi ve yeniden-üretimidir. Ağ devleti, dönüştürücü iktidarın kullanımında özelleşir. Ağ devletindeki karar verme aşamaları, elektronik demokrasi ile ilişkili olarak, farklı öğrenme çeşitlerini kapsayan karmaşık uygulamalı sistemlerdir (Braman, 1995: 15-16).

Kenneth Hacker (1996: 213-215) ise, politik iletişim sistemine yeni kanallar eklemek ve varolanları çoğaltmakla yurttaşların daha fazla yetki sahibi olacaklarına inanmanın naif bir çabadan öteye gidemeyeceğini vurgulamaktadır. Hacker, daha çok iletişimin daha iyi iletişim olduğunu sananların hata ettiklerini dile getirmektedir. Ona göre, yurttaşlar politik iletişim konularında, konu hakkında daha çok çözüm önerisi değil, daha verimli çözüm önerilerinin getirilmesini istemektedir. Yeni medya aracılığı ile elektronik demokratikleşmenin sağlanması için demokratik bir iletişim teorisinin geliştirilmesi gerekmektedir.

Yukarıda sözü edilen düşünürlerin *elektronik demokrasi* yönündeki vurguları, bireylerin siyasal otorite ve güç odakları karşısında temel hak ve özgürlüklerini meşrulaştırmak için güç aldıkları demokrasi kavramının bir anlamda İnternet üzerindeki yeni yansımalarını oluşturmaktadır. Bu açıdan elektronik demokrasi olgusu, klasik demokratik uygulamaların yetersizliğine radikal bir karşı çıkışı ifade etmektedir. Elektronik demokrasi John Street'e göre, tıpkı eski Yunan'da olduğu gibi *doğrudan demokrasi* modelini yurttaşlara sunmaktadır. Bu yaklaşıma karşı çıkanlar ise, elektronik demokrasi olgusunu dört açıdan eleştirmektedir: “(1) Sadece erişime sahip olanların karar alma ve siyasa oluşturma sürecine katılabileceği, (2) Kullanılabilir bilgi ve erişimin artışıyla, sonuca ulaşmada farklı seslerin çokluğu nedeniyle sıkıntıyla karşılaşılabılır, (3) Katılım ögesinin, yüz yüze etkileşimde olduğundan daha zayıf olması ve bir makine tuşuna indirgenmesi, tartışma ortamının kaybolması, (4) Erişimdeki uyumsuzluklar ve kaynak eşitsizlikleri katılımın bozulmasına yol açabilir. Ayrıca oy vermenin de gönüllü bir uygulamaya bırakılması sistemin temel aksaklıklarından birini oluşturabilir” (Street, 1997: 31-33).

Özetle, bugün siyasete katılım açısından yeni medya alanında yaşanan ticarileşme dışında, erişimdeki ekonomik eşitsizlikler önemli bir sorun teşkil etmektedir. Ekonomi-politikçilerin temel eleştiri noktalarından birini bu durum oluşturmaktadır. Ayrıca yeni medyanın yarattığı olanaklardan verimli bir şekilde yararlanabilmek için bu donanımı kullanabilme yetisine sahip olmak ve küresel hale gelen İngilizce'yi de bilmek gerekiyor. Öte yandan, yeni medyayı bir mücadele aracı olarak değil, mücadele konusu olarak düşünmek önemlidir. Çünkü, yeni medya yanlış kullanıldığında siyasette bir “otomasyon” devletine yol açarak, kontrollü topluma dönüşme riskini de taşımaktadır.

6. YENİ MEDYA VE SİYASET İLİŞKİSİNDE EKONOMİ POLİTİK YAKLAŞIMIN İZDÜŞÜMLERİ

Ekonomi politik⁴ toplumsal değişim, toplumsal süreç ve toplumsal ilişkilerin ön planda yer aldığı bir ontolojiye ihtiyaç duyar. Bu durum, toplumsal değişimin her yerde olduğu, yapılar ve kurumların sürekli değişim süreci içinde olduğu ve bundan dolayı da gelişmek için giriş noktalarını karakterize eden süreçlerin, kurumları belirtmekten daha yararlı olduğu görüşünden hareket etmek anlamına gelir. Vincent Mosco (1998: 21), bu düşünceden hareketle, ekonomi politiğın üç giriş sürecini açıklar: “(1) Değişim sürecinin değer değişimi için kullandığı *metalaşma*, (2) Zamanla, yerin (mekânın) biçim değişimi ya da kurumsal yayılma sürecinin değişimi *uzamsallaşma*, (3) Toplumsal aktörle/örgütte inşa edilen yapıların süreci *yapılaşma*.”

Ekonomi-politikte sınıf yapılaşması, toplumsal yaşamı kavramak için merkezi önemdedir. Pek çok araştırma, iletişimin ekonomi-politiğinde sınıf bölünmelerinin devam ettiğini bildirmiştir. Sınıf bölünmeleri için ırk, cins ve iletişimin toplumsal ilişkilerinin çoğunu inşa eden sınıf bölünmeleri vardır. Yapılaşma, post-yapısalcıların toplumsal alanı bütünü ile sözde sınıflandırma süreçleri tarafından üretilen öznelliklerin bir sürekliliği olduğu görüşünü reddeder. Yapılaşmada, önemli eylemlerden biri, evrenbilimden etiğe, hergün toplumsal pratikleri kapsayan dünya hakkında düşünmenin doğal yolunun “ortak duygu” olarak tanımlandığı hegemonyanın inşa sürecidir (Mosco, 1998).

Ekonomi-politik, yeni iletişim teknolojilerine sahip olan egemen sermayenin (donanım ve yazılımları ellerinde bulunduranlar), devlet ve diğer süper-yapısal güçleri okumaya eğilimlidir ve bundan dolayı devletin inşa edici rolünü önemli sayan siyaset bilimi gibi bir yaklaşımdan yararlanır. Ancak devleti, toplumsal güçlerin geniş bir dengesinin bağımsız söz sahibi olarak gören çoğulcu bir politik analize doğru yönlenen siyaset biliminden temelde ayrılır. Buna karşılık, ekonomi-politik toplumsal analizlerin hareket noktası olarak, yeni medyayı ellerinde bulunduran sermayenin gücü ve metalaşma süreci üzerinde vurgu yapar. Ekonomi-politik yaklaşım, toplumsal sınıf ve emekten hareket ederek, sınıf iktidarını yeniden üreten pazara ve böylesi bir akıl biçimine karşıdır. Bunların yerine, merkeze “toplumu” ve “kamusal yaşamı” alır (Mosco, 1998).

Yeni medya ve siyaset ilişkisi bağlamı içinde, ekonomi-politik yaklaşım küresel kapitalist sistemi eleştirir. Küresel kapitalist sistem, teknoloji kullanımıyla sağladığı ideolojik ve politik denetimi böyle bir işlevin “gereklilik” olarak sunulabileceği ekonomik ortamda kuracak bir yandan kâr maksimizasyonunu garantilemekte, diğer yandan bireylerin ürünlerle ilişkilerini doğallaştırılmış bir dekor içinde düzenleme olanağına kavuşmaktadır. Bu sistemin temel şartları olan çokuluslu şirketler, yalnızca teknolojinin üretim koşullarını denetlemekle kalmazlar, aynı zamanda pazar ekonomisinin gereklerine uygun bir şekilde, bu süreci genel bir strateji haline getirirler. Böylece birçok üretim aşaması yerel üretim birimlerine aktarılıp maliyetlerin en azda tutulması sağlanırken, özellikle yeni iletişim teknolojilerinde bazı stratejik parçaların merkezi üretiminden ödün verilmez. Çünkü böyle bir bilgi paylaşımı ya da aktarımı, küresel kapitalist sistemin teknolojik bağımsızlığını ve belirleyiciliğini tehdit edebilir (Soyak, 1996: 148). İşte tam da bu noktada, ekonomi politik yaklaşım, yeni iletişim

⁴ Dar anlamda ekonomi-politik, iletişim kaynaklarını kapsayan üretim, dağıtım ve tüketim kaynaklarının karşılıklı olarak inşa edildiği ya da yapılandığı toplumsal ilişkiler, özellikle de güç ilişkileri çalışmasıdır. Ekonomi-politiğın daha genel bir tanımı ise, toplumsal yaşam içindeki “kontrolün” ve “hayatta kalma” mücadelesinin bir çalışması olarak karşımıza çıkar. Bu tanımlamadaki “kontrol”, özel anlamda halkın iç organizasyonuna ve değişime uyumlanma sürecine gönderme yapar. “Hayatta kalma” ise, insanların toplumsal yeniden üretim ve süreklilik için ihtiyaç duyduğu şeyleri nasıl ürettiği anlamındadır. Kontrol süreçleri, bir topluluk içindeki ilişkilerin toplumsal organizasyonu yapılandırması nedeniyle büyük ölçüde siyasaldır. Hayatta kalma süreçleri, üretim ve yeniden üretim süreçleriyle ilgili olması nedeniyle temelde ekonomiktir. (Mosco, 1998: 15)

teknolojileri alanında gerçekleşen tekelleşme ve yoğunlaşmaları sorunsallaştırarak eleştirmektedir.

Ekonomi-politik yaklaşıma göre, teknolojiyi üreten piyasa koşulları, onu salt bir ekonomik etkinlik olarak değerlendirirler. Dolayısıyla “teknolojik gelişme” kapitalist üretim stratejilerinin gereklerine uygun bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Teknolojinin üretimini belirleyen ekonomik bağlam, gerekirse çoktan geliştirip beklemeye almış olduğu bir teknolojiyi dolaşıma sokarak, bütün bir mevcut iletişim ortamının yaygınlaşmış teknik özelliklerini bir anda değiştirebilmektedir. Bilgisayar programlarının veya işletim sistemlerinin her yeni sürümünün çoğu zaman köklü değişiklikler getirmesi bunun başlıca örneğidir. Her yenilik aşaması ise yeniden satın alınması gereken birçok ürün anlamına gelmektedir. Böylece kitle iletişiminin “özgürleştirici” boyutu ya da “demokratik” kullanımı, ona ulaşabilecek tüketici ilişkisi kurulabildiği sürece mümkündür; bu ise yeni iletişim teknolojilerinin git gide karmaşık hale gelmeleri nedeniyle güçleşmektedir. Sonuçta, “özgürleşebildiği” iddia edilen bireyler yalnızca ekonomik üstünlüğe sahip olanlardır. Bu durumda yeni bir toplumsal tabakalaşmanın yolunu açmaya yaramaktadır. Bu anlamda demokrasi eski Yunan ya da Roma’da olduğu gibi köleler için değil, “özgür yurttaşlar” içindir. Üstelik bu kez “özgür” olanların da ne kadar özgür oldukları tartışmalıdır (Ergur, 1998: 58). Ekonomi-politik yaklaşımın temel dayanakları gereği, karşı çıktığı en temel nokta yeni medyanın eşitsizlikçi ve anti-demokratik ortamıdır.

7. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Eğer yurttaşlar siyasal sürece etkin şekilde katılma için fırsat ve imkânların var olduğunu görürlerse, katılmaya atfettikleri değer ve önem de artmaktadır. Böylece, kolektif kararlarla kendileri arasında daha sıkı bir psikolojik bağ kurarak katılımcı demokrasinin hayata geçirilmesinde önemli aktif işlevler görmektedirler. Tersine bir durum, onların kendilerini pasif bir konumda görmelerine yol açmakta, dolayısıyla katılımcı demokrasinin işlemini aksatmaktadır (Sarıbay, 1991: 23).

Bu anlamda, genel olarak yeni medya, özel anlamda da İnternet küresel düzeyde toplumsal hareketlerin biraraya gelerek iktidar güçleri karşısında eylemlerini ortaya koymalarına olanak sağlayacak açılımlar sunsa da; İnternet üzerinden gerçekleştirilen hak arayışlarının örgütlü bir temele dayanmamasından ötürü katılımcı demokrasinin sürekliliği açısından kimi soru işaretlerini de beraberinde getirmektedir. Yeni medyanın, geleneksel medya gibi yurttaşların serbest zamanlarını ele geçirme yönündeki faaliyetleri göz önüne alındığında, egemen kapitalist ideolojinin kendini yeniden üretmesinde *ekonomik* ve *siyasal* açıdan iki yönlü bir avantaj elde ettiği gerçeğiyle karşı karşıya geliriz. İnternet, ekonomik açıdan, yurttaşların işlik dışındaki zamanlarını da kârlı bir alana dönüştürmeye çalışır. Özellikle reklamlar ve yeni yaşam tarzlarının sunumu aracılığıyla bu işlevi yerine getirir. Siyasal açıdan ise, yeni medyanın en önemli fonksiyonlarından biri de katılımcı demokrasiyi geçici ve uçucu bir şekilde yerine getirirken, diğer yandan da aslında apolitikleşmiş bir kitlenin ortaya çıkması yönünde hareket eder. Eşdeyişle, yeni medya anlamında İnternet, kullanım amacına bağlı olarak siyasallaşma açısından farklılıklar gösterir. Bu yüzden, İnternet’in kamusal etkileşim ve örgütlülük çerçevesinde özgürleştirici ve demokrasi kültürünün gelişimine sağladığı katkılara mesafeyle yaklaşmak, bu aracın fetişleştirilmemesini ve bu aracın sahiplik yapısının kimlerin ellerinde olduğu sonucunu doğurur.

Bertolt Brecht’in yaşadığı dönem itibarıyla kültür endüstrisinin araçları (özellikle radyo) için

irdelediği *fonksiyonel dönüştürme*⁵ kavramını, günümüzde yeni medya için uyarlayabilmek mümkündür. Kaldı ki, Walter Benjamin de, “popüler sanat ve teknolojik yeniliklerin devrimci potansiyeline dair Brecht’in iyimser yaklaşımını benimsemiştir” (Slater, 1989: 217). Her iki düşünürün, kültür endüstrisinin proleter sınıfın sahipliğine ve yararına dönüştürülmesini söylediği bu kavramı, bugün yeni medya için örgütsüzleştirilen işçi sınıfı da dahil olmak üzere ezilenler, dışarıda tutulanlar/ötekileştirilenler, yoksullar ve yoksullaşan sınıfların genel iyiliği için bir kez daha yüksek sesle dillendirmenin gerekli olduğunu son söz olarak söylemek gerekiyor.

KAYNAKLAR

- (1) Braman, Sandra (1995), “Horizons of the State: Information Policy and Power”, *Journal of Communication*, 45 (4), Autumn, 4-25.
- (2) Benjamin, Walter (2000), *Brecht'i Anlamak*, (çev.) H. Barışcan ve G. Işısağ, İstanbul: Metis Yayınları.
- (3) Camilleri, Joseph A. ve Jim Falk (1992), *The End of Sovereignty, The Politics of a Shrinking and Fragmenting World*, Aldershot: Edward Elgar.
- (4) Connolly, William E. (1995), *Kimlik ve Farklılık, Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözümler*, (çev.) F. Lekeşizalın, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- (5) Einhorn, Barbara, Mary Kaldor ve Zdenek Kavan (1996), “Introduction”, içinde *Citizenship and Democratic Control in Europe*, (der.) B. Einhorn, M. Kaldor ve Z. Kavan, Cheltenham: Edward Elgar.
- (6) Ergur, Ali (1998), “Elektronik Denetimin Sınırlarında Demokrasi”, *Birikim Dergisi*, (Sayı:110/Haziran), 54-59.
- (7) Fraser, Nancy ve Linda Gordon (1994), “Civil Citizenship Against Social Citizenship? On the Ideology of Contract-Versus-Charity”, içinde *The Condition of Citizenship*, (der.) Bart van Steenberg, London: Sage Publications, 90-107.
- (8) Fuentes, Marta ve A.Gunder Frank (1990), “Toplumsal hareketler üzerine on tez”, çev. A. Gürata-T. Bora, *Birikim Dergisi*, (Sayı: 16/Ağustos), 29-41.
- (9) Geray, Haluk (1997), “İletişim Teknolojilerinde Gelişmeler ve Yeni Politikalar”, *Bağımsız İletişim Ağı Yerel Medya Semineri Raporu*, 2-40.
- (10) Geray, Haluk (1998), “Enformasyon Toplumu ve Türkiye: Erişim Açısından Bir Değerlendirme”, *Yeni Türkiye Dergisi*, (Sayı: 20/Mart-Nisan), 1415-1428.
- (11) Hacker, Kenneth L. (1996), “Missing Links in the Evolution of the Electronic Democratization”, *Media, Culture and Society*, 18: 213-232.
- (12) Held, David (1987), *Models of Democracy*, California: Stanford University Press.
- (13) Jakubowicz, Karol (1994). “Civil Society, Independent Public Sphere and Information Society: An Impossible Combination?”, içinde *Information Society and Civil Society: Contemporary Perspectives on the Changing World Order*, (eds.) Slavko Splichal, Andrew Calabrese, and Colin Sparks, West Lafayette, Indiana: Purdue University Press, 78-102.
- (14) Keane, John (1993), “Giriş”, içinde *Sivil Toplum ve Devlet: Avrupa’da Yeni Yaklaşımlar*, (der.) John Keane, (çev.) L. Köker, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 9-43.
- (15) Masuda, Yoneji (1980), “Parameters of the Post-Industrial Society: Computopia”, içinde *The Microelectronics Revolution*, (ed.) T. Forrester, Cambridge: MIT Press, ss. 620-634.
- (16) Mosco, Vincent (1998), “Political-Economy, Communication and Labor”, içinde *Global Productions Labor in the Making of the Information Society*, (eds.) Gerald Sussman ve John A. Lent, New Jersey: Hampton Press Inc., 13-33.
- (17) Mouffe, Chantal (1993), “Demokratik Yurttaşlık ve Siyasal Topluluk”, *Birikim Dergisi*, (Sayı: 55/Kasım), 47-56.
- (18) Phillips, Anne (1995), *Demokrasinin Cinsiyeti*, (çev.) A. Türker, İstanbul: Metis Yayınları.
- (19) Sarıbay, Ali Yaşar (1991), “Yurttaşlık ve katılımcı demokrasi”, *Birikim Dergisi*, (Sayı: 32/Aralık), 17-24.
- (20) Sarıbay, Ali Yaşar (1993), “İslami popülizm ve sivil toplum arayışı”, *Birikim Dergisi*, (Sayı: 47/Mart), 14-20.
- (21) Savran, Gülnur (1987), *Sivil Toplum ve Ötesi*, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- (22) Slater, Phil (1989), *Frankfurt Okulu-Kökene ve Önemi*, (çev.) A. Özden, İstanbul: B/F/S Yayınları.
- (23) Soyak, Alkan (1996), *Teknolojik Gelişme ve Özelleştirme, Telekomünikasyon Sektörü Üzerine Bir Deneme*, İstanbul: Kavram Yayınları.
- (24) Sparks, Colin (1994), “Civil Society and Information Society as Guarantors of Progress”, içinde *Information Society and Civil Society: Contemporary Perspectives on the Changing World Order*, (eds.) Slavko Splichal, Andrew Calabrese, and Colin Sparks, West Lafayette, Indiana: Purdue University Press, 21-49.
- (25) Street, John (1997). “Remote Control? Politics, Technology and ‘Electronic Democracy’”. *European Journal of Communication*. 12(1): 27-42.
- (26) Üstel, Füsün (1997), “Devlet-sivil toplum-kamusal alan ve yurttaşlık”, *Birikim Dergisi*, (Sayı: 93-94/Ocak-Şubat), 127-135.
- (27) Walzer, Michael (1989), “Citizenship”, *Political Innovation and Conceptual Change*, içinde (der.) Terence Ball, James Farr ve Russell L. Hanson, New York: Cambridge University Press, 211-219.

⁵ Brecht, yeni iletişim araçları ve teknolojik aygıtların egemen sınıfların çıkarına değil de, toplumsalın yeniden inşasında ve ilerici biçimlerde kullanılabilmesini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, Brecht yeni iletişim araçlarının olduğu gibi kullanılmayıp, proleter iletişimin çıkarlarına uygun bir şekilde “fonksiyonel olarak dönüştürülmesi” veya “yıkılması” gerektiğini ileri sürmektedir (Benjamin, 2000: 58).

İNTERNET VE ETİK: ÖRNEK UYGULAMA ALANI OLARAK SAĞLIK İLETİŞİMİ

Serpil Aygün Cengiz
Başkent Üniversitesi İletişim Fakültesi
scengiz@baskent.edu.tr

“Çevrimiçi olan bir terapist de ahlaklı değilse, kim ahlaklıdır?”
Gary Stofle (akt. Ainsworth 2006)

ÖZET

E-sağlık, yeni iletişim teknolojilerinin tüm işlevlerinin hizmete sunulması, hastaların tedavisinde, sağlık hizmetlerine çabuk ve kolay ulaşılmasında, sağlık sektöründe yer alan tüm paydaşlara nitelikli, verimli ve etkili hizmetlerin sunumunda kullanılması anlamına gelmektedir. Türkiye’deki 2003 yılında başlayan sağlıkta dönüşüm çalışmaları kapsamında e-sağlık hizmetinin organizasyonel, mahremiyet ve gizlilik, uygulamalar ve teknik olarak temelde dört grupta toplandığı görülmektedir. Mahremiyet ve gizlilik konuları ise temel olarak denetim kayıtları tutma, kişi doğrulama, sistem doğrulama, yetkilendirme, veri bütünlüğü kontrolü, hata işleme, güvenli taşıma, inkar edememe alt başlıklarını içermektedir. Ancak e-sağlık ve etik söz konusu olduğunda web sayfalarında uyulması gereken etik kodlar üzerinde de henüz yeterince durulmadığı ve konuyla ilgili etik kodların geliştirilmemiş olduğu gözlemlenmektedir. Sağlıkla ilgili sitelerdeki e-etik kodlar; yazarların yetkisi, tamamlayıcılık, gizlilik, atıfta bulunma, doğrulanabilirlik, kaynağın şeffaflığı, sponsorluğun şeffaflığı ve içerik ile reklam politikasında dürüstlüğü kapsamaktadır. Sanal ortamda Türkiye’deki e-sağlık gelişimine paralel hızla artan sayıda sağlık sitelerini bağlayıcı etik kodların süratle geliştirilmesi ve uygulamaya geçilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada konunun önemini vurgulanması ve sorunların bir örnekle gösterilmesi amacıyla Türkçe e-terapi hizmeti veren siteler web etiği çerçevesinde eleştirel bir bakışla değerlendirilerek sunulmaktadır.

Anahtar kelimeler: bilgisayar dolayımı iletişim, e-etik, e-sağlık, e-terapi

ABSTRACT

E-health is the provision of healthcare supported by e-communication. According to Eysenbach, e-health “is an emerging field in the intersection of medical informatics, public health and business, referring to health services and information delivered or enhanced through the Internet and related technologies” and the term also “characterizes not only a technical development, but also a state-of-mind, a way of thinking, an attitude, and a commitment for networked, global thinking, to improve health care locally, regionally, and worldwide by using information and communication technology.” It has been observed that the efforts of transformation in health affairs in Turkey since 1923 concentrated on four basic issues –organisational, privacy and security, practices, techniques. Privacy and security are the most important issues which consist of audit logging, person authentication, system authentication, authorization, data integrity checking, error handling, secure transport and non-repudiation. However, when e-health and ethics are at issue, ethical codes for medical

and health web sites are not determined and so there are almost no ethical codes which are adequately formalised in Turkey. Ethical code of conduct for medical and health web sites consist authoritative, complementarity, privacy, attribution, justifiability, transparency, financial disclosure and advertising policy. It is necessary to develop ethical codes for Turkish medical and health web sites which rapidly increase in İnternet. This study aims to show the importance of this problem and tries to make a critical survey of the web sites which provide e-therapy in Turkish.

Key words: computer mediated communication, e-ethics, e-health, e-therapy

1. GİRİŞ

E-sağlık, yeni iletişim teknolojilerinin tüm işlevlerinin hizmete sunulması, “hastaların iyileştirilmesinde, sağlık hizmetlerine hızlı ve kolay ulaşılmasında, sağlık sektöründe yer alan tüm paydaşlara kaliteli, verimli ve etkili hizmetlerin sunumunda kullanılması” anlamına gelmektedir. E-sağlıkta aktörler; merkezinde elektronik/hasta sağlık kayıtlarının bulunduğu ve onun çevresinde örgütlenen birinci basamak sağlık kurumları (sağlık ocakları vb.), ikinci basamak sağlık kurumları (devlet hastaneleri vb.), üçüncü basamak sağlık kurumları (üniversite hastaneleri, özel dal hastaneleri vb.), finansman kurumları, tedarik kurumları, aile hekimliği ve aile hekimliği ve sağlık kurumları arasındaki sevk zincirlerinden oluşmaktadır. E-sağlık hizmetinin geliştirilmesi yöneticiler için veri-analiz desteğinin oluşturulmasını, veri standardizasyonunun sağlanmasını, e-sağlık veri akışının hızlanmasını, elektronik sağlık kaydının oluşturulmasını ve kaynak tasarrufunun sağlanmasını sağlayacaktır. Ayrıca ülke içinde kurulacak olan e-sağlık sistemi; bir kişinin bir başka ülkeye seyahat etmesi ve orada hastalanması, bir başka ülkeye sağlık hizmeti almak üzere gidilmesi, gerçek zamanlı iletişimle sağlık hizmetlerinin uzaktan alınması ve yerel sağlık ekonomisinin sınırları aşmış olması nedeniyle uluslararası sağlık iletişimde de çok önemli kazanımlar elde edilmesine sebep olacaktır. (Akpınar, 2007)

Avrupa Birliği'nin e-sağlık eylem planına bakıldığında 2008 yılında Avrupa sağlık kuruluşlarının çoğunun “telekonsültasyon (ikincil görüş), e-reçete¹, e-sevk, tele-izleme ve tele-bakım hizmetlerini sunabilecek kapasiteye ulaşması”nın; 2009 yılında “klinik ve idari kurumlarda e-sağlık hizmetleri için standard Avrupa nitelik kriterlerinin oluşturulması, e-sağlık ürün ve hizmetlerinin daha fazla güvenliği için mevcut ürün güvenliği mevzuatı kapsamında çerçeve oluşturulması” ile “e-sağlık hizmetleri kapsamında sağlık sigorta ödemeleri, hizmetlerin kullanımının maliyetleri ve ilgili kurallar ile ilgili hastaların bilgilendirilmesi, yeni çalışma alanları risklerini dikkate alarak, önleyici eylemleri de içerecek şekilde meslek kazalarını ve hastalıklarını azaltmak için e-sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi”nin hedeflenmiş olduğu görülmektedir (Yurt, 2007). Başka bir deyişle Türkiye’de e-sağlık sisteminin tartışılmasının odağında sağlık sisteminin izlenebilen, ölçülebilen ve daha kolaylıkla yönetilebilen bir yapıya sahip olması çabası bulunmaktadır. Sağlıkla ilgili web sitelerinin etik açıdan durumu ve e-etik henüz tartışmaların odağında görünmemektedir. Bu durumun belki de en önemli nedenlerinden biri sağlık hizmeti veren kurumların dikkati çekecek yoğunlukta/sayıda web siteleri olmaması olabilir. Durumu örnekleyen bir araştırmanın sonuçlarına bakılacak olursa, Ekim 2006-Mart 2007 tarihleri arasında Türkiye’deki Birinci Basamak Sağlık Kurumları olan Sağlık Grup Başkanlığı, Sağlık Ocağı, Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Merkezi ve Verem Savaş Dispanseri kurumlarından oluşan toplam 7756 kuruma uygulanan Birinci Basamak Bilgi Sistemleri Anketi sonuçlarına göre bu kurumların ancak %53’ünde İnternet bağlantısı bulunmakta;

¹ E-reçete sisteminin nasıl işletilebileceği konusunda bkz.: Yengingüç, 2007; İnternet üzerinden uzaktan bakım için bkz.: Şapcı, 2007.

kurumların %27'sinin kurum e-posta adresi bulunmakta ve sadece %4'ünün ise web sitesi bulunmaktadır (Doğan, 2007). Ancak İnternet'e sıradan bir bakışla bile bu durumun büyük bir hızla değiştiğini, İnternet'te gerek sağlık hizmeti veren kurumların sitelerinin gerekse bu hizmetten yararlanmak isteyenlerin sayısının hızla arttığı gözlemlenebilmektedir.

“İnternet ve etik” denildiğinde karşımıza çıkan konular, “kişilik haklarının korunması, özel yaşamın gizliliği, mahremiyet, haber-reklam ayrımının belirsizleşmesi, ticari sır, veri güvenliği” gibi başlıklar altında literatürde yoğun bir biçimde tartışılmaktadır (Atabek, 2006). Tartışma alanının söz konusu genişliği İnternet ve etik konusunun çok boyutlu ve derin soru/n/ları barındırdığını serimlemektedir.

Dolayısıyla bu çalışmanın konusu, İnternet'te sağlık iletişimi etik sorunların altı çizilerek yapılacak bir dökümü ile sınırlandırılmıştır. İnternet'te sağlık iletişimi *e-sağlık (e-health)* olarak da adlandırılmaktadır. Türkiye'deki tartışmalara bakıldığında e-sağlık hizmeti, öncelikle “sağlık verilerinin ve temel süreçlerin standart hale getirilmesi”ni, ardından ulusal çapta “tüm vatandaşların sağlık bilgilerinin güvenli bir şekilde toplanmasını sağlayacak olan Elektronik Sağlık Kaydı (ESK) veritabanının oluşturulması ve ESK verilerini esas alarak gelişmiş analizler yapma imkânı sağlayacak olan bir Karar Destek Sisteminin (KDS) oluşturulması”ni (<http://sbu.saglik.gov.tr/esaglik/projeler.aspx>, 1 Eylül 2007) kapsamaktadır. Oysa e-sağlık sadece verilerin toplanması ve paylaşımı meselesinden ibaret değildir; *Journal of Medical Internet Research*'ün editörü Gunther Eysenbach'a göre “e-sağlık”, sadece teknolojik bir gelişimi değil; yerel, bölgesel ve dünya bazında sağlık hizmeti sunumu ve bilgilendirmesi ile birlikte bir zihin durumunu, bir düşünme biçimini imlemektedir (2001).

Sağlık hizmeti ve bilişim parametrelerinden oluşan İnternet'te sağlık iletişimi alanında öncelikle kimlerin etkin olduğuna bakıldığında bu kişilerin sağlık profesyonelleri ve ilgili sitelere ulaşmak isteyen okuyucular olarak gruplandırılabilir. Sağlık profesyonelleri ise genellikle sağlıkla ilgili bilimsel araştırmalara ulaşmak, sağlık eğitimi ve hasta takibinde İnternet'i kullanmaktadırlar (Gönül ve Yabanoğlu, 2000: 64-66). Sağlıkla ilgili sitelere yönelen okurlar sağlık konularıyla ilgili bilgi almak; sağlık profesyonelleri, hasta ve hasta yakınlarıyla iletişim kurmak; yüz yüze sağlık hizmetine erişim ve/veya e-sağlık hizmeti almak amacıyla İnternet'e yönelmektedirler.

Powell ve arkadaşlarının yapmış olduğu araştırmaya göre e-sağlık hizmeti kullanımı dünyada her geçen gün artmaktadır (2003). Günümüzde dünya İnternet kullanıcılarının yarısından fazlasının sağlıkla ilgili konularda İnternet'i kullandığı bilinmektedir. İnternet'te sağlıkla ilgili olarak en yaygın kullanım şekli, sağlık konularında ansiklopedik bilgiye ulaşmaya çalışılmasıdır. Ulaşılmaya çalışılan bu “bilgi”nin içerisinde sağlık konuları üzerine genel bilginin dışında sağlık hizmetleri ve kendi kendine yardım bilgisi de bulunmaktadır. Bu alandaki web sayfaları üzerine yapılan çalışmalar ise (her ne kadar İnternet kullanıcılarının uğradıkları zararlar üzerine kesin kanıtlar yoksa da) ilgili sayfalarda çoğu zaman yetersiz, hatta yanlış bilgilendirme yapıldığını göstermektedir. İnternet'in sağlık alanında iletişim amaçlı kullanımı da eposta kullanımının yaygınlığına paralel olarak bir yaygınlık göstermektedir. İnternet kullanıcıları gerek sağlıkla ilgili konularda destek almak için gerekse sağlık profesyonelleriyle iletişim kurmak için İnternet'i yoğun bir biçimde kullanmaktadırlar. Sağlık alanında benzer durumda olan kişi ve/veya gruplardan destek almak ve bilgi edinmek amaçlı İnternet kullanımının dışında doğrudan sağlık hizmetine erişme amaçlı olarak da İnternet kullanılmaktadır. (Powell ve ark., 2003: 74-76).

2. E-SAĞLIK ve HUKUK

Türkiye’de doğrudan e-sağlık alanında yasal bir düzenleme henüz bulunmamaktadır; ancak 23 Mayıs 2007 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanan 5651 nolu “İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun” ile İnternet ortamındaki yayınlarla ilgili suçlar tanımlanmıştır. Söz konusu Kanun’da Madde 3’e göre içerik, yer ve erişim sağlayıcılarının bilgilendirme yükümlülüğü bulunmaktadır; dolayısıyla içerik, yer ve erişim sağlayıcıları, Kanun’a göre, “yönetmelikle belirlenen esas ve usûller çerçevesinde tanıtıcı bilgilerini kendilerine ait internet ortamında kullanıcıların ulaşabileceği şekilde ve güncel olarak bulundurmak” durumundadır. Kanun’da Madde 8’e göre ise Türk Ceza Kanunu’nda yer alan intihara yönlendirme, çocukların cinsel istismarı, uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanılmasını kolaylaştırma, sağlık için tehlikeli madde temini, müstehcenlik, fuhuş, kumar oynanması için yer ve imkân sağlama suçları ile Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanunda yer alan suçların oluştuğu hususunda “yeterli şüphe sebebi bulunan yayınlarla ilgili olarak” erişimin engellenmesi kararı çıkartılabilmektedir.

Kanun’da tanımlanmış olan suçlar, sağlıkla ilgili sitelerde doğrudan e-sağlıkla ilgili karşılanabilecek sorunlardan hayli farklı gözükmektedir. Söz konusu Kanun’da bulunmayan e-sağlık alanındaki sorunları etik sorunların tartışıldığı platformlarda bulmak olanaklıdır. Konuyla ilgili olarak halihazırda yurt dışındaki birçok sağlık kuruluşunun özellikle sağlıkla ilgili web siteleri için geliştirmiş olduğu etik kodlar bulunmaktadır.

3. E-SAĞLIK ve E-ETİK

Sağlık iletişimi alanındaki İnternet kullanımında temel etik sorunlar İnternet kullanıcılarının web sitesinde sunulanları anlaması ve/veya sunulan ürünleri/servisi değerlendirirken onları etkileyebilecek konularda açık/dürüst bilgi verilmesi, dürüstlük, kalite, bilgilendirilmiş onam, mahremiyet, sanal sağlık hizmetlerinde profesyonellik, kullanıcılar için siteye geribildirimde bulunmak için anlamlı fırsatlar sağlama, web sitesinin ilişkide bulunduğu diğer site ve kuruluşların güvenilir olması gibi konular çevresinde kümelenmektedir. E-sağlık alanındaki etik sorunların çözümlenerek bir standart oluşturulması, kullanıcıların ve web sayfalarının içeriğini hazırlayanların eğitimi, e-sağlık hizmeti sunanların özdenetimi gibi konularda çalışmalar yapan çeşitli kuruluşlar bulunmaktadır: *Internet Healthcare Coalition* (<http://www.ihealthcoalition.org>); *Hi-Ethics Alliance* (<http://www.hiethics.org>); *Health On the Net Foundation* (<http://www.hon.ch>) ve diğerleri (örneğin *medCIRCLE*) gibi.

E-sağlıkta başlıca etik sorunlar yetke (otorite), bütünlük, mahremiyet, yayım bilgisi, doğrulanabilirlik, şeffaflık, finansal saydamlık ve reklam politikası çerçevesinde tartışılmaktadır²:

² Bu başlıklar esas olarak, *Health On the Net Foundation*’ın kamu ve web yayıncıları olarak iki hedef kitle için hazırlanmış olduğu etik ilkeler alınmıştır. İsviçre’de 7-8 Eylül 1995’te düzenlenmiş olan *the Use of the Internet and World-Wide Web for Telematics in Healthcare* başlıklı konferansta kuruluşunun kökenleri atılmış olan *Health On the Net Foundation*’ın etik kodları, İnternet üzerinden erişilen tıp ve sağlık bilgileri söz konusu olduğunda en eski ve güvenilir etik olanlarından biridir (<http://www.hon.ch/HONcode/Conduct.html>, 28 Mart 2007). *Health On the Net Foundation*’ın etik kodları çeşitli diilerin yanı sıra Türkçe olarak sayfalarında yer almaktadır: “1. **Yazarların Yetkisi** (Bu sitede yayınlanan ve sunulan sağlıkla ilgili ya da tıbbi her türlü tavsiye ve bilgi; sağlık profesyoneli olmayan özel kişi ve kuruluşlar tarafından sağlandığı açıkça belirtilen bölümlerin dışında, sadece sağlık konusunda eğitilmiş ve nitelikli profesyonellerce verilir.); 2. **Tamamlayıcılık** (Bu sitede verilen bilgiler, site ziyaretçilerinin/hastaların hekimleriyle mevcut ilişkilerini ikame etmek üzere değil, desteklemek üzere tasarlanmıştır.); 3. **Gizlilik** (Bu site, bir sağlık sitesine giren ziyaretçilerin kendi kimlik bilgileri de dahil olmak üzere, tüm bilgi akışında gizlilik ilkesine saygı gösterir. Site sahipleri, bu siteyi oluşturdukları ve yayınladıkları ülkede uygulanan sağlık bilgilerinin mahremiyeti ile ilgili mevzuatın gereklerini fazlasıyla uygulamayı ve saygı göstermeyi taahhüt eder.); 4. **Atıfta Bulunma** (Uygun olan yerlerde, bu site içeriğindeki bilgi, verinin kaynağına doğru açık referanslar ile desteklenir ve mümkün olan yerde bu veriyeye özel HTML linkleri verilir. Klinik bilgiler içeren bir sayfanın son güncelleme tarihi açıkça gösterilir (ör. sayfanın sonunda); 5. **Doğrulanabilirlik** (Özel bir muamelenin, ticari ürünün ya da hizmetin performansı/kazancı ile ilişkili iddialar, yukarıda 4. ilke çerçevesi çizilen şekilde, uygun ve denk düşen kanıtlar tarafından

Yetke (otorite)

Sanal ortama kullanıcıların çok büyük bir yoğunlukla sağlık üzerine bilgi almak için bu sitelere girdiği bilinmektedir (Powell ve ark., 2003: 74-76). Bu nedenle sitelerde verilen sağlık bilgisinin ve/veya tıbbi/sağlık önerilerinin alanda eğitim görmüş kişiler tarafından verilmesi çok önemlidir. Verilen bilgiler için de ayrıca kaynak gösterilmesi ve sayfanın güncellenme tarihinin belirtilmesi gereklidir.

Bütünlük

E-sağlık alanındaki etik tartışmalarda ilgili web sitelerinde verilen hizmetin hasta/site ziyaretçisi ile bu kişinin tedavisini yapan arasındaki ilişkinin yerine geçmemesi gerektiği, sadece bu ilişkiyi desteklemekle sınırlı olması zorunluluğu dile getirilmektedir. Ancak bu durum her zaman geçerli değildir. Örneğin, İnternet üzerinden psikoterapi (e-terapi) hizmeti alınması söz konusu olduğunda sağlık hizmetinin kendisi İnternet aracılığıyla gerçekleşmektedir³. Bu durumda ise İnternet üzerinden sağlık hizmeti almak için başvuran kişiden (danışan/hasta) etik kurallara uygun bir biçimde bilgilendirilmiş onam alınması gerekli ve yeterlidir (Aygün Cengiz, 2006).

Mahremiyet

Mahremiyet, Türkiye’de sürdürülen e-sağlık tartışmalarında üzerinde özellikle durulan ender konulardan biridir⁴. Mahremiyet geniş bir tartışma alanına sahip bir konu olarak e-sağlık hizmetinden yararlananların dolaştıkları sitelerde bıraktıkları dijital izden e-posta adreslerine ve e-postaların içeriğine kadar her ögeyi içermektedir. “İnternet üzerinde yapılan her paket alımı ve gönderiminin bir ‘iz’ bıraktığı bilinmekte” ve bu dijital izin “izleyene, izlenen aleyhinde bir güç kullanma potansiyeli” anlamına geldiği kabul edilmektedir; bu durum e-sağlık alanında da önemli mahremiyet ihlallerine sebep olabilmektedir (Atabek, 2006). Söz konusu duruma ek olarak e-posta adreslerinin izinsiz paylaşımı da tanınmayan kişilerden reklam, halkla ilişkiler, propaganda vs. amaçlı *spam* alınmasına sebep olabilmektedir. Sağlıkla ilgili web siteleri üzerine yapılan bir araştırmanın sonuçlarının yer aldığı rapora göre bu siteleri yürütenlerin bir kısmı, site ziyaretçilerinin kişisel sağlık bilgilerini ziyaretçilerin izni veya bilgisi olmadan reklamcılarla ve iş ortaklarıyla paylaşmaktadırlar (akt. Rabasca, 2000). Hatta kumar bağımlılığından kurtulmak için sağlık sitelerinden yardım isteyen kişilere

desteklenir.); 6. **Kaynağın Şeffaflığı** (Bu site yapımcıları, daha ileri destek ve yenilenmiş bilgi arayan ziyaretçiler için, mümkün olan en açık şekilde bilgi sağlama ve iletişim bilgilerini yayınlama yönünde çaba gösterir. Webmaster, erişim için e-mail adresini sitede açıkça belirtir.); 7. **Sponsorluğun Şeffaflığı** (Finans, hizmet ve malzeme olarak bu siteye katkıda bulunan tüm ticari ya da ticari olmayan kuruluşların tam kimlikleri de dahil olmak üzere, bu siteye verilen destek açık bir şekilde belirtilir.); 8. **İçerik ve Reklam Politikasında Dürüstlük** (Eğer reklam site için bir finans kaynağı ise, bu durum açıkça beyan edilir. Site sahipleri tarafından benimsenen ilan kurallarıyla ilgili özet bir tanımlama sitede yayınlanır. İlan ve diğer promosyon malzemeleri site ziyaretçilerine, site yapımcıları tarafından oluşturulan içerik ile farklılık gösterecek ve kolaylıkla ayırdedilecek bir kapsam ve şekilde sunulur.)” (<http://www.hon.ch/HONcode/Turkish/>, 1 Kasım 2007).

³ 1990’larda başlamış olan sağlıkla ilgili web sitelerinde uyulması gerekli etik kod ve ilkeleri tartışmalarıyla eşzamanlı olarak e-terapi etiği tartışmaları başlamıştır. 1997’de *American Psychological Association* İnternet hizmetleri için bir metin yayımladıktan sonra 1999’da *American Counseling Association* “Ethical Standards for Internet Online Counseling” başlıklı bir belge yayımlamış; 2001’de *British Association for Counselling and Psychotherapy* tarafından konuyla ilgili ilkeler detaylandırılmış ve 2005’te tekrar gözden geçirilmiştir. Benzer ilkeler daha sonra Kanada ve Avustralya’da da oluşturulmuş ve uygulayıcılar için *Online Counseling: A Handbook for Mental Health Professionals* (Kraus ve ark., 2004, London: Elsevier) gibi yardımcı kitaplar yayımlanmaya başlanmıştır. Sanal danışmanlık için etik kodlar çerçevesinde eğitim programları da ayrıca başlatılmıştır (Chester ve Glass, 2006: 145-146). E-terapi/danışmanlık ile ilgili olarak bilinen en eski/geliştirilmiş etik kod *International Society for Mental Health Online* (ISMHO) tarafından oluşturulmuştur. Psikoterapi alanında hizmet veren *American Psychological Association* gibi kuruluşların etik kodlarının verilen terapi hizmetinin türüne göre alt başlıklar altında özelleştirildiği de görülmektedir (özelleştirilmiş örnek bir etik kod metni olarak psikolog-danışan e-postalaşmasında dikkat edilmesi gereken kurallar için bkz.: Al-Shahi ve ark., 2002: 627; Drude ve Lichstein, 2007).

⁴ Bkz.: 1. *Sağlık ve Bilişim Kongresi* (2-5 Kasım 2006, İzmir) metinleri (<http://sbu.saglik.gov.tr/bilisim06/>).

kumar sitelerinden reklam iletilerinin gönderildiğini ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır (Griffiths ve Cooper, 2003: 128). Ayrıca sağlıkla ilgili sitelerinde, olgu sunumları da dahil olmak üzere hasta/danışan/ların kimliğini deşifre edecek fotoğraf, bilgi ve belgeye hiçbir şekilde yer verilmemelidir.

İnternet'te iletişim içerikleriyle ilgili olarak mahremiyet tartışmaları ise *gizlilik*, *bütünlük*, *reddedilemezlik* ve *kimlik belirleme* başlıkları altında yapılmaktadır. *Gizlilik*, gönderilen/alınan metnin "istenmeyen kişiler tarafından anlaşılabilmesi"; *bütünlük*, metnin iletim sırasında değişikliğe uğramaması ve davetsiz bir misafirin doğru iletilerin yerine yanlış bir ileti koyma fırsatı bulmaması, ayrıca "saklanan veya iletilmek istenen bilgi[nin] farkına varılmadan" değiştirilememesi; *reddedilemezlik*, "bilgiyi oluşturan ya da gönderen[in], daha sonra bilgiyi kendisinin oluşturduğunu veya gönderdiğini inkâr" edememesi, "bir gönderici[nin] daha sonrasında bir ileti göndermiş olduğunu yanlışlıkla" reddetmemesi ve *kimlik belirleme* ise "gönderen ve alıcı[nın], birbirlerinin kimliklerini" doğrulayabilmesi, "davetsiz bir misafir[in] başkasının kimliğine bürünme şansına" erişememesi için yaşamsal öneme sahiptir (Kodaz, 2003). İnternet'te yollanan metinlerin kamuya açık bilgiyağlarından geçmesi nedeniyle bu bilgileri koruyabilmek olanaklı olmadığı için "şifreleme/deşifreleme" (*encryption-decryption*) yapılmalıdır. Şifreleme yazılımı kullanımı "bir bilgisayar ağında veya kişisel bilgisayarlarda haberleşme ya da dosya güvenliğini sağlamak" içindir. Sağlık hizmeti verilen İnternet sitelerinde güvenlik çok önemli bir konu olduğundan bu sitelerin etik nedenlerle SSL güvenlik sertifikalı olarak çalışmaları gerekmektedir. "Soket Düzeyi Güvenlik" ya da "Güvenli Yuva Katmanı" adıyla bilinen SSL (*Secure Sockets Layer*), kullanılan *browser* ile bağlı bulunan sitenin web sunucusu arasındaki bilgi alış verişinin güvenli bir biçimde gerçekleşmesini sağlayan bir şifreleme yöntemidir (<http://www.inetconcepts.net/merchant/Glossary.html#top>, 14 Şubat 2007). SSL sertifikalı bir siteden yapılan yazışmaların şifrelenmesi, yazılanların istenmeyen kişiler tarafından okunmasını (hemen hemen) olanaksız hale dönüştürülmektedir. Bütün bu önlemlere rağmen güvenlik riski tamamen ortadan kalkmadığı için e-sağlık hizmetinden yararlanmak için başvuran kişinin neyi sanal ortamda yazabileceği, neyi yüz yüze yapılacak bir görüşmede söylemesi gerektiği konusunda temkinli olması için önceden uyarılması etik bir zorunluluktur (Recupero ve Rainey, 2005: 323).

Şeffaflık

Web sitesi yöneticileri ile tasarımcıları daha fazla bilgi isteyen ziyaretçiler için iletişim bilgilerini en açık biçimde siteye yerleştirmelidir.

Finansal Saydamlık

Web sitesine katkıda bulunan gerek ticari gerekse ticari olmayan bütün kuruluşlarla bağlantılar açıkça belirtilmelidir. Benzer şekilde sitenin her türlü finans kaynağı hakkında da kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde bilgi verilmelidir.

Reklamcılık Politikası

Web sitesinde reklamcılık politikası tanımlanmalı; reklam ve promosyon ürünlerinin sunumu ile site tarafından sunulan özgün materyal arasındaki fark site ziyaretçileri tarafından kolaylıkla anlaşılabilir şekilde düzenlenmelidir.

Türkiye'deki e-sağlık alanındaki etik tartışmalara baktığımızda tartışma konularının odağında sosyal güvenlik kurumu bakımından ise başlıca sorunların "başkasının adıyla hizmet alma, hak etmeyen hizmet alması, mevzuata aykırı işlem yapılması, sahte sağlık karneleri, sahte reçete ve raporlar, gerçekçi olmayan teşhis ve tedaviler" olduğu görülmektedir (Adalier,

2007). Dolayısıyla e-sağlık hizmetleri kapsamında yapılan “personel işlemleri, hasta kabul ve takibi, muayeneler, teşhis ve tedavi süreçlerinin takibi, ilaç kullanımı vb.” işlemlerde karşılaşılabilecek en önemli etik sorun gizlilik ve mahremiyet ihlali olarak görülmektedir (Adalier, 2007). Oysa e-sağlıkta önemli sorunlardan biri olmakla birlikte tek sorun e-sağlık hizmeti sırasında hizmet alanın ve verenin kimliğinin doğrulanması ile gizlilik/mahremiyet sorunu değildir. Yukarıda kısaca ifade edildiği gibi e-sağlık alanında sağlık web siteleriyle de bağlantılı olarak gizlilik/mahremiyet ve doğrulanabilirlik dışında yetke (otorite), yayım bilgisi, şeffaflık, finansal saydamlık ve reklam politikası konuları da önemli etik sorunlardandır.

4. SAĞLIK ALANINDA BİR E-ETİK UYGULAMASI ÖRNEĞİ OLARAK E-TERAPİ ETİĞİ

Yukarıda özetlenen genel e-sağlık etik kodlarının dışında sağlıkta daha özelleşmiş olan alanların altbaşlıklar halinde düzenlenmiş olduğu etik ilkeler de geliştirilmiştir. Örneğin İnternet üzerinden terapötik danışmanlık hizmeti veren farklı kurumların, kendi içlerinde, üyeleri için düzenlemiş oldukları etik kodlar bulunmaktadır. Örnek bir uygulama için NBCC (*National Board for Certified Counselors*) İnternet danışmanlığına özel geliştirilmiş olan etik koduna bakılabilir (<http://www.nbcc.org/webethics2>, 28 Mart 2007):

İnternet Danışmanlığı İlişkisi

1. İnternet müşterisinin kimliğini doğrulamanın zor olduğu durumlarda kodlanmış sözcükler veya sayılar kullanmak gibi sahte konulara gönderme yapan adımlar atılmalıdır.
2. İnternet danışmanları müşterinin yaşının küçük olduğu durumlarda ebeveyn/yasal vasisinin onayının olmasıyla ilgili olarak kararlı davranmalıdır. Ebeveyn/vasi onayı alındığında da ilgili kişinin kimliği doğrulanmalıdır.
3. İnternet danışmanı, müşterilerine kendisi çevrimdışı olduğunda ve gerçek zamanlı olmayan danışmada bulunulmak istendiğinde bağlantı kurma yolları ve ne sıklıkla e-posta iletilerinin kontrol edildiği hakkında bilgi verilmelidir.
4. Danışma üzerine bilgilendirmesinin bir parçası olarak, İnternet danışmanı müşterilerine olası teknolojik aksaklıklar hakkında bilgi vermeli ve bu gibi durumlarda alternatif iletişim biçimlerini tartışmalıdır.
5. Danışma üzerine bilgilendirmesinin bir parçası olarak, İnternet danışmanı müşterilerine görsel ipuçları olmadığı zaman yanlış anlamalarla nasıl baş edebileceklerini açıklamalıdır.
6. Danışma üzerine bilgilendirmesinin bir parçası olarak, İnternet danışmanı İnternet müşterisiyle kriz iletişimini de içerecek biçimde gerektiğinde yerel yardımı sağlayacak uygun eğitilmiş birini belirlemek için işbirliği yapar. İnternet danışmanı ve İnternet müşterisi yerel kriz yardım hattı telefon numarasını ve yerel acil yardım telefon numarasını belirlemek için de işbirliği yapar.
7. İnternet danışmanının, uygun olduğunda, müşterilerine İnternet üzerinden ücretsiz danışmanlık, bilgi ve eğitsel kaynaklara ulaşabilecekleri yerlerle ilgili olarak bilgi verme zorunluluğu bulunmaktadır.
8. Halihazırda kullanılabilir/ulaşılabilir teknoloji sınırları içerisinde, İnternet danışmanlarının engeli olan müşterilerine web sitelerini ulaşılabilir yapma zorunluluğu bulunmaktadır.
9. İnternet danışmanları bazı müşterilerinin farklı dillerde konuşabileceğinin, farklı saat dilimlerinde yaşıyor olabileceklerinin ve özgün kültürel özellikleri olabileceğinin farkında olmalıdırlar. Ayrıca İnternet danışmanları yerel durumların ve olayların müşteriye etkileyebileceğinin de farkında olmalıdırlar.

İnternet Danışmanlığında Gizlilik

10. İnternet danışmanı İnternet müşterisini, müşteri/danışman/*supervisor* iletişimlerinin güvenliği için şifreleme yazılımı yöntemleri hakkında bilgilendirir. Mümkün olan durumlarda şifreleme yazımları kullanılmalıdır. Müşteriler için şifreleme yazımı sağlanamadıysa müşteriler İnternet üzerinden güvenli olmayan iletişimin olası tehlikeleri hakkında bilgilendirilmelidir. Tehlikeler İnternet danışmanlığı oturum kayıtlarının yetkisiz izleme ile kaydedilmesi ve/veya aktarılmasını içermektedir.
11. İnternet danışmanı İnternet müşterilerini oturumların toplam süresi ve oturumların türü hakkında bilgilendirmelidir. Oturum türü, İnternet danışmanı/İnternet müşterisinin e-postalaşması, test sonuçları, işitsel/video oturum kayıtları, oturum notları ve danışman/*supervisor* iletişimleri şeklinde olabilir. Elektronik oturumların korunma olasılığı kaydın kolaylığı ve azalan maliyeti dolayısıyla daha yüksektir. Bu nedenle de süpervizyon, araştırma ve dava muameleleri potansiyel kullanımları artmaktadır.
12. İnternet danışmanları İnternet müşterisiyle ilgili bilgiyi paylaşmak için bilginin kullanımıyla ilgili uygun prosedürleri takip eder. E-posta iletilerinin görece kolay bir şekilde yönlendirilmesi gibi nedenlerden dolayı İnternet danışmanları İnternet danışmanlığı ilişkisinde gizliliği güvence altına almak için çalışmalıdırlar.

Yasal Gözden Geçirmeler, Lisans ve Sertifikalandırma

13. İnternet danışmanları İnternet danışmanlığı ve süpervizyonu pratiğine ilişkin rehberlikte ilgili yasal ve etik kodları yeniden gözden geçirerek değerlendirir. Profesyonel organizasyon üyelikleri, profesyonel sertifikalandırma kurulları ve eyalet veya bölgesel lisans kurullarının kodları ile yerel, bölgesel ve ulusal yasaların da gözden geçirilerek değerlendirilmelerine ihtiyaç vardır. Ayrıca, bölgelere göre kurallar ve düşünceler değiştiği ve İnternet danışmanlığı hizmetinin İnternet müşterisinin bulunduğu bölgeden bir danışman tarafından verilip verilmemesi gerektiğine dair tartışmalar sürdüğü için hem danışmanın hem de danışanın bulunduğu bölgenin kodları göz önüne alınmalıdır. İnternet danışmanları, onay yaşı ve çocuk istismarının raporlaştırılması gibi konulardaki yerel uygulamaları dikkatlice incelemelidir; ayrıca İnternet danışmanlığını kapsayıp kapsamadığının anlaşılabilmesi için sigorta poliçeleri de gözden geçirilmelidir.
14. İnternet danışmanı, tüketicinin korunmasını kolaylaştırmak amacıyla ilgili bütün sertifikalandırma birimleri ve lisans kurullarının web sayfalarına link koyar.

4.1. Türkiye’de E-Sağlık Alanında Etik

Konuyla ilgili olarak yapılmış Sağlık Bakanlığı’ndan bağımsız çalışmalara bakılacak olursa İstanbul Tabip Odası Etik Kurulu’nun “Tıp Etiği Açısından Elektronik Ortamda Sağlık Danışmanlığı” konusunda 2002 yılında bir kitapçık yayımladığı görülmektedir (<http://www.tb.org.tr/TD/TD94/18.php3>, 27 Temmuz 2007). “İnternet ortamında yapılan tıbbi konsültasyon ve bilgilendirmelerin güvenliği için dijital imza vb. gibi sistemler uygulanmalıdır” benzeri değerli önerilerin bulunduğu kitapçık çalışmasının etik ilkelerin düzenlemesi şeklindeki devamının gelmemiş olması üzücüdür. Ancak konu ile ilgili sevindirici bağımsız çalışmalara da rastlanabilmektedir; örneğin Türk Dişhekimleri Birliği’nin *Dişhekimliğinde Web Sitesi Etik Kuralları* çalışması başarıyla uygulanıyor görünmektedir (http://www.tdb.org.tr/cm/pages/ser_gos.php?id=71, 11 Ağustos 2007):

DİŞHEKİMLİĞİNDE WEB SİTESİ ETİK KURALLARI

1. Dişhekimleri; sağlık mevzuatında yer alan tüm kurallara uyararak teknolojik gelişmelerin olanak tanıdığı her tür araç ile genel olarak mesleği tanıtmaya, koruyucu ve tedavi edici ağız diş sağlığı konularında toplumu bilgilendirme hakkına sahiptir.

2. Yapılacak her türlü bilgilendirme, hasta kazanma, yönlendirme amacı ile olmamalıdır

3. İnternet üzerinden hekimlik yapılmamalı, dişhekimi hastasını muayene etmeden, tedavi hizmeti vermemeli. Site içerisinde standart olarak kullanılan karakterlerle ve her sayfanın altında yer alacak şekilde **“Site içeriğinde bulunan bilgiler destek sağlamak içindir. Hekimin hastasını tıbbi amaçla muayene etmesi, tanı ve teşhis koyması yerine geçmez”** ifadesi yer almalıdır.

4. Reklam unsuru bulunduran yazı, resim fotoğraf v.b. ürünleri yayınlamamalı. Olgu sunumları da dahil olmak üzere, hastaların kimliğini belli eden resim, fotoğraf, bilgi, belge yer almamalıdır.

5. Mesleki yazılarda; yanlış, günümüzde bilim çevrelerince kabul edilmiş bilgilere aykırı ve hastaları yanlış yönlendiren bilgilere yer verilmemeli. Yayınlanacak bilgi ve bulgularda kaynak gösterilmelidir.

6. Dişhekimliği ile ilgili uygulamaların iyiliği, kötülüğü ifade edilmemeli, ağrısız acısız tedavi uygulama vb. gibi taahhütlerde bulunulmamalıdır

7. Dişhekimi katıldığı meslek sonrası eğitimleri, yerli ve yabancı uzmanlık kuruluşlarına üyeliğini, danışmanlık görevlerini, sertifikalarını sitesinde ilan etmemelidir. (SDE sertifikası yer alabilir)

8. Dişhekimi; web sitesinde:

a) Dişhekim(ler)inin adı, soyadı ve unvanı ile çalıştığı kurum veya özel sağlık kuruluşunun ismi, şayet çalışmıyorsa “mesleki pratik olarak çalışmadığı”

b) Bağlı bulunduğu Oda sicil numarası (bu numaralar web sitesine onay alındığında yayınlanabilir.)

c) Türk Dişhekimleri Birliği sicil numarası, (bu numaralar web sitesine onay alındığında yayınlanabilir.)

d) Mezuniyet tarihi,

e) Özel sağlık hizmeti veren kuruluşun adresi, yerleşim krokisi

f) Telefon ve faks numaraları,

g) Çalışma gün ve saatleri,

h) Mezun olduğu / oldukları üniversitenin adı,

j) E-Posta adresi / adresleri ve buna ait mail formu,

k) Uzmanlık dalı

l) Akademik unvanı

Bilgilerine yer verebilir.

m) Dişhekimi ve çalışanlarının fotoğrafları; resmi belge ve kanuni işlemlerde kullanılan kriterlere uygun olan vesikalık fotoğraf şeklinde web sitesinde kullanılabilir. Ya da üstten baş bölgesi ile alttan en fazla bel bölgesine kadar kısmı gösteren iş giysisi ile çekilmiş kişisel fotoğrafları kapsar.

9. Meslek kuruluşları ile diğer mesleki sitelere yönlendirici linklere yer verilebilir.

10. Kendisine internette sayfa hazırlayan/hazırlatan dişhekimi, site adresi olarak bir bilim ve uzmanlık dalının adını kullanmamalıdır.

Örn: www.çeneortopedisi.com, www.ortodonti.com, www.turkiyenineniyidishekimi.com, www.protez.com gibi. Ancak isim, alanla kombine edilebilir. Örn: www.çeneortopedisi-kamal.com.

11. Dişhekim; web sayfasında mesleki alan dışındaki, aldığı ödülleri, üye olduğu siyasi parti, cemaat, dernek veya grup adını belirtmemelidir. Yayınlarında ırk, dil, din, cinsiyet, siyasal ve ideolojik ayırımında bulunulmamalıdır.

12. Dişhekim ülke dışında bulunan sunucu makineyle ve / veya yabancı dille yaptığı sunumda da mevcut kurallar ve yukarıda belirtilen ilkelere uygun davranmalıdır.

13. Dişhekim tedavi ücret bilgilerini yayınlabilir; Yayımlanan ücretler Türk Dişhekimleri Birliği asgari ücret tarifesinin altında olmamalıdır.

14. Dişhekim web sitesinde Türk Dişhekimleri Birliği veya bağlı olduğu odasının amblemini kullanmak isterse sitede web sayfası içerisinde bulunacak / bulunan yazı ve diğer görüntülerin basılı bir örneğini bağlı bulunduğu odaya onaylatması ve bu onayı sitenin yayını esnasında tarih ve numarası ile belirtilmelidir.

15. Dişhekiminin mesleği ile ilgili web sitesinde, kendi sanat,kültürel vs. aktiviteleri ile, hobileri gibi meslek dışı özel ilgi alanına giren etkinlikleri sayfanın görünüm alanının %5'ini geçmeyecek ve sayfada tek başına kalmayacak şekilde mesleki ana sayfadan şahsi sayfaya doğru link bağlantısı aracılığı ile yönlendirilebilir. Bu yönlendirme esnasında kayan/yanıp sönen vb. yönlendirmeler (banner/flaş gibi) kullanılmamalı. Özel web sayfasından mesleki web sayfasına doğru herhangi bir yönlendirme yapılmamalı.

ARAMA MOTORLARINA KAYIT

1) Dişhekimleri veya dişhekimliği alanında faaliyet gösteren özel sağlık kurum ve kuruluşları tarafından hazırlanan web siteleri genel arama motorlarına kayıt ettirilebilir. Ancak bu kayıtlar esnasında sitede yer alan diğer hekimlerden farklılık gösterecek şekilde (farklı punto, çerçeve ve diğerleri) yayınlanması reklam olarak kabul edilmelidir.

2) İş sağlama amacına yönelik ve meslektaşlarıyla rekabete yol açacak şekilde özel amaçlı arama motorlarına, rehberlerine, listelerine, veri tabanlarına ve benzerlerine kayıt yaptırılmamalı. İnternet kullanıcılarının kendi sitesine yönlendirilmesini sağlamak için internet kısa yolları kullanılmamalıdır.

3) "İnternet sayfasının, sadece dişhekimlerinin bulunmasına yönelik özel amaçlı arama motorlarına kayıt ettirilirken anahtar kelime (keyword) olarak; "adı ve soyadı ya da özel sağlık kuruluşunun adının", "bulduğu şehir-ilçe-semt adının" ve "uzmanlık alanı ve akademik unvanlarının dışında bir sözcük ya da tanıtıra tümcesi kullanılmamalıdır."

Genel olarak Türkiye’de henüz e-etik tartışmalarının yapılmıyor oluşu bu konunun gündeme hiç gelmemesi gibi bir sonucu doğurmakta ve beraberinde sağlık sitelerinde etik ilkelere uyulmamasını getirmektedir. Örneğin, İnternet üzerinden psikoterapi (e-terapi) hizmeti veren Türkçe sitelerin incelendiği bir araştırmada ağda bulunan yedi Türkçe sitenin yalnızca birinde *International Society for Mental Health Organisation* (ISMHO) tarafından düzenlenmiş olan e-terapi etik kod ve ilkelere uyulduğu (söz konusu site ayrıca ISMHO’ya üyedir) görülmektedir (Aygün Cengiz, 2007: 375-376):

Web sitesi ismi/URL	Uygulanan e-terapi yöntemleri hakkında bilgilendirme	Oturum/yazışma güvenliği (şifreleme yazılımı kullanımı)	Doğrulanabilir kimlik (adres, telefon, fotoğraf ve eğitim) bilgileri sunumu	Enformatik, hukuki ve etik bilgilendirme	Ücret hakkında bilgilendirme	Ücret ⁵
http://terapi.miz.com	<i>sohbet</i> telefon (ve/veya görüntülü)	Var	Var	Var (<i>International Society for Mental Health Online</i> üyesi)	Var	15 dk: 20 YTL, 30 dk: 35 YTL 60 dk: 64 YTL, 90 dk: 90 YTL 15 dk: 35 YTL, 30 dk: 64 YTL 45 dk: 90 YTL, 60 dk: 115 YTL 4 e-posta: 40 YTL, 8 e-posta: 70 YTL 15 e-posta: 100 YTL, 30 e-posta: 150 YTL
http://www.merterapi.com/tr/	soru-cevap <i>sohbet</i> psikoloji testi	Yok	Yok	Yok	Var	- 2 x 45 dk: 30 YTL (İlk seans ücretsiz) 5 test: 15 YTL 10 test: 20 YTL
http://www.sanalpsikolog.gen.tr/	soru-cevap <i>sohbet</i>	Yetersiz	Var	Yetersiz	Var	1 soru: 25 YTL, 3 soru: 65 YTL 6 soru: 120 YTL... 60 dk: 75 YTL
http://www.sanalpsikolog.com/	soru-cevap <i>sohbet</i>	Yok	Var	Yok	Yok	-
http://www.e-terapist.com/	soru-cevap <i>sohbet</i> psikoloji testi	Yok	Yok	Yok	Var	Ücretsiz

⁵ Ücretlendirme politikaları yurt dışında da farklılık göstermekle birlikte sanal görüşmenin (*chat*) ücretinin 50 dakikası 12 \$'dan 150 \$'a kadar değişmektedir. Sanal ortamda bulunan *e-terapi kliniklerinde* (örneğin <http://www.HelpHorizons.com>'da 50 dakikalık "Instant session" bölümü tıkladığında) önceden randevu alınması gerekmeden (kredi kartı bilgileri vererek siteye üye olduktan sonra 30 dakikalık bir görüşme yapılacaksa 32.5\$, 60 dakikalık bir görüşme yapılacaksa 65\$'ın ödenmesinin hemen ardından) görüşme gerçekleşmektedir. <http://www.letstalkcounseling.com/> sitesinde ise önce üye olup gerçekleştirilecek görüşmenin türüne ve süresine göre ödeme yaptıktan sonra danışan için şifreli e-posta hesabı açılmakta; ardından görüşme gerçekleşmektedir. (Chester ve Glass, 2006: 145-160)

http://www.psikoterapisitim.net/	soru- cevap	Yok	Var	Yok	Yok	-
---	----------------	-----	-----	-----	-----	---

Tablo 1: Türkçe e-Terapi Hizmeti Veren Siteler

Şu anda (Tablo 1’de de görüldüğü gibi) web psikoterapi hizmeti vermeye devam eden Türkçe sitelerin çoğunda etik ilkelere uyulmamakta, ama Türkiye’de henüz e-terapi etik kodu belirlenmemiş olduğu için bu sitelere herhangi bir yaptırım uygulanması da söz konusu olamamaktadır. Bu konudaki etik kodları belirleme sorumluluğu olan kuruluşlar, üyeleri ruh sağlığı alanında hizmet veren kuruluşlardır. Söz konusu kuruluşlara göz atıldığında ise ilk akla gelenler Türkiye Psikiyatri Derneği, Türk Psikologlar Derneği ve Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği, Psikiyatri Hemşireleri Derneği ve Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği’dir. **Türkiye Psikiyatri Derneği**’nin 22 Haziran 2002 tarihinde 1. Olağanüstü Genel Kurulu tarafından kabul edilen “Ruh Hekimliği (Psikiyatri) Meslek Etiği Kuralları” kitapçığı incelendiğinde İnternet üzerinden verilen ruh sağlığı hizmetleriyle ilgili olarak herhangi bir etik kural/kod geliştirilmediği görülmektedir (<http://www.psikiyatri.org.tr/DocumentsPopUp.aspx?Id=107>, 15 Nisan 2008). **Türk Psikologlar Derneği**’nin 18 Nisan 2004 tarihinde 27. Olağan Genel Kurulu’nda kabul edilen “Türk Psikologlar Derneği Etik Yönetmeliği”nde sadece bir kere “İnternet” sözcüğü geçmektedir: “*Kamuya Yönelik Yayın Organlarını Kullanma*” başlıklı Madde 4.5’te “Psikolog, kamuya yönelik yayın organlarını kullanırken (radyo, televizyon, basılı yayın, internet vb. elektronik ortamlar); açıklama ve önerilerinin bilimsel temellere oturduğundan emindir ve etik yönetmeliği dikkate alır” denmektedir (http://www.psikolog.org.tr/upload/content/files/file_3_7.pdf, 15 Nisan 2008). **Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği**’nin 1995 yılında hazırlanarak kabul edilen “Psikolojik Danışma ve Rehberlik Alanında Çalışanlar için Etik Kurallar” başlığıyla yayımlanan kitapçıkta İnternet etiğine ilişkin herhangi bir etik ilke bulunmamaktadır (*Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği Psikolojik Danışma ve Rehberlik Alanında Çalışanlar için Etik Kurallar*, 2007). **Psikiyatri Hemşireleri Derneği**’nin ise genel etik kod ve ilkeler çalışmalarının halen sürdüğü, dolayısıyla sanal ortam için henüz bir faaliyet için olmadıkları anlaşılmaktadır (bkz.: <http://www.phderneği.org>). **Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği**’nin 1997 yılındaki 4. Olağan Genel Kurulu’nda kabul edilen “Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu Sosyal Hizmet Mesleği Etik İlke ve Kuralları”ndan uyarlanarak hazırlanan “Sosyal Hizmet Mesleğinin Etik İlkeleri ve Sorumlulukları” kitapçığında İnternet etiğine ilişkin herhangi bir açıklama yer almamaktadır (*Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Sosyal Hizmet Mesleğinin Etik İlkeleri ve Sorumlulukları*, 2004).

E-terapi etik kodunu acilen geliştirmesi beklenen ruh sağlığı çalışanlarının, çatısı altında örgütlendiği kurumların hiçbirinin henüz bu konuda bir adım atmamış olduğu görülmektedir.

5. SONUÇ

İnternet’te sağlıkla ilgili olarak etkinlik gösteren tüm siteler, dünyadaki çeşitli saygın kuruluşların kabul ettiği etik kurallara uygun bir biçimde nitelikli web sayfası içeriği sunmalı, sunulan profesyonel hizmetten yararlananların mahremiyete önem vererek ve sadece aynı etik ilkelere uygun davranan web siteleri ve kuruluşlarla ilişki içine girerek faaliyet göstermelidir. İlgili web sitesinin etik ilkeleri benimseyerek hareket ettiğini gösteren izin işareti veya marka/logo gösteriminin sitede yer alması kullanıcıların daha güvenle hareket etmesini sağlayarak etik açıdan denetimi de kolaylaştıracağından çok önemli görünmektedir. Bu uygulamanın dünyada çeşitli örnekleri bulunmaktadır; örneğin Amerika Birleşik Devletleri’nde sağlık alanında akreditasyonda öncü kuruluşlardan olan URAC (*American*

Accreditation Healthcare Commission) sağlıkla ilgili web siteleri için etik standart geliştirerek 2001 yılında uygulamaya başlamıştır (Mack, 2002: 26).

E-sağlık çalışmalarında etik ilkelerin belirlenmesinin en önemli nedenlerinden biri alanın profesyonellerine kabul edilebilir davranış ölçütleri hakkında bilgi vermektir. Özdenetim için ahlaki ilkeler olarak tanımlanan etik kodlar, alanla ilgili yetenek ve tekniklerin uygun bir biçimde kullanılmasını sağlamak içindir (Keith-Spiegel ve Koocher'dan akt. King ve Poulos, 1999). Etik ilkeler e-sağlık hizmetinden faydalananların en azından kuramsal olarak, asgari düzeyde zarar görmelerini hedeflemektedir.

E-sağlık uygulamalarının geliştirebilmesi ve olumsuz özelliklerinin de etkisinin en aza indirgenmesi ya da olumluya çevrilebilmesi için uygulamaların etik açıdan sorgulanması ve derinleştirilmesi gereklidir. E-sağlık alanında temel etik sorunlar alanda çalışan sağlık profesyonellerinin yeterli donanımına sahip olma(ma)sı ve bunun doğrulanabilirliği ile mahremiyet konusu çevresinde kümelenmektedir. Alanda çalışan bir profesyonelin eğitim ve yeterliliğinin gereken minimum düzeyde olup olmadığı karşılaşılan en önemli sorunlardan birisidir. E-sağlık hizmeti alanla bu hizmeti veren arasına giren *mesafe* bu konuda hizmet verenin yanlış/eksik bilgi vermesini kolaylaştırmakta, hizmet alanın da ilgili profesyonelin doğru bilgi verip vermediğini araştırabilmesini zorlaştırmaktadır. Profesyonel, bilimsel ve toplumsal sorumluluk söz konusu olduğunda, e-sağlık profesyonelleri bilimsel sorumluluklarını yerine getirebilmek amacıyla donanımlarını yeterli hale getirmek durumundadırlar. APA'ya (*American Psychological Association*, <http://www.apa.org>) göre nasıl psikologların insanlığın daha iyi duruma getirilebilmesi için psikoloji bilgilerini uygulamak ve bilgilerini yaygınlaştırmak gibi toplumsal bir sorumlulukları bulunmaktaysa, e-sağlık hizmeti verenlerin de *web* sayfalarında genel anlamda sağlık sorunları üzerine ücretsiz olarak yazmak ve acil durumlarda nerelere/nasıl başvurulabileceğine dair bilgilerini paylaşma zorunlulukları bulunmaktadır; çünkü coğrafi ya da kişisel özelliklerden kaynaklanan nedenler gibi bazı nedenler yüzünden (zamanında) sağlık hizmetine ulaşamayanlar için, İnternet'teki bu bilgiler yeri geldiğinde yaşamsal öneme sahip olabilmektedir.

Türkiye'de e-sağlık çalışmaları kapsamında yapılan çalışmalarda ne yazık ki e-etik konusu hak ettiği ve gerektiği ölçüde ilgiyi henüz görmemiştir. Örneğin Sağlık Bakanlığı Bilgi İşlem Daire Başkanlığı'nın Ocak 2004'te hazırlanmış olduğu *Türkiye Sağlık Bilgi Sistemi Eylem Planı*'nda "Kayıtların gizliliğinin ve güvenliğinin sağlanması" maddesi altında sağlık ve hastalık kayıtlarının tutulması ve paylaşılmasıyla ilgili olarak; sağlık ve tıp araştırmaları açısından veri ve bilgi paylaşımında ve sağlık finansman kuruluşları için uygulanacak kurallar çerçevesinde etik sorunlar yalnızca altbaşlıklar altında konu edilmektedir. Sağlık Bakanlığı adına Salah Mandil tarafından Ekim 2004'te hazırlanmış bir çalışma olan "Türkiye e-Sağlık Stratejisi" başlıklı metinde ise yine e-etik bir başlık olarak bile yer almamaktadır (http://www.saglik.gov.tr/esaglik/Eski/turkeyehealth_bu.pdf, 1 Eylül 2007).

Yine Sağlık Bakanlığı tarafından 2-5 Kasım 2006 tarihleri arasında İzmir'de düzenlenen *1. Sağlık ve Bilişim Kongresi*'nde de e-etik'in merkezi bir tartışma konusu olarak gündeme gelmediği görülmektedir (<http://sbu.saglik.gov.tr/bilisim06/>, 1 Eylül 2007). *1. Sağlık ve Bilişim Kongresi*'nin (2-5 Kasım 2006, İzmir) devamı olarak düzenlenen *2. E-Sağlık Kongresi* (18-20 Ekim 2007, Antalya) gibi ortamlarda Türkiye'de e-sağlık konusunun kamusal alanda tartışılmaya başlandığı ve çeşitli girişimlerde bulunduğu görülmektedir, ancak henüz e-sağlık uygulamalarında etik konuların tartışılmaya başlanmasının çok yeni olması nedeniyle konunun bu sene düzenlenen *2. E-Sağlık Kongresi* programında (gizlilik/mahremiyet ve doğrulanabilirlik konuları dışında) bu yıl da ayrı bir başlık olarak yer al(a)madığı

görülmektedir (<http://www.saglik.gov.tr/bilisim07>, 29 Ekim 2007). Türkiye'deki 2003 yılında başlayan sağlıkta dönüşüm çalışmaları kapsamında e-sağlık hizmetinin organizasyonel, mahremiyet ve gizlilik, uygulamalar ve teknik başlıklar altında temelde dört grupta toplanarak (Akpınar, 2007) bu tarihten beri de e-sağlık alanında bayağı yol alındığı görülmektedir; ancak e-etik konusu şu anda olduğundan daha ayrıntılı olarak ele alınmayı hak etmektedir. E-etik tartışmalarının önünü açacak olan girişimlere/düzenlemelere yol açacak tartışmalar için e-etik alanının Türkiye'de farklı platformlarda tartışmaya açmanın yapılması öncelikli bir etkinlik olduğu ortadadır.

KAYNAKLAR

- [1] Adalier, Oktay (2007) "Sağlıkta Elektronik Kimlik Doğrulama Sistemi (EKDS) ve Akıllı Kimlik Kartı". 2. E-Sağlık Kongresi, Antalya, 17-21 Ekim 2007. <http://www.saglik.gov.tr>, 29 Ekim 2007.
- [2] Ainsworth, M. (2006). "Ethics: Will You Be Properly Cared for?". <http://www.metanoia.org/imhs/ethics.htm>, 13 Aralık 2006.
- [3] Akpınar, Nihat (2007) "Sağlıkta e-Dönüşüm". 2. E-Sağlık Kongresi, Antalya, 17-21 Ekim 2007. <http://www.saglik.gov.tr>, 29 Ekim 2007.
- [4] Al-Shahi, R. - Sadler, M. - Rees, G. - Bateman, D. (2002). "The Internet." *J. Neurol. Neurosurg. Psychiatry*; 73; 619-628.
- [5] Atabek, Ü. (2006) "İnternette Etik Sorunların Ekonomi Politik Bağlamı". *Küresel İletişim Dergisi*, Güz, Sayı 2. <http://globalmedia-tr.emu.edu.tr>, 22 Ağustos 2007.
- [6] Aygün Cengiz, Serpil (2007) "Terapötik Kişilerarası İletişimde Yeni Bir Açılım: E-Terapi". *Yeni Medya Çalışmaları*, Mutlu Binark (Der.) içinde. Ankara: Dipnot Yayınları.
- [7] Chester, A. ve Glass, C. A. (2006). "Online Counselling: A Descriptive Analysis of Therapy Services on the Internet." *British Journal of Guidance & Counselling*, Vol. 34, No. 2, 145-160.
- [8] Doğan, Songül (2007) "Birinci Basamak Sağlık Kurumları Bilgi Sistemleri (BBSK-BS)". <http://www.saglik.gov.tr>, 29 Ekim 2007.
- [9] Drude, K. - Lichstein, M. (2007). "Psychologists Use of E-mail with Clients: Some Ethical Considerations." <http://www.kspope.com/ethics/email.php>, 10 Ocak 2007.
- [10] Eysenbach, G. (2001) "What is e-health?" *Journal of Medical Internet Research*, 3(2), e20.
- [11] Griffiths, M. - Cooper, G. (2003). "Online Therapy: Implications for Problem Gamblers and Clinicians." *British Journal of Guidance & Counselling*, Vol. 31, No. 1, 113-135.
- [12] Gönül, A. S. - Yabanoğlu, İ. (2000). "Psikiyatride Bilgisayar Kullanımı." *Psikiyatri Dünyası* 4(2): 64-67.
- [13] King, S. A. - Poulos, S. T. (1999). "Ethical Guidelines for On-line Therapy." *How to Use Computers and Cyberspace in the Clinical Practice of Psychotherapy* (Ed.: Jeri Fink) içinde. Jason Aronson, Inc. Publishers.
- [14] Kodaz, H. (2003). "RSA Şifreleme Algoritmasının Uygulaması." http://ab.org.tr/ab03/sunum/90_doc, 10 Şubat 2007.
- [15] Mack, John (2002) "Global e-Health Ethics - Access + Quality = Equity". <http://www.wma.net/e/publications/pdf/2001/mack.pdf>, 22 Ağustos 2007.
- [16] Powell, J. A. - Darvell, M. - Gray, J. A. M. (2003) "The Doctor, the Patient and the World-Wide Web: How the Internet is Changing Healthcare". *Journal of the Royal Society of Medicine*, 96, 74-76.
- [17] Rabasca, L. (2000). "Confidentiality not Guaranteed by Most Health Web Sites, Report Finds." *Monitor on Psychology*, April, 31(4). <http://www.apa.org/monitor/apr00/confidentiality.html>, 4 Ocak 2007.
- [18] Recupero, P. R. ve Rainey, S. E. (2005). "Informed Consent to E-therapy." *American Journal of Psychotherapy*, 59(4):319-331.
- [19] Şapcı, Hasan (2007) "Kronik Hastalıklar Yönetimi ve Uzaktan Takip". 2. E-Sağlık Kongresi, Antalya, 17-21 Ekim 2007. <http://www.saglik.gov.tr>, 29 Ekim 2007.
- [20] *Türkiye Sağlık Bilgi Sistemi Eylem Planı* (2004) Ankara: T. C. Sağlık Bakanlığı Bilgi İşlem Daire Başkanlığı. <http://www.saglik.gov.tr/esaglik/Eski/tsbs.pdf>, 1 Eylül 2007.
- [21] Yengingüç, İrfan (2007) "Eczane/Reçete Uygulaması". 2. E-Sağlık Kongresi, Antalya, 17-21 Ekim 2007. <http://www.saglik.gov.tr>, 29 Ekim 2007.
- [22] Yurt, Nihat (2007) "Sağlık Reformlarına E-Sağlık Etkisi ve Gelecek Yönelimler". 2. E-Sağlık Kongresi, Antalya, 17-21 Ekim 2007. <http://www.saglik.gov.tr>, 29 Ekim 2007.